

พ่อเล็ก เมื่อคนเรารวยแล้วไม่รู้จักพอรู้สึกว่าจะพัฒนายาก เพราะว่าไม่มีศาสนาในหัวใจ แต่ไม่ได้ปฏิเสธว่าความพอเพียงมันไม่รายนั่นไม่ใช่ รวยแล้วเรารู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่คนอื่นก็ถือว่า รวยแล้วดีมีประโยชน์ แต่เมื่อจนรู้จักรักและเอื้ออาทรต่อญาติพี่น้องก็ถือว่าเขาไม่ได้จน เป็นคนชั่ว แต่ผมก็ไม่ได้บอกว่าคนรวยไม่ใช่คนที่โลกมากมันก็ไม่ใช่ทั้งหมดมันต้องเข้าใจลึก ๆ และคนจนไม่ใช่คนที่ไม่ดีในสังคมมันก็ไม่ใช่ เราต้องเข้าใจว่าทุกคนมีค่าเหมือนกัน แต่เราต้องเข้าใจว่าจนเพราะอะไรรวยเพราะอะไรหาเหตุผลเพื่อที่จะไปแก้ปัญหาให้มันถูกต้องและเหมาะสม ฉะนั้นคำว่า "พอเพียง" อย่างในหลวงพูดไม่ใช่ว่า "ไม่รวย" รวยได้เหมือนกัน ตามความสามารถ ตามแรงของตนเอง เพราะศักยภาพของคนเราไม่เหมือนกัน จะให้เหมือนกันทั้งโลกมันไม่ใช่

ทุกอย่างไม่ได้สำเร็จด้วยความปรารถนา แต่สำเร็จด้วยการกระทำ แม้เราจะมีศาสนาแต่ไม่ได้ปฏิบัติตามหลักศาสนาเราก็ไม่ได้ประโยชน์จากศาสนา "ปฏิบัติเท่านั้นจึงจะเกิดผลประโยชน์ ไม่ได้สำเร็จด้วยความปรารถนาเท่านั้น" พรหมวิหารธรรม 4 ก็เปรียบเสมือนล้อรถ ถ้ารถไม่ใช่ครบทั้ง 4 ล้อ รถก็ไปลำบาก ฉะนั้นธรรม 4 ข้อถ้าเราใช้ไม่หมดมันก็เป็นทุกข์ เราเป็นทุกข์เพราะเราอยากให้คนทุกคนเป็นเหมือนเรา มันเป็นไปได้ไม่ได้ ต้องเข้าใจมัน เมตตาคือความรักใคร่อยากให้อื่นเป็นสุข กรุณาคือความสงสารอยากให้คนทุกคนพ้นทุกข์ มุทิตาคือความยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี และอันที่ 4 สำคัญมาก ถ้าไม่ใช่เราจะลำบากมาก เมื่อเขาไม่ทำตามเราก็ไม่เป็นไร และเราก็ไม่ได้ดีใจหรือเสียใจเมื่อเห็นคนอื่นวิบัติ เพราะคนก็เหมือนดอกบัวสี่เหล่า จะให้เป็นเหล่าที่หนึ่งหมดเป็นไปได้ไม่ได้เด็ดขาด เพราะมันเป็นธรรมชาติ เป็นสัจธรรม "ใครจะรักใครจะชังช่างเขาเถิด เรามุ่งทำความดีมีเหตุผล การทำดีนั้นยากถูกจิตมิตรทุกคน เทพเบื้องบนยังถูกด่ายิ่งกว่าเรา

คุณประเสริฐ ครับผมก็ตั้งใจที่ได้มาฟังพ่อเล็กเล่าผมก็ได้ยินมานานแล้วกับกลุ่มอินแปง แต่บังเอิญไม่มีบุญวาสนาที่จะได้ไป และผมก็คิดว่าสิ่งที่เขาไปอบรมถ้าเราจะไปชักชวนชาวบ้านส่วนมากเขาก็ไม่มีเวลาที่จะทำกับเราบางครั้งเวลามันก็ไม่เอื้ออำนวยแต่ก็รู้ว่าดีแต่การปฏิบัติมันปฏิบัติไม่ได้ แต่อยากจะฝากไว้ว่าถ้าเรามาประชุมครั้งนี้ถ้ากรรมการกลับไปทำเองทำเป็นตัวอย่างที่ดีแล้วเขาก็จะทำตาม

พ่อเล็ก ทำให้ดู ดูให้เห็น เป็นเรื่องสำคัญในหลักพระพุทธศาสนา ชัดเจนมากคำนี้ แต่เราไม่ได้บอกให้ทุกคนทำเหมือนผมนะ เพราะมันทางออกของใครของมัน เขาเลี้ยงไก่ธรรมชาติ ก็ให้เขาเลี้ยงไก่ธรรมชาติไป อย่าให้เขาเลี้ยงไก่ห่าน อย่าให้เขาฝืนธรรมชาติ มันคือความเป็นจริง เพราะไม่ได้ว่าใครนะ นี่เป็นการเปรียบเทียบ มันต้องเข้าใจ

อาจารย์สุจินต์ คำถามที่ถามเมื่อกี้สำคัญ ผมอยากย้อนกลับไปพ่อเล็กพูด "นาสองเหมือง เมืองสองเท้า" เป็นเรื่องที่สำคัญมาก คือ ปัจจุบันนี้มันไม่เหมือนสมัยก่อนมันมีเมืองสองเท้า ถามว่าประเทศเราตอนนี้จัดการเป็นหรือยัง "ยังครับ" เทคโนโลยีที่ต้องพึ่งพา กับเศรษฐกิจพอเพียงที่เรา

ต้องพึ่งตนเอง สองอันนี้ยังไม่มีใครสอนเลย (มอญทะเล) ตรงนี้เป็นโจทย์ที่ยาก ทำอย่างไรจะให้สองอันนี้มันประสานกัน ถ้าไม่เกิดปัญญามันจะไปไม่ได้ และอีกอย่างหนึ่งคือ มันมันเหมือนพวกเรามาหลอกให้พวกท่านทำของยาก เหมือนกับว่าสิ่งที่เราทำมาทั้งหมดมันเห็นภาพชัดแล้ว ฟังพ่อเล็กพูดก็ขัด ถามว่าจะทำอย่างไรให้คนเขาทำกันนี้มันไม่ใช่เรื่องง่ายแต่ว่าอยากให้เราได้คุยกันดูว่า มันมีศักยภาพอย่างไรมันมีแนวทางอย่างไรที่เราจะเอาปัญญาของเรามาช่วย นี่คือการตอบของท่านเองไม่ใช่คำตอบจากคนข้างนอกว่าจะให้ท่านทำอย่างไรถึงจะทำได้

อาจารย์สุรินทร์ ผมมีความคิดอยากถามพ่อเล็ก 2 คำถาม เนื่องจากพ่อเล็กเป็นชาวบ้านที่มีระบบคิดที่ชัดเจนและเหมาะสมอยากถามว่า พ่อเล็กคิดอย่างไรได้อย่างไร คิดเองหรือว่าคนอื่นช่วยคิด หรือมีปัจจัยอื่น ๆ ช่วยให้มีการเปลี่ยนแนวคิดถึงทำให้มีแนวคิดที่ชัดเจนได้ขนาดนี้ นี่เป็นคำถามแรกที่ยากถาม และอีกอย่างหนึ่งที่ยากถามพ่อเล็กว่าก่อนจะมาถึงที่พ่อเล็กทำอย่างนี้อะไรเป็นเหตุผลที่ทำให้พ่อเล็กคิดอย่างนี้

พ่อเล็ก ผมอยากเล่าความจริงให้ฟังผมเป็นคนที่มีปมด้อยตั้งแต่เป็นเด็กเลยทำให้ผมเป็นคนแข็งกระด้างยอมคนยากทำให้ผมเป็นคนที่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูงในอดีตแม่ผมไปมีท้องมาโดยไม่รู้จักพ่อผมได้เกิดมาอยู่กับแม่จนผมมีอายุเท่านี้ผมยังไม่รู้จักว่าใครเป็นพ่อเลย ทำให้ผมเป็นเด็กมีปัญหาตั้งแต่เป็นเด็กนี่คือชีวิตของผม ผมได้อยู่กับแม่ช่วงหนึ่งแม่ผมจึงมีสามีใหม่ผมจึงได้อยู่กับพ่อเลี้ยงปัญหามันอยู่ตรงที่ว่าพ่อเลี้ยงรักแต่แม่ผมแต่ไม่รักผมนี่คือปัญหาใหญ่ของผม แต่ผมก็โชคดีเป็นคนที่มีบุญ พ่อออกโรงเรียน ป. 4 ผมได้หนีจากแม่โดยไม่ได้ออกใคร แต่ผมก็คิดว่าผมก็มีบาปอยู่แต่อย่าให้บาปนั้นตามผมอีกเลยผมได้หนีไปบวชอยู่ที่วัดถึง 9 ปี โชคดีที่ได้ไปเรียนรู้กับพระได้ไปอ่านหนังสือต่าง ๆ อยู่ที่วัดอ่านจนหมดทุกอย่าง หนังสืออะไรก็อ่านนี่เลยกลายเป็นเรื่องใหม่ในชีวิตเนื่องจากปมด้อยในครอบครัวผมได้มรดกต่าง ๆ มาจากวัดผมเป็นคนโชคดีอยู่ตรงนี้ โชคร้ายผมก็ได้รับโชคดีของผม ต่อมาได้มีหน่วยงานของ ดร. เสรี พงศ์พิศ ทำให้ผมได้มีโอกาสไปต่างประเทศได้ไปเห็นหลาย ๆ อย่าง ผมชอบที่จะไปคุยกับคนเฒ่าคนแก่ทำให้ผมได้มรดกจากคนเฒ่าคนแก่ ทำให้ผมได้ปรัชญาของชีวิตเมื่อผมได้สิ่งเหล่านี้มาปัญหาก็เกิดกับตัวผมเองในตอนที่ยังดำรงชีวิตในการแต่งงานผมได้นำปรัชญาชีวิตมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติผมจึงคิดว่าผมเป็นคนที่มีโอกาสในช่วงชีวิต 11-12 ปี ผมได้พบกับหลายสิ่งหลายอย่างผมได้นำสิ่งเหล่านั้นมาประติดประต่อให้เป็นระบบระเบียบ

อาจารย์สุรินทร์ สรุปว่าพ่อเล็กได้ค้นพบระบบการคิดนี้ด้วยตนเองมันถึงสืบเนื่องถึงเรื่องวิทยาการกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับระบบการคิดผมอยากถามพ่อเล็กว่าถ้าพ่อเล็กเป็นวิทยาการกระบวนการพ่อเล็กมีแนวทางที่จะช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องระบบคิดและแนวทางปฏิบัติที่สามารถดำรงอยู่อย่างพอเพียง

พ่อเล็ก มีความจำเป็นมากที่เราต้องไปค้นหาคนในชุมชนมาช่วยเรา เราจะไปบ้านไหน ต้องไปหาคนในบ้านนั้น บ้านไหนมีผู้เฒ่าผู้แก่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ แล้วเอาเขาเหล่านั้นมาแลกเปลี่ยนกันให้ชัดเจนก่อน แล้วปรับความเข้าใจกัน เราเป็นคนภายนอกไปช่วยเขาไม่ได้หรอก บางครั้งเป็นการไปทำให้เขามีปัญหามากขึ้นด้วยซ้ำ และเขาก็ไม่รู้จักรั้วเราเป็นใคร ต้องอาศัยคนในชุมชนนั้นแหละ ผมเคยพูดตลอดเวลว่า "ต้องเอาไก่ต่อไปต่อเอาไก่ ต้องเอานกต่อไปต่อเอานก เอาช้างต่อไปต่อเอาช้าง" ฉะนั้นเราจะเอาคนในชุมชนก็เอาคนในชุมชนนั้นแหละเป็นคนต่อ แต่คนในชุมชนนั้นต้องไปเลือกเอาคนที่เขายอมรับนับถือ แต่ต้องมาปรับความเข้าใจกันก่อน "สานคนต่อคน" แล้วการคุยกันเรื่อย ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจน ผมว่ามันไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องคุยกันเรื่อย ๆ และต่อเนื่อง เราอย่าไปพูดเรื่องเงินเป็นหลัก แต่เราต้องพูดเรื่องชีวิต เล่าความทุกข์ ความยากสู่กันฟัง จากนั้นก็เอาเรื่องที่จะแก้ปัญหาความทุกข์ยาก ความเป็นอยู่ของเราได้ เอาผู้เฒ่าผู้แก่ที่เขายอมรับมาช่วยกันตรงนี้ แต่อย่าเอาเงินไปล่อเขาให้เขามาหลงกับเงิน เราเอาการคุยกันเป็นหลักก่อน แต่ถ้าเงินมันมีก็ค่อยเสริมเขาบางส่วน สิ่งที่จะทำให้มันเกิดจริงก็คือการลงมือปฏิบัติ หรือมีใครที่สามารถเป็นตัวอย่างได้สักคนหรือไม่ แล้วดูว่าเขาทำอะไรเป็นตัวอย่างในครอบครัว มีท่อนส่วนหนึ่งไปช่วยกระตุ้น มีต้นไม้ไปให้เขาปลูก มีข้อกำหนดกฎเกณฑ์เงื่อนไขสักหน่อย เช่น ถ้าจะทำเกษตรพอเพียงต้องปลูกต้นไม้กี่ชนิด ทำไปสักปีสองปี เขาก็จะเห็นว่าเป็นวิธีที่ถูกต้อง เขาจะเห็นคุณค่า จากการซื้อพริกก็มาปลูกเอง อยากกินกล้วยก็กล้วยเราเอง ให้เขาทำสัก 2-3 ครอบครั้ว แล้วเขาจะเห็นคุณค่าของมันมากขึ้น แล้วพร้อมที่จะพาทำ นั่นแหละเป็นวิธีที่ทำให้เขาศรัทธา และยอมรับ เราไม่ใช่เทวดาที่จะช่วยเขาได้นอกจากตัวเขาเอง และชุมชนที่เขาศรัทธา ที่เขายอมรับเป็นหลัก เราอย่าพึ่งไปคิดเรื่องเอาจำนวนมาก หรือ 100 เปอร์เซนต์ น้อยก็เอา แต่ขอให้มันเป็นจริง แล้วมันจะเป็นคุณค่า

คุณณรงค์ สิ่งที่ผมทำอาจจะไม่เหมือนกับพ่อเล็กเมื่อผมทำเป็นตัวอย่างหลายคนจะมาเลียนแบบ ผมคิดว่าสิ่งที่ควรจะต้องไปต่อยอดกับที่เขาทำอยู่แล้วไม่ต้องให้เขามาทำเหมือนเราทุกอย่างแต่อยากให้เขารู้จักตัวเองสิ่งเหล่านี้มากกว่าที่ผมอยากให้เกิดขึ้นในชุมชนผมเชื่อว่าแต่ละคนถนัดไม่เหมือนกันเช่นที่คนมาฝึกเป็นวิทยากรกระบวนการหรือเรียกง่าย ๆ ว่าผู้นำ ผมเชื่อว่าเป็นคนที่มีแนวคิดที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลา ในส่วนตัวผมเริ่มแรกที่ผมทำงานกับชุมชนผมได้มองแบบแยกส่วน แต่ปัจจุบันผมเริ่มมองแบบองค์รวมโดยเข้าไปหาสถาบันการศึกษาโดยผมเชื่อว่าครูที่อยู่ในโรงเรียนจะเป็นคนที่เข้ามาหานักเรียนและนักเรียนจะเข้ามาหาผู้ปกครองในชุมชน และชุมชนจะกลับไปหาสถาบันอีกครั้งหนึ่งในหลายๆอย่าง ผมเชื่อว่ามันเกิดเป็นวัฏจักรทุกวันนี้ผมเรียนรู้จากคนรอบข้างและผมเองก็คิดว่า คนที่มาเป็นผู้นำในวันนี้จะมีแนวทางของตนเองอาจจะไม่ใช่แนวทางเหมือนที่ผมทำ ผมยังไม่รู้ว่าเป้าหมายสูงสุดมันจะอยู่ตรงไหนมันอาจจะอยู่ตรงที่ความพอใจของคนทำงาน

อาจารย์สุรินทร์ ที่ผมพูดว่าพ่อเล็กมีระบบการคิดในเรื่องรายได้กับเงิน สิ่งหนึ่งที่พบในชาวบ้านมากที่สุดคือ เรื่องของปัญหาหนี้สินอาจจะมีสาเหตุมาจากหลายอย่างเช่น มาจากรายจ่ายที่มากตลอดจนการเล่นหวย ผมมองว่าไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนได้มองถึงเรื่องการผลิตและการตลาด ซึ่งผมเองก็ไม่ว่ามันทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นหรือไม่มีเงินเยอะยังมีหนี้เยอะการทำเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการลงทุนเพียงเล็กน้อยไม่ต้องลงทุนมาก ผมมองอยู่สองด้านคือเรื่องของการเพิ่มรายได้และเรื่องของการลดรายจ่ายช่วยกันในการเก็บออมผมว่าเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง

พ่อเล็ก ผมเป็นคนโชคดีมีลูก 8 คน ซื่อห่วยไม่เป็นสักคนน้ำปลาผมก็กินแต่ผมไม่ได้ซื้อ ผมผลิตเอาผมทำครั้งหนึ่งกินได้ครึ่งปีนี้เป็นวิธีการทำของผมและลูก ๆ ก็ทำตาม น้ำปลาผมก็กินโดยที่ผลิตเอาเอง ไวน์ผมก็กินผมผลิตเอาเองนี่คือวิธีการพึ่งตนเองของครอบครัวผม ผมกินอยู่เหมือนคนอื่นแต่ใช้ไม่เหมือนคนอื่น ไฟฟ้าผมก็ใช้เพราะมันทันสมัย ผมได้เสียค่ากระแสไฟฟ้าเดือนละประมาณ 200 บาท ผมได้เงินมาจากไหนนี้เป็นวิธีคิดอีกวิธีหนึ่งผมขายผลผลิตทางการเกษตร มาจ่ายค่ากระแสไฟฟ้า การดำเนินชีวิตต้องมีการประยุกต์ให้ทันไม่ใช้การปฏิเสธแต่ใช้ให้ถูกวิธีสรุปว่าเทคโนโลยีต่าง ๆ มันดีถ้าเราใช้ถูกทางถ้าใช้ไม่ถูกทางมันจะกลายเป็นโจรกลับมาปล้นเรา

อาจารย์สุจินต์ ที่พ่อเล็กพูดมาถึงกระแสใหม่ กระแสพอเพียง ทำอย่างไรเราถึงจะใช้ของที่ เป็นกระแสหลักอย่างมีเป้าหมาย และชาญฉลาด ไม่ใช่ใช้กันอย่างฟุ่มเฟือย กระแสก็ไม่ได้อันไม่ดี มันมีของดีอยู่ แต่ทำอย่างไรเราจะดูแต่ของดี ของไม่ดีเราก็ไม่ดู ตรงนี้เป็นจุดสำคัญ จากที่อาจารย์สุรินทร์พูด ผมเคยอ่านประวัติปราชญ์ชาวบ้าน และเคยคุยเคยฟัง ผมเป็นคนโชคดีที่รักทำงานด้านนี้ทำให้มีโอกาสได้คุย ก็เห็นว่าคนเหล่านี้ เขามีปัญหาและวิกฤตในชีวิตของตัวเอง แล้วคนอื่น ๆ ในประเทศไทยมีปัญหาและวิกฤตทุกคน แต่จุดต่างอยู่ที่ ปราชญ์ชาวบ้านเขาได้คิด และแปลงปัญหาให้เป็นโอกาส โดยไม่ได้ถือว่าโอกาสคือเงิน เขาสามารถแปลงปัญหาให้เป็นโอกาสได้เนื่องจากว่าเขามีความรู้และแสวงหาความรู้ เมื่อเรียนรู้แล้วก็เอาไปปฏิบัติเพื่อที่จะแก้ปัญหา จนมันเกิดปัญญา แล้วปัญญาก็จะแก้ปัญหามา คิดว่าสิ่งเหล่านี้วิทยากรกระบวนการน่าจะทำความเข้าใจจน "ทำอย่างไรเราถึงจะไปคุยกับเขา วิเคราะห์กับเขา ให้เขาเห็นปัญหาและจุดวิกฤตของตัวเอง แล้วก็โอกาสและศักยภาพก็ดูจากตัวเขาเอง เขาก็มีโอกาสในการแก้ปัญหาได้อย่างไรโดยไม่ใช้เงินเป็นตัวตั้ง แต่ถ้าตัวจริงคิดว่าจะรวย มันก็จะจน ทำอย่างไรเมื่อเขาเข้าใจแล้วมันจะนำไปสู่การปฏิบัติ เพราะมันมีรูปแบบหลายรูปแบบ แต่ว่าระบบคิดต้องชัดเจน เราลองวิเคราะห์ว่าคนในชนบทเป็นหนี้เยอะ ซึ่งมันก็เป็นปัญหา ที่ถามว่าทำไมพ่อเล็กกลับมาคิดแบบนี้ได้ ก็เพราะว่าพ่อเล็ก มีวิกฤติ และใช้ความรู้มาเปลี่ยนวิกฤติให้เป็นโอกาส ทำอย่างไรจะไปกระตุ้นให้คนคิดแบบนี้

คุณอาจ ที่ผมได้ไปอบรมที่ทุ่งกระมังผมได้เห็นภาพที่อาจารย์วาดเป็นภาพลูกศรหลายอันชี้ไปคนละทางผมเปรียบลูกศรแต่ละอันเป็นแนวคิดของคนแต่ละคนการที่จะทำให้ลูกศรพุ่งไปใน

ทางเดียวกันอาจจะเป็นเรื่องยากถ้าเราทำครั้งเดียวแต่ถ้าเราพยายามปิดให้ไปทางเดียวกันทีละอัน ผมว่ามันสามารถทำได้เปรียบเสมือนการทำให้คนเปลี่ยนแนวคิดถ้าค่อยๆทำผมว่าทำได้ เช่น หมู่บ้านผมมีปัญหาเรื่องกบขาดแคลนผมได้ชวนชาวบ้านพูดคุย เขาได้เห็นแนวทางด้วยตัวของเขาเอง เช่นการออกกฎระเบียบในการจับกบที่ถูกวิธี

พ่อเล็ก การจัดเวทีพูดคุยกันเป็นเรื่องดีเพราะจะทำให้เกิดปัญญา การประชุมกันบ่อยๆ ทำให้เรารู้แนวทางในการแก้ไขปัญห

อาจารย์สุจินต์ เราคุยถึงปัญหาและวิกฤตในอนาคต แล้วเราก็มองหาโอกาส ศักยภาพในการแก้ปัญหา ถ้าเราคุยกันแล้วเราก็คิดว่าเราจะแก้ปัญหากันอย่างไร คนก็เริ่มเปลี่ยนแล้วว่า เราต้องเริ่มอนุรักษ์กบแล้ว คนก็เริ่มคิดมาทางเดียวกัน แสดงว่าคนเห็นปัญหาและก็เริ่มเห็นโอกาสแล้ว แล้วก็เริ่มออกกฎระเบียบ มันก็จะเป็นขั้นตอน ทุกคนไม่ต้องคิดเหมือนกันหมด แต่มันมีแนวทางไปทางเดียวกัน กระตุ้นให้เห็นปัญหาที่มี และกำลังจะมาในอนาคต

พ่อเล็ก ไทบ้านมีเรื่องโสกันต์เข้าๆ มันก็จะเกิดปัญหา ทำอย่างไร หรือใครจะไปกระตุ้นให้เขาโส ถ้าทำแบบนี้ได้มันจะเกิดปัญญา ถ้าไม่โสกันมันก็จะไม่เห็นจุดอ่อนจุดแข็งของสังคม การโสกันต์โดยมีคนไปจุดประกาย มันจะทำให้คนมีปัญญากว้างออก รู้สึกหนากว้างบางมากขึ้น ประชุมกันเนื่องๆมันจะเกิดประโยชน์ ถ้าไม่โสกันก็ไม่ว่าใครอยู่อย่างไร กินอย่างไร

อาจารย์สุจินต์ สมมติว่ากบมันมีถิ่นที่ มันหายไปไหน ผมก็ต้องหานักวิชาการ เอาที่ดินเข้ามา เกษตรเข้ามา นักวิชาการเข้ามา คนพวกนี้แหละที่จะมาช่วย แต่ที่ผ่านมา เราปล่อยให้คนพวกนี้ไปบอกให้ชาวบ้านทำอะไร ต้องเป็นชาวบ้านมาบอกว่า คุณเป็นข้าราชการถึงเวลาแล้วนะที่คนจะต้องลงไปทำ ถ้าเป็นเรื่องกบเราไม่รู้ เราก็ต้องเอาคนที่รู้ลงไป มันหายไปไหน ไปศึกษาวิจัยแล้วเอาพวกนี้ไปด้วย ลึกๆของผมคือ ผมอยากเปลี่ยนมหาวิทยาลัย เปลี่ยนระบบการศึกษา โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นผมเอานักวิชาการลงไป ประมาณ 10 คน ผมบอกไว้เลยว่าให้ไปฟัง อย่าไปคุย เพราะถ้าไปคุยแล้วเราจะไม่ได้ปัญญา

น้ำแก้ว ในกรณีของวันที่ 14 กุมภาพันธ์ คนที่ มข. เขามอบดอกไม้ให้กันแต่ผมมีโอกาสดูได้ไปพูดที่โรงเรียนภูพานทำให้มีการเปลี่ยนรูปแบบใหม่โดยใช้การมอบต้นไม้แทนดอกไม้และนำต้นไม้ที่ได้รับไปปลูกที่บ้านของตนเองและตอนนี้วัฒนธรรมก็ได้เปลี่ยนไปแล้ว เมื่อก่อนคนที่เรียนจบจากโรงเรียนวัด เมื่อจบชั้นประถมแล้วเขาก็จะปลูกต้นไม้ไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์และเป็นสิ่งย้ำเตือนว่าตนเองเคยศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่โรงเรียนวัดแห่งนี้และเมื่อลูกหลานเติบโตขึ้นมาก็จะได้บอกลูกบอกหลานเล่าให้ลูกหลานฟังได้

พ่อเล็ก ทำอย่างไรเราจะส่องสอดคนในโลกนี้ ซึ่งมีอยู่ 3 ประเภท ประเภทที่ 1 โปดให้ (ให้มาก) ประเภทที่ 2 โปดเอา (เอามาก) ประเภทที่ 3 จะว่าเป็นคนโปดให้ก็ไม่ใช่ โปดเอาก็ไม่เชิง ถ้าเรารู้ทันคน 3 จำพวกนี้จะทำให้เราเป็นคนทันคน อย่างเช่นนักธุรกิจที่เข้ามาในหมู่บ้าน บางคนเข้ามาเพื่อที่จะเอากำไร แต่บางคนก็เข้ามาดี เรารู้ทันเขาหรือเปล่าพวกนี้ พวกข้าราชการที่เข้าไปพูดดีก็มี แต่เพื่อต้องการได้ขึ้น แต่คนที่คิดดีคิดงามก็มี ต้องรู้ทันคน พระก็เข้ามาเพื่อให้คนบริจาคสร้างวัด หมอตุ๊กก็เข้ามาเพื่อที่จะให้คนแก้ดวง มีแต่คนเข้ามาเอาผลประโยชน์ไปจากเขา คนที่จะให้เขานั้นมีไม่มาก ทำอย่างไรเราจะรู้ทันตรงนี้ พัฒนาสมอง ปัญหาให้รู้เท่าทัน เราถึงจะเป็นคนเข้มแข็ง อย่างคอมมิวนิสต์เขาบอกว่าข้าราชการทำนาบนหลังคน คนจนมากก็ได้ผลประโยชน์จากคนจน น้ำท่วมก็ได้ผลประโยชน์จากน้ำท่วม แต่ก็ไม่ใช้ทั้งหมด มีหลายคนถามผมว่า “พ่อเล็กทำอย่างไรจะไม่เป็นหนี้” ผมบอกว่า “ถ้ารัฐบาลบอกให้ทำอะไรแล้วเราไม่ทำตาม นั่นแหละเราจะไม่เป็นหนี้”

อ.สุจินต์ กองทุนเงินล้าน ถ้าเราเอาไปทำให้เกิดการผลิต เศรษฐกิจก็จะขับเคลื่อน มันก็จะดีตามทฤษฎี แต่ตอนนี้มันทำให้คนเป็นหนี้เฉย ๆ ไม่ได้ทำให้คนดีขึ้น ตอนนี้เราคงพักก่อน ชักพัก แล้วเราค่อยมาคุยกันต่อ

อ้อย เราได้แลกเปลี่ยนกับพ่อเล็กไปแล้ว ใครได้อะไรบ้าง พี่แจ่มได้อะไรบ้างลองสรุปสั้น ๆ ก็ได้ค่ะ

คุณแจ่ม จากการที่เรามาฟังตรงนี้เราได้เนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ได้เพิ่มพูนความรู้ ได้ข้อคิดมากขึ้น จากการที่เราได้ไปพูดให้กับคนในชุมชนฟังบางครั้งเขาก็ไม่เข้าใจ แต่พอมาเป็นวิทยากรกระบวนการชาวบ้านก็สนใจและเข้าใจมากขึ้น และเราก็ได้พูดให้เขาฟังเรื่อย ๆ ซึ่งเมื่อก่อนคนในชุมชนเขาจะมองว่าผมเป็นคนบ้า และผมก็ยอมรับว่าเมื่อปีก่อนผมมีความคิดอีกรูปแบบหนึ่ง แต่ทุกวันนี้รู้สึกที่ชาวบ้านดีขึ้นจากเดิม ผมก็รู้สึกภูมิใจ เมื่อก่อนผมมีความรู้สึกที่ผมทำงานกับชุมชนผมมีความหนักใจมาก แต่ทุกวันนี้กระแสที่ออกมาตอบรับผมเป็นอย่างดีและชาวบ้านก็ยอมรับผมมากขึ้น ผมก็จะค่อย ๆ ทำไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะถึงวันตาย

คุณแก้ว ผมได้สอนให้คนในชุมชนอยู่แบบง่าย ๆ สอนให้คนในชุมชนพูดแต่ความจริงไม่ว่าจะเป็นเรื่องการดำรงชีวิต นำเรื่องเก่า ๆ มาเล่าให้เขาฟังไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประกอบอาชีพเพื่อที่จะให้ชุมชนรู้จักพื้นฐานของตัวเองว่าเป็นแบบใด ถ้าเราจะเดินไปข้างหน้าจริง ๆ ก็ขอให้กลับมามองข้างหลังก่อนที่เราจะก้าวต่อไป

คุณทองอยู่ ผมว่าสิ่งที่พ่อเล็กพูดมาเป็นสิ่งที่ดีและก็ทำให้เราได้รู้จักชุมชนของเราได้เรียนรู้วิถีชีวิตของตนเองมากขึ้นและเราก็มีความคิดกว้างขึ้นจากเดิมด้วย

คุณสำรวย ผมก็ได้ข้อคิดที่ง่าย ๆ เหมือนกับที่เขาพูดเรื่องไก่มันเป็นการพึ่งตัวเองเพื่อความอยู่รอด เหมือนกับไก่ที่เลี้ยงลูกของมันให้เจริญเติบโตได้โดยที่มันไม่มันมให้ลูกมันกิน แล้วเราเป็นคนและขึ้นชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐและเราก็มีความคิดความอ่านทำไมเราจะทำไม่ได้

คุณวิไล สิ่งที่คุณเล็กพยายามที่จะให้เราเรียนรู้ ประสบการณ์เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะเอามาถ่ายทอดเราน่าจะมองสิ่งที่ใกล้ตัวที่สุดคิดให้เป็นระบบมากขึ้นแล้วเราจะได้อะไรจากการดำรงชีวิตของตัวเอง และคนที่อยู่ในชุมชนเราเองก็ไปวิ่งตามกระแสที่เข้ามาในชุมชนแบบไม่รู้ตัว

คุณณรงค์ ที่พ่อเล็กเล่ามาสิ่งที่ผมเห็นคือการใช้ความรู้ที่เรามีอยู่ และเราเอาความรู้จากตรงนั้นมาพัฒนาและเราก็สร้างวิกฤตให้เป็นโอกาสและพัฒนาสิ่งที่เรามีอยู่ให้มันดีขึ้นจากเดิม

อ้อย หลังจากที่เรากำลังอยากจะทำให้ทุกคนกลับไปคิดและมาจนถึงทุกวันนี้เรามีแผนการชีวิตของตัวเองอย่างไร วิทยาการกระบวนการและผู้นำการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นชุมชน, ครอบครัว เรามีแผนที่จะทำต่อไปอย่างไรบ้าง และวันนี้ก็เหมือนกับว่าเรามาสรุปบทเรียนต่างๆที่เราได้ทำมาว่ามันเป็นอย่างไร วันนี้เรามีภาคีหลายท่านที่มาร่วมแลกเปลี่ยนกับเราทั้งวัน ก่อนที่จะปิดวันนี้อยากให้ทางภาคี ได้ให้ข้อคิดเห็น ข้อสังเกตสำหรับวันนี้ เชิญพิธีกรรมศักดิ์ พืพลากร ผอ.สุรินทร์ และพี่ต้อมค่ะ

คุณธรรมศักดิ์ ในฐานะที่ผมเข้ามาเป็นภาคีร่วมและได้ไปเยี่ยมงานบางบ้าน คือบ้านห้วยบงการพัฒนาของวิทยาการกระบวนการ จากตรงนี้ถ้าเราได้เรียนรู้และได้มีการชี้แนะอะไรที่ใหม่ๆเข้าไปพัฒนาชุมชนของเราและรู้จักแนวทางแก้ปัญหาที่ถูกต้อง

คุณพลากร ผมคงสะท้อนอะไรได้ยากนิดหนึ่ง เพราะว่าตั้งแต่จัดให้มีเวทีวิทยาการกระบวนการ สิ่งหนึ่งที่ผมมองเห็นผมคิดว่าแนวความคิดคงไม่แตกต่างกันแต่มันมีปัญหาที่เราต้องยอมรับกับความจริง จากประสบการณ์ที่ได้ร่วมทำงานกับชุมชนบางชุมชน ทุกคนก็จะมาแก้ปัญหาบนเวทีแห่งนี้ แต่วิทยาการกระบวนการทำอย่างไรมันถึงจะมีความหลากหลายของปัญหา และมีแนวความคิดที่จะถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน เราต้องมาเรียนรู้ปรับปรุงแก้ไขกันไป

อาจารย์สุรินทร์ จากการที่ผมได้เข้าร่วมประชุมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ผมได้มองเห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนมันมีเยอะมาก และทุกวันนี้ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนก็โดนหลอกเยอะเหมือนกันเพียงแต่เขาไม่ได้พูดคุ้ยให้เราได้รับรู้เหมือนเวทีตรงนี้นี่เท่านั้น และเรื่องของกระบวนการความคิดระหว่างที่เราเอาญาติต่อญาติไปถ่ายทอด รวมทั้งเรื่องกลุ่มองค์กรชาวบ้านเขารวมกลุ่มกันหรือมันมีปัญหาก็เหมือนกันเราก็จัดมันเข้ามารวมกลุ่มเดียวกัน และเราก็มาทำกระบวนการกลุ่มให้มันเข้มแข็งขึ้น ส่วนเรื่องของกลุ่มน่าจะเป็นการพัฒนาอาชีพและสุดท้ายที่เราพูดถึงก็คือเรื่องของชุมชนและสิ่งแวดล้อม ผมอยากให้ทุกคนในที่นี้คิดว่าเมื่อชุมชนเราไม่ปลอดภัยลูกหลานของ

เราจะอยู่สุขสบายได้อย่างไร เพราะฉะนั้นเราต้องมากระตุ้นการมีจิตสำนึกมีความรับผิดชอบให้มากกว่านี้บ้านเมืองและชุมชนของเราจะได้น่าอยู่มากขึ้น

คุณมนต์ชัย ผมมีโอกาสได้ร่วมงานกับโครงการนี้ก่อนเริ่มเราก็ลงไปทำในพื้นที่ที่เราจะทำอะไรก็ตามในชุมชน อย่างที่พ่อเล็กได้พูดไปหลายครั้งที่เราอาจจะวิ่งตามกระแสน้ำตามงาน เอาเนื้องานของเราเป็นหลักแม้แต่แพลนเองเวลาที่เราลงไปทำงานกับชาวบ้าน เราก็จะดูที่เนื้องานของเราเป็นหลัก จนทำให้เขาเรียกว่าสัญญาจ้างงาน และคนทำงานหลายๆคนคิดว่าหน้าที่ของตนเองมีแค่นี้ แต่ว่าผลที่มันเกิดขึ้นเราอาจจะไม่ได้คำนึงถึงมากนัก ซึ่งผมเองก็ได้ทำงานในลักษณะนี้มานานเหมือนกัน และได้เห็นว่าถ้าทำในรูปแบบนี้มันไม่ได้สร้างประโยชน์อะไรให้กับตัวองค์กรเลยการที่เราได้มาทำงานร่วมกับหลายๆคน ก็จะพยายามทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ว่าโครงการที่จะพูดถึงเรื่องความรู้ที่มีอยู่เขาจะจัดการความรู้ที่มีอยู่ทั้งหมดในชุมชน หรือความรู้ที่มีอยู่ที่มีอยู่ในภายนอกจะนำมาจัดการให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไรมันน่าจะเป็นการสร้างเสริมเข้มแข็งให้กับชุมชนในอนาคตได้ เพราะฉะนั้นในโครงการที่จะพูดถึงเรื่องกลไกการจัดการความรู้ที่มีอยู่เรามองตัวกลไกว่าคนที่อยู่ในชุมชนเป็นกลไกหลักที่จะจัดการชุมชน คนที่ทำงานร่วมกับชุมชนอาจจะเป็นครู, นักพัฒนา หรือข้าราชการที่เป็นคนเข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนก็เป็นอีกกลไกหนึ่ง แต่ว่ากลไกที่สำคัญที่สุดน่าจะเป็นคนที่อยู่ในชุมชนเพราะจะเห็นได้ว่าองค์กรภายนอกเมื่อถึงวาระหนึ่งเขาจะต้องจากไป คนที่ทำงานร่วมกับชุมชนไม่ใช่ว่าเขาไม่สำคัญ เขามีความสำคัญ แต่มันไม่ใช่กลไกหลัก แต่กลไกหลักคือคนที่อยู่ในชุมชนเอง เพราะฉะนั้นสิ่งที่พวกเราสร้างน่าจะเป็นตัวต้นแบบและน่าจะมีประโยชน์กับชุมชนทั้งหมด เราอาจจะไม่เห็นผลประโยชน์ในเชิงโครงสร้างกิจกรรมที่เป็นขึ้นเป็นอัน แต่ตัวแบบที่สร้างให้ได้ให้เห็นว่าการจัดการความรู้โดยการสร้างเวทีพูดคุยหรือเวทีโสกันท์ในชุมชนเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แลกเปลี่ยนและสรุปเป็นองค์ความรู้ของตัวเอง และนำไปสู่การจัดการของตัวเองในอนาคตเป็นวิธีการที่ดีที่สุดทำให้เรารู้และตระหนักว่าสิ่งที่มันเข้ามาจากภายนอกนั้นมันควรจะมีการพูดคุยการวิเคราะห์ก็จะได้เห็นหลายๆแบบ สิ่งที่มีเข้ามาจากภายนอกมันมีทั้งผลดีและผลเสีย วิธีการแบบนี้อยากให้พวกเราลองพากันมาเก็บข้อมูลและค้นหาข้อมูลว่ามันเป็นประโยชน์จริงไหมมันใช่หรือไม่แล้วเราย่อยตัดสินใจว่าเราจะทำอะไร แต่ไม่ใช่ที่เราตัดสินใจถูกต้องทั้งหมด บางครั้งเราก็ตัดสินใจพลาดและความผิดพลาดในอดีตมันก็ควรที่จะนำมาเป็นบทเรียนด้วย และเราควรจะบันทึกจดจำสิ่งที่เราพลาดมันน่าจะเป็นบทเรียนไม่ใช่ที่เราพลาดซ้ำแล้วซ้ำอีก ผมว่าตอนนี้วิทยากรกระบวนการเราเริ่มจาก 40 คน ตอนนี้เราก็นึกว่าหลายคนก็อาจคิดว่าสิ่งที่เราทำไม่ถูกวิธีของเขา ไม่ถูกกับแนวคิดของเขา เราเริ่มจาก 40 คน มันอาจจะเหลือเท่าที่เราเห็น หรืออาจจะเหลือน้อยกว่านี้เราก็ไม่รู้ แต่ตอนนี้เราพยายามหาคนที่คิดเหมือนกัน ซึ่งอาจจะเป็นแผนและเราก็คุยกันต่อไปว่า ขั้นที่สองหรือตอนที่สองเราจะทำอะไรกันต่อไป สำหรับที่ทำกันมา 6-7 เดือน ผมคิดว่าเราเดินทางมาในสิ่งที่หลายๆคนไม่เห็นด้วย หลายคนอาจมองว่าเป็นเรื่องที่ทำยาก แต่ผมว่าไม่ใช่เรื่องที่เราจะทำไม่ได้ แต่พวกเรากำลังทำในสิ่งที่จะเกิดประโยชน์กับตัวของพวกเราเอง และหลายๆก็คนบอกว่าต้นแบบนี้เป็นต้นแบบที่ดี

คุณณรงค์ สำหรับที่ผ่านมามีความเชื่อมั่นว่า กลุ่มใดก็ตามที่เข้ามาขอข้อมูลไป แม้กระทั่งกลุ่มของผมเองและกลุ่มของแพลนที่เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชน บางหน่วยงานเก็บข้อมูลเก็บไปจริงแต่ที่ผ่านมาก็เก็บข้อมูลไปเพื่อให้ได้ความคล้อยคลึงเท่านั้น เพราะแผนที่เขาจะทำมันมีอยู่แล้ว ที่เก็บข้อมูลไปก็เพียงแต่จะเอาข้อมูลไปเปรียบเทียบแผนของตัวเองเท่านั้น และถ้ามันไม่ตรงกับแผนที่ยังฝันที่จะทำ นี่คือข้อมูลที่ผมได้รับทราบมาและเขาเล่าให้ฟังครับ

คุณปูเป้ หลายคนที่มาเป็นวิทยากรกระบวนการแรกๆก็มา 40 คน ผมเห็นว่าหลายคนที่มาเป็นวิทยากรกระบวนการบางท่านก็เปลี่ยนไปเยอะไม่ว่าจะเป็นด้านของความคิด ด้านการตัดสินใจและบางท่านที่ไม่เคยเชื่อมั่นในตัวเองเลยก็เกิดความเชื่อมั่นขึ้น ผมอยู่ภูผาม่านมา 5 ปี เห็นพี่น้องทางภูผาม่านเปลี่ยนแปลงไปเยอะมาก และผมก็มีความคิดอีกอย่างหนึ่งว่าวิทยากรกระบวนการที่เรามานั่งฟังกันอยู่ตรงนี้นั้นมันก็จะไปได้ยากถ้าหากตัวเราเองยังหาแนวทางให้กับตัวเราเองยังไม่ได้ การที่เราจะเอาเรื่องที่เรารู้ไปถ่ายทอดให้กับคนอื่นได้รับรู้ก็เหมือนกับที่พ่อเล็กได้พูดไปถ้าเราอยากให้คนอื่นทำตามและเชื่อในแนวทางที่ตัวเองทำและทำแล้วมันถูกต้องจากนั้นเรานำบทเรียนที่เรารู้เรามีไปต่อยอดให้เขาได้เรียนรู้เองและเราน่าจะนำรูปแบบที่มันสอดคล้องกันมาทำ

คุณอ้อย วันนี้ถือว่าเป็นภาพที่ดีที่เราได้มาพูดคุยแลกเปลี่ยน เปิดใจ และเราได้บทเรียนจากคนอื่น ๆ จริงแล้วอยากจะให้มีเวทีอย่างนี้บ่อย ๆ แต่มันก็มีข้อจำกัดหลายอย่างว่า เราต้องทำมาหากินเพื่อปากเพื่อท้องของตัวเอง แต่ว่าสิ่งที่เรากำลังทำกันทุกวันโดยไม่ต้องใช้เวลามากเกินไป คือ เราต้องคุยกับชาวบ้านของเราเองคุยกับพี่น้องที่อยู่ใกล้ๆตัวเราก่อน และจากการได้พูดคุยมันจะทำให้เราได้คิดและมองเห็นหนทางว่าเราจะทำอะไรและทำอะไรกันต่อไปในอนาคต อ้อยอยากจะฝากให้ทุกคนนำกลับไปคิดกันต่อในคืนนี้ และเราจะได้มาสรุปแผนของตัวเองในวันพรุ่งนี้ขอบคุณค่ะ

วันที่ 18 พฤษภาคม 2546

ช่วงเช้า: ประสพการณ์การเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง โดย พ่อบุญเต็ม ชัยลา

พ่อบุญเต็ม สวัสดีท่านผู้นำทุกท่านวันนี้ผมดีใจมากที่ทางท่านอาจารย์ให้เกียรติมาร่วมประชุมด้วย ก็ถือว่ามาสรุปบทเรียนให้กันฟังผมเรียนมาอย่างนี้และได้มาทำนี่ก็จะขอเล่าให้พ่อแม่พี่น้องฟังหากสิ่งไหนดีก็ขอให้นำไปนำไปปฏิบัติถ้าสิ่งไหนไม่ดีก็ขอให้ท่านทิ้งไป เพราะว่าเราทำงานมามันมีทั้งสิ่งดีและไม่ดี ครบปัญหาธรรมได้พูดไว้เช่นนี้ว่า "อยากกินข้าวให้ปลูกใส่ผลาญหิน อยากให้คนมีศีลกะให้ฆ่าพ่อตีแม่ คั่นอยากให้หมู่มาแะกะให้ฆ่าหมู่เดียวกัน คั่นอยากเป็นผู้มีศีลกันกะให้นอนดินเกียกฝุ่น คั่นอยากอุ่นกะให้อาบน้ำยามหนาว คั่นอยากกินต้มปลาขาวให้แบกปิ่นขึ้นโคก คั่นอยากกินต้มไก่โถกให้ถือส้มลงหนอง" นี่คือนิพพานที่เขาวาไว้ บทเรียนในการพัฒนาครอบครัวพัฒนาชุมชนแต่ก่อนครอบครัวในอดีตของเรจะมีเชื่อในเรื่องของความสุและ เรื่องบาป บุญ คุณ โทษ และลูกหลานในสมัยก่อนมีความกตัญญูต่อบิดามารดา รัก

พี่น้องปู่ย่าตายาย และผู้ใหญ่ก็จะเป็นตัวอย่างต่อลูกหลาน เวลากินข้าวก็มีความอบอุ่นอยู่พร้อมหน้ากันมีปัญหาอะไรก็นำมาปรึกษากันเมื่อเวลาอาหารเย็น จากนั้นก็จะมีการเล่านิทานให้ลูกหลานฟังเพราะสมัยก่อนไม่มีทีวีดู และสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เราสืบทอดมาแต่สมัยปู่ย่าตายายของเรา เมื่อสมัยก่อนและเป็นตัวอย่างที่ดี และปัจจุบันนี้คนเราเชื่อเรื่องเงินว่า เมื่อมีเงินมากก็มีความสุขมาก ถ้ามีเงินน้อยก็มีความสุขน้อยเพราะฉะนั้นคนเราทุกวันนี้จึงดิ้นรนหาแต่เงิน เมื่อเงินหมดก็จะมีมาแปลงสินทรัพย์เพื่อมาเป็นเงินบางคนก็เอาที่นาไปจำนอง ธกส. เมื่อจำนองแล้วก็มีการขายเพราะว่าใช้เงินหมด มีไม่ไยก็ขายไม่ไยนา มีวัวก็ขายวัว มีควายก็ขายควายเมื่อใช้เงินหมดแล้วก็ขายลูกเข้าไปเป็นโรงงาน คือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าขายแรงงาน อย่างเช่นผมที่ขายเมียให้ไปเป็นคนรับใช้เขาเพื่อให้ได้เงินมา เมื่อเราพูดเรื่องเงินมันจะไม่มีที่สิ้นสุดเพราะฉะนั้นที่ผ่านมาเราเดินทางผิดที่เอาเงินเป็นตัวตั้งเราไม่เอาตัวเองเป็นตัวตั้งคิดว่ามีเงินอย่างเดียวแล้วจะมีความสุข แต่จริงๆ แล้วมันไม่ใช่ เมื่อเรากลับมาเปลี่ยนแนวคิดใหม่ เพราะว่าพระเจ้าอยู่หัวท่านว่าอย่างนี้ว่า “งานทุกอย่างมีด้านหน้าด้านหลังเหมือนเหรียญบาท งานด้านหน้าคนชอบทำเพราะว่าเห็นผลเร็ว ส่วนงานด้านหลังคนไม่ชอบทำเพราะเหมือนปิดทองหลังพระมองไม่ค่อยเห็น” สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่ท่านได้พูดมา และก่อนที่ผมจะได้มาอยู่จุดนี้ผมก็มีปัญหาเยอะเหมือนกัน มีปัญหาเรื่องหนี้สินท่วมหัว ผมไม่ได้เริ่มต้นจากศูนย์แต่เริ่มต้นจากการติดหนี้ 800,000 บาท ไม่มีหนทางไปเพราะไปหาเงินก็ไม่ได้เงินได้แต่หนี้ท่วมหัว ส่งลูกไปเมืองนอกก็โดนหลอก 2-3 ครั้ง ครั้งละ 100,000 เป็นหนี้ ธกส. เป็นหนี้ธนาคาร มีที่ดินเท่าไรก็จำนองหมดผลสุดท้ายไปไม่รอดหันกลับมาทำการเกษตรยั่งยืน ก่อนที่จะมาทำเกษตรก็มาทบทวนของเก่า ทบทวนตั้งแต่ภาพอดีต ภาพปัจจุบัน ภาพอนาคตและมองภาพอนาคตไว้ด้วยว่าเราจะทำอะไร จากนั้นก็ไม่ได้ทบทวนแต่เฉพาะตัวเอง มีนักวิชาการ มีอาจารย์ไปชี้แนะว่าเราควรจะทำกลุ่มกันแก้ปัญหา รวมกลุ่มกันใส่ ตอนแรกรวมกลุ่มกันได้ 15 คน จากนั้นก็มาคุยกันเรื่องปัญหาของครอบครัวของเรามันมีอะไรบ้าง ปัญหาของชุมชนของเรามันมีอะไรบ้าง ก็เลยได้ปัญหาใหญ่ ๆ 7 ปัญหาออกมา คือ

1. ปัญหาภัยแล้งอย่างรุนแรง
2. ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ รายจ่ายของครอบครัวเยอะแต่รายได้น้อย
3. ปัญหาหนี้สินท่วมหัว
4. ปัญหาอพยพแรงงานไปทำงานต่างถิ่น
5. ปัญหาเด็กในชุมชนขาดสารอาหาร
6. ปัญหาสิ่งแวดล้อมหมดไป วัฒนธรรมประเพณีก็เปลี่ยนแปลงไป
7. ปัญหาขาดการเรียนรู้

นี่คือปัญหาที่พวกผมได้พูดคุยกันและได้ปัญหาออกมา 7 หัวข้อใหญ่ จากนั้นก็มาคุยกันต่อว่าเราจะแก้ปัญหาละเอียดๆ ทั้ง 7 หัวข้อนี้ได้อย่างไร คุยกันอย่างไรก็คิดไม่ออกในเมื่อคิดไม่ออกก็มีเจ้าหน้าที่ก็เลยพาคุยว่าที่ใดเขาทำงานสำเร็จก็พาไปศึกษาดูงาน เมื่อไปศึกษาดูงานมาแล้วก็ได้ตัวอย่างและมาคุยกันก็ได้วางแผนครอบครัว วางแผนกลุ่ม และเขียนแผนออกมาว่าแผนกลุ่ม 20 ปี

แผน 10 ปี แผน 5 ปี แผนปี แผนโครงสร้างของครอบครัวเราจะทำอะไรบ้างก็เขียนแผนขึ้นมาเหมือนกัน อย่างของผมที่เขียนก็จะเป็นดังนี้

1. สร้างแหล่งน้ำในไรนา
2. ปลูกพืช
3. เลี้ยงสัตว์

และจะปลูกพืชอะไรเราก็เขียนไว้ ไม่ว่าจะเป็นพืชยืนต้น พืชผักสวนครัว อย่างเลี้ยงสัตว์เราจะเลี้ยงอะไร เช่น เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา เราก็เขียนไว้ในแผนย่อยๆ เมื่อได้แผนแล้วเราก็ทำตามแผน การแก้ปัญหาภัยแล้งคือการขุดสระออมน้ำ เมื่อได้น้ำแล้วเรามาปลูกพืชเพื่อออมต้นไม้ ออมไม้ยืนต้น ออมพืชผักสวนครัว เมื่อได้พืชได้ผักแล้วคราวนี้เราก็ออมสัตว์เราก็มาเริ่มต้นออมเป็ด ออมไก่ ออมหมู ออมวัว ออมควาย เราก็ได้วางแผนกันอย่างนี้และการแก้ปัญหาภัยแล้งคือการขุดสระออมน้ำ การแก้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำคือการปลูกพืชหลายๆอย่างและอย่างหลากหลายทางชีวภาพด้วย ทั้งพืชทั้งสัตว์รวมกัน และเราก็กินอะไร ในสมาชิก 15 คน ให้เขียนรายจ่ายของตนเองไม่อย่างนั้นเราจะไม่รู้ว่าจะปลูกอะไร เดือนหนึ่ง 15 คนว่าเราจ่ายอะไรไปบ้างเมื่อถึงเวลาสิ้นเดือนก็มาสรุปให้กันฟัง และรู้จักว่าสิ่งที่เราซื้ออะไรเราก็มาคุยกันสิ่งไหนที่เราทำได้บ้างเราก็มาคุยกันนี่คือสิ่งที่เราจะอุดหนุนของครอบครัวเราได้ และครอบครัวของเราก็เปรียบเทียบเหมือนกับโองน้ำรั่วใส่เท่าไรก็ไม่เต็ม เราเลยมาปลูกพืชผักสวนครัวที่เรากินแต่ละวันเพื่อที่จะแก้ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจตกต่ำอุดหนุนของครอบครัวก็รู้สึกที่เราอุดหนุนได้ และปัจจุบันนี้นับว่าไม่มีรอยรั่วเลย เช่น ยาสระผมเราก็ทำเอง น้ำปลาก็ทำเอง น้ำยาล้างจานเราก็ทำเองหมด แต่เราไม่ทำขายเราทำใช้ในครัวเรือนของเรา เมื่อเหลือใช้แล้วเราก็ออขาย และปัญหาใหญ่ๆ เราก็แก้ได้หมด ปัญหารายจ่ายของครอบครัวเมื่อเรามาปลูกสิ่งของกินเองปัญหารายจ่ายเราก็ไม่มี จากนั้นปัญหานี้สินก็เลยแก้ได้

เมื่อก่อนไม่ได้มาทำเกษตรกรรมยั่งยืนเราไปทำงานรับจ้างเขาแล้วมาซื้อกิน ครอบครัวผม 7 คนรายจ่ายวันหนึ่งหมดด้วยละ 100 บาท เมื่อเรามาทำเกษตรกรรมยั่งยืนแล้วเหลือกินเราได้ขายรายได้วันละ 100- 200 บาท และเงิน 100 บาท 200 บาทมันก็เหลือ และเอาเงิน 100 บาทX365 วัน เป็นเงิน 36,500 บาท/ปี และผมก็ได้เงินจากตรงนี้ใช้หนี้มันเลยแก้ปัญหาหนี้สินได้ สำหรับปัญหาอพยพแรงงานแต่ก่อนก็ไปขายแรงงาน เมื่อก่อนทำนาอย่างเดียวเมื่อแล้วเสร็จจากการทำนาก็ไปรับจ้างทำงานก่อสร้าง รับเหมาสร้างบ้าน สร้างโบสถ์ ทำเมรุ ทำเป็นหมด จากนั้นเมื่อทำอย่างนี้แล้วงานล้นมือ มันมีแต่แนวปลูก ปลูกพืชล้มลุก ปลูกตั้งแต่มะเขือเทศ ผักกาด ผักบุ้ง ผักชี ต้นหอม ถั่วฝักยาว แตง อย่างน้อยก็ให้ 30 อย่างขึ้นไป 30 อย่าง เราเอาอย่างละ 20 บาท เราก็ได้เงินแล้ว 600 บาท เราก็ทำทุกวันมันก็เหลือ เหลือกินเราก็แจกพี่น้อง เหลือพี่น้องเราก็ขาย และเราก็มีงานทำอยู่ตลอดปี เพราะฉะนั้นเราก็ขุดแล้ว เมื่อก่อนผมขุดสระเอาเอง มีน้ำตลอดปี นา 11 ไร่ เหลือไว้ 4 ไร่ ทำให้ได้ไร่ละ 100 มันน้อยเราก็จัดการได้ เมื่อเดือนสิงหาคมเราก็จะดำนา 2 กรกฎาคมเราก็จะหว่านกล้า จากนั้นเราก็ไปเกี่ยววันพ้อพอดี นาน้อยๆดำวันเดียวก็เสร็จ เกียววันเดียวก็เสร็จ ได้ข้าว 400 ถึงเราก็พอเราไม่ต้องทำขายนี่คือสิ่งที่พวกผมได้ทำมา และก็แก้ปัญหา

อพยพแรงงาน ได้ถูกหลานที่เคยไปทำงานกรุงเทพฯ ตอนนั้นก็กลับมาหมดแล้วและเป็นครอบครัวที่อบอุ่น ส่วนด้านเด็กในชุมชนขาดสารอาหารตอนนี้ก็ไม่มีแล้วเพราะเราได้เลี้ยงเปิดโกไว้เต็มไปหมด ผัก ปลา ภายในชุมชนเราก็มีเด็กก็ไม่ขาดสารอาหารอีกต่อไป ในด้านสิ่งแวดล้อมหมดไปเราก็ได้ปลูกไม้หลาย ๆ อย่างมันก็ได้ฟื้นคืนมา สัตว์ต่าง ๆ ก็เริ่มหลากหลายไม่ว่าจะเป็นกบ เขียด ก็เริ่มที่จะมีมากคืนที่ดีขึ้นเพราะว่าเรามีการลด ละเลิกการใช้สารเคมี เราใช้ปุ๋ยหมักเอาขี้วัวขี้ควายในชุมชนไปใส่ เมื่อมีฟางเวลาเกี่ยวข้าวเราก็ทำปุ๋ยหมักมันก็ลงไปไนโรนาของเราเหมือนเดิมมันก็เลยแก้ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมได้ จากนั้นเรื่องการขาดการเรียนรู้เราก็มารวมกลุ่มกัน

ที่จริงแล้วพวกเรามีความคิดที่ดี ๆ กันทุกคนแต่เราขาดโอกาสที่จะนำเอามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเอามาเสนอร่วมกันเมื่อเรามาเราก็มาเรียนรู้ เหมือนทักษิณก็ได้สโลแกนจากผม คือ เรียนรู้ตลอดชีวิต เพราะฉะนั้นเราจะหยุดไม่ได้ ถ้าเราหยุดวันไหนเราก็จะก้าวไม่ทันเขวันนั้น เพราะฉะนั้นพวกผมก็จะไปเรียนรู้อยู่ตลอด ยิ่งไปศึกษาดูงานบ่อยยิ่งพบสิ่งใหม่ๆ นี่คือการเรียนรู้ตลอดชีวิต คิดอย่างสร้างสรรค์ ก้าวทันเทคโนโลยีนี่คือสิ่งที่สำคัญที่เราจะนำมาแลกเปลี่ยนนำมาพูดคุยกัน และก่อนที่จะมาถึงจุดนี้ได้เราก็กลับมามองที่ตัวเราเองให้ออก บอกตัวเองไม่ได้ ใช้ตัวเองให้เป็น ครอบงำที่เราอยากมองตัวเองให้ออก บอกตัวเองไม่ได้ใช้ ใช้ตัวเองไม่เป็น เราก็ไม่สามารถที่จะมองคนอื่นออก บอกคนอื่นได้ ใช้คนอื่นเป็นอันนี้เป็นสิ่งสำคัญ อย่างคนแก่โบราณว่าไว้ "ต้องรู้เขา รู้เรา รู้เท่า รู้ทัน รู้กัน รู้แก่ รู้แพ้ รู้ชนะ รู้ภัย" เราจะมองตัวเองออกเป็นอย่างไรเราต้องมาถามตัวเอง และอีกอย่างหนึ่งที่เราจะทำงานได้สำเร็จต้องอาศัยฐานอยู่ 4 ฐานดังนี้

1. ฐานด้านทรัพยากร ได้แก่ ดิน น้ำ ป่า
2. ฐานองค์ความรู้ นี่เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ถ้าเราไม่รู้เราต้องเรียนต่อไปเรื่อย ๆ
3. ฐานอาชีพ เราจะทำแต่นาอย่างเดียวเหมือนเมื่อก่อนก็ได้ไม่ได้ เพราะมันจะไม่เป็นการบูรณาการงาน เราต้องทำแบบหลากหลาย

4. ฐานสวัสดิการ

แต่ถ้าเราอาศัยแม่ก็มี 4 แม่

1. แม่ธรณี คือ ดินก็คือทรัพยากร
2. แม่คงคา คือน้ำ
3. แม่โพสพ คือ ข้าว
4. แม่บ้าน ถ้าไม่มีแม่บ้านเราจะเอาตัวไม่รอด

ถ้าเราจะทำงานให้โปรอดเราจะต้องมีพื้นฐานอยู่ 4 ฐาน แต่ว่าเราจะทำอะไรถึงจะเข้าใจ

ฐานทั้ง 4 ฐาน มันเป็นทรัพยากรเป็นทุน ทุนเดิมที่เรามีอยู่แล้วแต่เราไม่เอามาจัดการ เรามีแต่ให้คนอื่นมาจัดการให้สำหรับที่ผ่านมาเราไม่พึ่งตนเอง อย่างเช่นการทำนาที่ผ่านมาใช้คนอื่นจ้างคนอื่นวันละ 120 บาทถ้าเป็นตากล้าก็หว่านให้พร้อมปีบหนึ่ง 50 บาท นี่คือการที่เราไม่พึ่งตนเอง อย่างเช่นการตกกล้าก็จ้างมัดละ 1 บาท จ้างทุกอย่างแม้กระทั่งขั้นตอนในการดำนา เก็บเกี่ยว จ้างสี ขนขึ้นเล้า และที่ผ่านมาเราไม่พึ่งตัวเอง แต่ถ้าเราพึ่งตนเองแล้วต้นทุนก็จะน้อย เพราะฉะนั้นผมจึงลดการทำนาให้มันเหลืออยู่ 4 ไร่มันถึงจะพึ่งตนเองได้ แต่ถ้าเราทำมาก ๆ เราต้องจ้างเขา

เพราะว่าสมัยนี้ทำข้าวอย่างเดียวกินทำ กข. ก็ กข. อย่างเดียว อย่างข้าวดอกมะลิก็ทำมะลิหมด มันจะแตกต่างกันกับโบราณ อย่างโบราณก็จะมี ข้าวไร่ ข้าวดอก ข้าวกลาง ข้าวใหญ่ ข้าวลอยจากการเก็บเกี่ยวก็ทำมาเรื่อย ๆ แต่ทุกวันนี้ไม่เป็นเช่นนั้นมันทำงานบังคับตัวเองเมื่อทำไม่เสร็จทำไม่ทันก็จำเป็นต้องจ้าง การพึ่งตนเองคือสิ่งที่สำคัญถ้าเราไปเชื่อคนอื่นไม่เชื่อตัวเอง นี่ถือเป็นเรื่องฐานที่จะต้องใช้เป็นทุนเดิมตั้งแต่พ่อแม่ปิ่นให้มา แต่จังหวะก้าวสู่ความสำเร็จแต่ถ้าทำงานอะไรให้เข้าใจงานไม่ใช่รู้อย่างเดียวเราต้องเข้าใจงานให้ถ่องแท้ แต่ถ้าเราไม่เข้าใจงานมันก็จะไม่มีความสำเร็จ และจังหวะก้าวที่จะก้าวให้ไปสู่ความสำเร็จมันจะมีอยู่ 5 ก้าวดังนี้

1. ก้าวที่จะต้องพิจารณาตนเอง คือ การมองตัวเองให้ออก บอกตนเองให้ได้ ใช้ตนเองให้เป็น และถามตัวเองว่าตัวเองมีคุณค่าเท่าไร
2. ก้าวที่จะต้องพิจารณาทรัพยากร คือ ทรัพยากรของตัวเองเหลืออะไรบ้าง ดินเหลือหรือไม่ น้ำมีหรือยัง ป่ามีหรือยัง สัตว์เหลือสัตว์อะไรบ้าง เราก็มานิยามพิจารณาทรัพยากรเหล่านี้ เพื่อที่มันจะได้เป็นทุน
3. ก้าวที่จะสร้างทางเลือกให้กับตนเอง หาทางเลือกที่เราจะเอาตัวไหนขึ้นมาใช้ก่อนในเรื่องของทุนเดิม
4. ก้าวแห่งการตัดสินใจลงมือทำอย่างจริงจัง การทำต้องจดบัญชีและจดบันทึกด้วย เพื่อที่เราจะได้มีข้อมูล ส่วนมากคนเราจะขาดข้อมูล เราจึงสมควรที่จะทำเพื่อเตือนความจำของตัวเอง
5. ก้าวที่จะต้องทำอย่างต่อเนื่อง ถ้าเราไม่ทำอย่างต่อเนื่องเราก็จะไม่เห็นผลสำเร็จ งานทุกชิ้นเราต้องทำอย่างต่อเนื่องอย่างเช่นการที่เราทำนาที่ขึ้นอยู่กับว่าเราจะวางแผนอย่างไร

แต่ก่อนเราเคยโทษตั้งแต่ข้าราชการเรื่องคอร์รัปชันเมื่อเรามามองตนเองแล้ว เรายิ่งคอร์รัปชันมากกว่าข้าราชการ แต่เราคอร์รัปชันด้านเวลา เพราะฉะนั้นเราจะทำอะไรถึงจะไม่คอร์รัปชันด้านเวลาเราต้องวางแผนให้ดี ทำอย่างไรถึงจะได้ทำงานให้ตัวเองทุกวัน ต้องแบ่งเวลาตัวเองให้เป็น นี่คือสิ่งที่สำคัญที่เราจะต้องทำ คนทุกวันนี้ไม่มีแผนเหมือนคนในสมัยก่อน แผนการเก็บเมล็ดพันธุ์ก็ไม่มี เพราะเดี๋ยวนี้เขาทำหมันเมล็ดพันธุ์พืชแล้ว ถ้าเราไม่เก็บเมล็ดพันธุ์พืชไว้เหมือนสมัยเมื่อก่อนเราก็จะอาศัยแต่บริษัท เพราะว่าทุกวันนี้พืช จีเอ็มโอ เข้ามาเยอะมากอย่างมะละกอทุกวันนี้เขาก็ตัดต่อยีนแล้วและเป็นฝีมือของคนไทยเอง ในเมื่อเขาตัดต่อยีนแล้วย่ำหวังว่าเราจะเอามาปลูกและเอาพันธุ์ได้ เพราะฉะนั้นไร่ข้าวโพดของเรามันทำไมถึงขาดทุนหมดก็เพราะว่า เมล็ดพันธุ์มันแพงเมื่อนำมาปลูกแล้วมันเอาพันธุ์ไม่ได้ และตัวนี้มันเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะเราเป็นผู้นำเราต้องมาหาแนวคิดร่วมกัน นอกจากนั้นพวกผมก็รวมตัวกันได้ 15 คน เลยมาคิดว่าเรา รวมกลุ่มกันแค่นี้มันไม่แข็งแรงเราต้องขยายกลุ่มออกไป เราก็มาย้ายในหมู่บ้านก็ได้สมาชิก 60 กว่าหลังคาเรือน เมื่อขยายในหมู่บ้านไม่พอเราก็ขยายระดับอำเภอ เราก็ได้มากลุ่มขยายระดับอำเภอคือได้ขยายระดับอำเภอวงใหญ่ 21 หมู่บ้าน 500 กว่าครอบครัว เมื่อเราขยายระดับอำเภอแล้วเราก็ขยายไม่ออกมันไกลความสามารถเรา เราต้องมาหาตัวช่วยมาขยายหรือหาพันธมิตร เราก็

ได้เข้าหาพระสงฆ์ เข้าหาหมอ เข้าหาครูอาจารย์, เกษตรตำบล, เกษตรอำเภอ, เข้าหา NGO คือหาคนที่มีความคิดเดียวกันพวกผมจะเข้าหาเป็นตัวช่วยหมดเพราะว่ากลุ่มพวกผมมีจุดอ่อนคือด้านแนวเขียน การใช้ภาษาเขียนมันไปไม่ได้ไม่รู้จะเขียนอย่างไรจากจุดนี้เราก็เลยหาตัวช่วย เพื่อที่จะขยายเครือข่ายเข้าไปในอำเภอนั้นอำเภอนี้และในจังหวัดขอนแก่นเราก็ควรจะขยายด้วยเราก็เลยมาขยายเครือข่ายไปอำเภอพล, อำเภอแวงน้อย, อำเภออุบลรัตน์, อำเภอภูเวียง, กิ่งอำเภอบ้านแฮด กิ่งบ้านโนนศิลาอำเภอชนบทและได้ขยายเครือข่ายไปทางโคราขก็มี อำเภอบัวใหญ่ อำเภอประทายเตี้ยวันนี้ได้ 10 อำเภอ 2,000 กว่าครอบครัว พอดีคุณหมอก็เข้ามาร่วมด้วยเราก็เลยมาคุยกันว่าเราน่าจะขยายไปในระดับภาค เตี้ยวันนี้เราก็ขยายไปได้ 5 จังหวัด มีปราชญ์ด้วยกัน 12 ปราชญ์ มีขอนแก่น โคราข บุรีรัมย์ อำนาจเจริญ สุรินทร์ และมีเครือข่ายทางด้านเด็กนักเรียน มีประถม มัธยม จนถึงบัณฑิต ทางด้านท่านอาจารย์สุจินต์ก็มาช่วยเหมือนกันอันนี้ก็เป็นตัวช่วยเหมือนกัน เราประสานงานกันไม่ได้หยุดไม่ใช้ว่าเราจะขยายแต่เฉพาะพวกผมทางด้านทหารก็ช่วยในจำนวน 1,000,000 ครอบครัว เตี้ยวันนี้ทาง ธกส.ก็เข้ามาแล้วและเตี้ยวันนี้ทาง ธกส.กำลังจะโยนเงินมาให้พวกผมจ่ายให้แต่พวกผมไม่รับและให้พวกผมคิดอยู่ว่าชุดสระจะทำอย่างไร ชื้อวัวทำให้ก็ไม่ได้ทำอะไร เพราะทุกวันนี้ ธกส.จ่ายเงินไม่ออกแล้ว เพราะสมาชิกคืนเงินให้ก็ไม่ได้จ่ายเงินให้ก็ไม่ได้ก็เลยมาประชุมร่วมกับกลุ่มทุกเดือนทาง ธกส.ก็จะโยนเงินลงมาพวกผมก็เลยบอกว่าไม่รับเพราะพวกผมไม่ได้เอาเงินเป็นตัวตั้ง และกลุ่มพวกผมเอาคนเป็นตัวตั้ง

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านของพวกผมได้เดินทางไปเยี่ยมกันตลอดเวลาในพื้นที่ 5 จังหวัด เพื่อเป็นการกระตุ้นทำกับสมาชิก พวกผมจะมีการลงแปลง และทุก 3 เดือนจะมีการไปเยี่ยมแปลงกันพอถึงช่วงฤดูฝนแปลงใครไม่ดีก็จะไปช่วยกันปลูกเวลาไปเยี่ยมกันต้องถือพันธุ์ไม้ไปคนละอย่างไปปลูกที่แปลงสมาชิกนี่คือหลักการหนึ่งในการช่วยสมาชิกซึ่งกันและกัน ผมขอหยุดการพูดคุยไว้แค่นี้ก่อนและเพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน

คุณประยูร จากที่ได้ฟังคุณพ่อบุญเต็มพูดถึงการทำกิจกรรมทางการเกษตรอยากถามคุณพ่อว่ามีที่ดินในการทำเกษตรทั้งหมดกี่ไร่

พ่อบุญเต็ม ผมมีที่ดินทั้งหมด 40 ไร่ แบ่งเป็น 3 แปลง อยู่คนละจุด ที่ทำเกษตรผสมผสานทั้งหมด 11 ไร่ แบ่งเป็นที่นา 4 ไร่ ได้ผลผลิตข้าวในปีที่ผ่านมา จำนวน 400 ถัง เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ประมาณ 3 ไร่ และมีพื้นที่สำหรับปลูกไม้ผลพืชผักสวนครัว พื้นที่สำหรับที่อยู่อาศัย พื้นที่สำหรับการเลี้ยงสัตว์ ใช้เวลาทำมาทั้งสิ้น 15 ปีทำอย่างต่อเนื่อง ในการทำการเกษตรสำหรับพื้นที่ 4 ไร่จะต้องมีการจัดการที่ดี คนต้องพร้อม (ใจ) น้ำต้องพร้อม เวลาปักดำข้าวต้นกล้าจะต้องไม่แก่เกินควรถ้าต้นกล้าเกิน 1 เดือนจะไม่เอา เวลาปักดำจะใช้ต้นเดียว ปุ๋ยที่ใช้จะใช้ปุ๋ยหมักจากฟางปุ๋ยคอกและน้ำหมักชีวภาพ ใช้แค่ 3 อย่างนี้

คุณประยูร จากที่ได้ฟังมาผมรู้สึกประทับใจมากเพราะพวกเราชีวิตส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับอาชีพ
 ท่งการเกษตร ในอดีตผมเองเคยเป็น "นายฮ้อยวัว" (พ่อค้าวัว) ค้าขายในตลาดนัดวัวได้กำไรเลย
 ตัดสินใจมาเลี้ยงวัวตนเอง จนขยายฝูงได้วัวทั้งสิ้น 70 ตัว ผมได้เลิกเลี้ยงวัวเนื่องจากทางสหกรณ์
 จังหวัด ได้แจ้งว่า คนที่มีวัวถึง 70 ตัวจะต้องเสียภาษี ผมเองก็ไม่เข้าใจ และทางอำเภอก็ได้แจ้งให้
 ไปเสียภาษีเช่นกัน ผมเลยหาทางออกเพื่อที่จะไม่ได้เสียภาษีโดยการแบ่งวัวให้กับญาติพี่น้องเพื่อ
 ให้จำนวนวัวของตนเองลดลง ที่ผมได้พูดอย่างนี้ผมมีความประทับใจว่า ที่เราทำอยู่อย่างนี้เราไม่
 ได้เป็นลูกจ้างใคร ได้เท่าไรก็เป็นของเรา

อาจารย์สุจินต์ ขอเสริมที่ทางพ่อบุญเต็มพูดในเรื่องของการผลิตทางการเกษตรที่พึ่งภายนอกไม่
 ว่าจะเป็นพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ เช่นในเรื่องของพันธุ์ข้าวปัจจุบันนี้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองแทบจะไม่มีที่
 เห็นกันมากที่สุดน่าจะเป็นข้าวพันธุ์ กข. หรือพืชอื่นๆประเทศไทยปัจจุบันผลิตเมล็ดพันธุ์ไปขาย
 ต่างประเทศ และในกระบวนการผลิตเมล็ดจะเอาสารเคมีมาใช้กันมาก เช่น เมล็ดแดงโมง เมล็ด
 ถั่ว เมล็ดดอกไม้มัน เกษตรกรต้องมานั่งดมกลิ่นยาฆ่าแมลงและสารเคมีต่างๆตลาดจะสามารถรับซื้อ
 ในราคาที่สูง ประมาณราคากิโลกรัมละ 2,000 บาท ดูเหมือนกับได้มากโดยที่เราไม่ได้คำนึงถึงผล
 เสีย ยาฆ่าแมลงที่ใช้ต้องใช้ประจำ 2-3 วัน ใช้ครั้งหนึ่งนี่เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่เป็นปัญหาใน
 ปัจจุบันเราในฐานะของผู้ผลิตจำเป็นต้องหาทางเลือกให้กับตัวเองที่สามารถอยู่รอดได้โดยใช้วิธีคิด
 และกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ เพื่อหาแนวทางและขั้นตอนในการปฏิบัติสิ่งที่ได้ปฏิบัติมานี้
 เรายังไม่ไปถึงที่สุดในการทำเราเองจำเป็นต้องหาตัวช่วย ผมเข้าใจว่าหลายคนได้ทบทวนตัวเอง ได้
 วิจัยตัวเราเองและหาความรู้ การจดบันทึก ผมเข้าใจว่าที่พ่อบุญเต็มได้พูดคือแนวทางการปฏิบัติ
 ไม่รู้ว่าใครมีคำถามอะไรอีกไหม

พื้ด้อม จากประสบการณ์ของพ่อบุญเต็มในการทำงานร่วมกับชุมชน การเป็นวิทยากรตลอดจน
 การเป็นนักวิจัยไทบ้านอยากให้พ่อบุญเต็มได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการ และการทำงาน
 ของนักวิจัยไทบ้านในเรื่องนี้ด้วย

พ่อบุญเต็ม จากการทำงานกับชุมชนนั้นลำบากเพราะเป็นการพูดให้คนเชื่อพวกผมได้ใช้ทางพระ
 พุทธเจ้าสอนว่า "ถ้าบ่แมนทางเฮาอย่าไปสอนให้เสียน้ำลาย" คือ ถ้าไม่ใช่คนที่มีแนวคิดคล้ายกัน
 กับเราก็ไม่ต้องไปเสียเวลาในการชักชวน ดังนั้นจึงดูคนให้ออกมียู่บ้างที่คนมีแนวคิดคล้ายกับเรา
 เราต้องเข้าไปหาเหล่านั้นก่อนค่อยๆทำไปทีละน้อยๆ ทำอย่างไรกลุ่มถึงจะมีการประชุมอย่างต่อเนื่อง
 เนื่องจากจะต้องคุยกัน ในกลุ่มของผมจะมีการประชุมกันทุกเดือนๆละ 1 ครั้งแต่จริงๆแล้วไม่ใช่
 บางเดือนประชุมถึง 4-5 ครั้งขอให้แต่มีเรื่องที่จะคุยกันและคุยกันอย่างต่อเนื่องไม่มีเงินก็ประชุม
 โดยใช้เทคนิคการห่อข้าวไปกินด้วยมีอะไรก็กินไม่เลือก แม้แต่การไปดูงานก็ออกเงินค่าน้ำมันรถ
 และห่อข้าวไปกินแต่ก่อนลำบาก ปัจจุบันนี้ได้มาหารือกับทางนักวิชาการกับทางอาจารย์ ถึงความ
 ต้องการที่จะเป็นนักวิจัยชาวบ้านเพื่อที่เราจะได้เข้าใจเรื่องต่างๆมากขึ้นปัจจุบันพวกผมได้วิจัยเรื่อง

ดิน ปุ๋ยหมักเปรียบเทียบกับปุ๋ยเคมี โดยชักชวนคนในชุมชนที่สนใจมาทำร่วมกันซึ่งจะถือเป็นการปฏิบัติงานไปในตัวเป็นการทำงานให้กับตนเองด้วย ทดลองในพื้นที่ของตนเองเก็บข้อมูลของตนเองเห็นการเปลี่ยนแปลงของตนเอง เมื่อมีโอกาสก็ไปเยี่ยมพื้นที่สมาชิก ช่วยกันเก็บข้อมูลให้คำแนะนำต่าง ๆ จะเห็นได้ว่ามันเป็นเรื่องง่าย ๆ และอีกอย่างหนึ่งที่ได้ทำในปัจจุบันนี้คือการวิจัยพันธุ์พืชที่กินตามฤดูกาลปัจจุบันนี้มันเหลืออะไรบ้างจะหามาได้แบบไหน โดยแบ่งหน้าที่ในการค้นหาพันธุ์พืช ใครจะหาพันธุ์ผักเขียว ใครจะหาพันธุ์ผักกาด ใครจะหาหัวมันและในช่วงการปลูกก็ไปเยี่ยมกันที่แปลงปลูกซึ่งจะเป็นการทำงานไปในตัวด้วย และปัจจุบันนี้ได้หาหรือถึงการวิจัยปุ๋ยนา เลี้ยงปุ๋ยนาอย่างไรปุ๋ยจะไม่ทำลายข้าว เลี้ยงอย่างไรปุ๋ยนาถึงจะไม่ทำลายอยู่ในช่วงของการพูดคุย และยังได้หารือกันในเรื่องของการปลูกต้นไม้ซึ่งกำลังหารูปแบบในการศึกษาอยู่ว่าเป็นอย่างไร เช่น ปี 45 ต้นแดงเดิมมีที่ต้นปลูกเพิ่มที่ต้น ก็จะจัดหาถุงเพาะกล้าไม้ให้ไปปลูกทดลองบันทึกปลูกแล้วในปี 46 รอดตายที่ต้น โตที่ต้นเหมือนกับการวิจัยไปในตัวและพื้นที่ปฏิบัติก็อยู่ในที่นาของตนเอง ทำไปแล้วก็เก็บข้อมูลเก็บข้อมูลแล้วก็นำเสนอให้นักวิชาการได้รับทราบสิ่งไหนที่ผิดหรือไม่ถูกทาง นักวิชาการก็จะให้คำแนะนำในการปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้งานปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่อง มีอะไรน่าสนใจก็จะนำมาหารือและร่วมกันปฏิบัติ ทำให้มันเป็นงานของตนเองปฏิบัติแบบเกื้อกูลกันในหลายๆ ส่วน ทั้งชาวบ้าน นักวิชาการ อาจารย์ ฯลฯ เก็บข้อมูลจากทรัพยากรของท้องถิ่นกลับมาคิด ว่าทุนเดิมเรามีอะไรบ้างแล้วจึงมาวิจัยเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาไม่ใช่เป็นการวิจัยในห้องทดลอง เป็นการวิจัยเชิงพัฒนาถ้าทำวิจัยแบบจริงจังทำไม่ได้เนื่องจากคำถามมันเยอะเราไม่สามารถตอบตัวเองได้

พิธีธรรมศักดิ์ เมื่อประมาณปี 2533 ได้มีโอกาสเข้าไปทำงานในเขตหมู่บ้านดงบังอำเภอบางใหญ่ช่วงนั้นพอบุญเต็มยังไม่รู้อะไรเลยหมู่บ้านดงบังเป็นหมู่บ้านที่ยากจนมาก แห้งแล้งยังนึกอยู่ว่าในหมู่บ้านนี้จะทำอะไรได้แต่ตอนนี้เขามีน้ำร่องไปแล้วตั้งแต่อาจารย์หมอประเวศ เข้าไปในเรื่องของการปลูกกล้วยหรืออื่น ๆ ในร่องน้ำหรือบนคูต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าจากปี 33 มาจนถึงปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมากดังนั้นอยากให้ข้อคิดแก่วิทยากรกระบวนการทุกคนว่าการจะทำอะไรแล้วให้เห็นทันทีมันมันไม่จำเป็นจะต้องใช้เวลาและอีกอย่างหนึ่งคือสภาพของสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมือนกันในอดีตจำได้ว่าพื้นที่ในเขตนั้นทำอะไรไม่ได้เลยทำนาที่แล้ง ปลูกอ้อยน้ำก็ท่วม ถ้าจะสังเกตในที่แห่งนั้นเป็นที่กลางดอน ดินไม่เหมาะสมที่จะทำนา ชาวบ้านบางคนเห็นว่าควรจะปลูกอ้อย จากนั้นจะเห็นว่าการทำกิจกรรมอะไร มีคนเข้าไปแนะนำส่งเสริม จะทำให้ไปถูกทาง และต้องใช้เวลา

อาจารย์สุจินต์ จริงแล้วในเขตหมู่บ้านดงบังได้เริ่มต้นจากเรื่องเด็กขาดสารอาหาร อยากจะเล่าให้ฟังว่าจากเมื่อก่อนผมได้เข้าไปช่วยในเรื่องการฝึกอบรมเรื่องของเด็กขาดสารอาหาร หลังจากนั้นได้ไปประเมินพบว่าเด็กขาดสารอาหารมาจากเรื่องของระบบการผลิตอาหารเรื่องของการทำการเกษตร ดังนั้นอยากจะชี้แจงให้ฟังว่า เมื่อเราพูดถึงเรื่องแผนไม่ได้หมายถึงเราจะได้แผนอะไรเต็มที่ แต่เราต้องเริ่มจากจุดใดจุดหนึ่งไปก่อน เช่น จากที่นี่เริ่มจากเด็กขาดสารอาหารแล้วค่อย ๆ ขยายการพัฒนาไปสู่เรื่องอื่น ๆ เป็นต้น พวกเราก็เหมือนกันไม่ใช่ไปคิดว่าวางแผนชีวิตมันจะต้องไปหมด

ทุกเรื่อง มันจะทำให้เยอะไปหมดแล้วมันจะทำอะไรต่อไม่ได้ไม่รู้จะเริ่มอย่างไร ไม่ทราบใครมีอะไรจะถามอะไรอีกไหม

พ่อบุญเต็ม ให้พยายามเริ่มจากจุดเล็ก ๆ แล้วขยายผลต่อไปในอนาคตปัจจุบันนี้ทำงานเนื่องจากทุนมีมาก เช่น กองทุน 1 ล้านบาทในอดีตพูดกันว่า “ปัญญามีบัพเพณฑลค้ำยันบ่ม” คือ มีปัญญามีความสามารถแต่ขาดทุนดำเนินการ ปัจจุบันมีทุนมากแต่ไม่รู้จะเอาไปทำอะไรดี บางหมู่บ้านได้ทั้งกองทุนหมู่บ้านละล้าน กองทุน 280,000 บาทกองทุนหมู่บ้านละแสน ตำบลละแสน ตำบลละล้าน เงินภาษีเหล่าภาษีบุหรี่ยี่สิบห้าสำหรับงานพัฒนาชุมชน ปัจจุบันเงินมันเยอะมากถ้าเรารวมกลุ่มกันแน่นจะขอที่ไหนก็ได้ถ้ากลุ่มเราเข้มแข็ง เช่น กลุ่มของผมได้นำข้าวมาร่วมกันจัดการกันเอง จึงทำได้ง่าย ผมมีแนวคิดอย่างหนึ่งคือ ชุมชนสามารถสร้างศาลาราคาเป็นล้านบาทได้ แต่ทำไมไม่ลองนำมาสร้างชุมชนบ้าง กลุ่มของพวกผมเลยเปลี่ยนจากการทำที่วัดมาเป็นการทำที่ชุมชนเลยจัดทำผ้าป่าตนเอง โดยการจัดทำประเพณี “บุญคุณลานเฮ็ดลอมข้าวใหญ่” โดยการนำมัดข้าวมาคนละ 1 มัด ในเครือข่ายมีคนทั้งสิ้น 2,000 กว่าคนได้มัดข้าว 2,000 กว่ามัดเมื่อนำมาวนรวมกันจึงได้ข้าวกองใหญ่ที่เป็นทุนของชุมชน ที่เกิดจากปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางทรัพยากรก็ว่าได้ เราลองมาคิดถึงแนวทางในอนาคตของตัวเองว่าจะไปข้างหน้าอย่างไรดีชุมชนถึงจะเข้ามาหาเราได้

อาจารย์สุรินทร์ จากการศึกษาของวิทยากรกระบวนการและการพูดคุยกับปราชญ์ชาวบ้านเช่นพ่อเล็กและพ่อบุญเต็มจะเห็นได้ว่าปัญหาที่ชาวบ้านประสบอยู่ได้แก่ปัญหาเรื่องหนี้สินเรื่องการปลดหนี้สินของชาวบ้านและก็ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่าย ขณะเดียวกันที่เราเลือกวิทยากรกระบวนการที่เป็นชาวบ้านเขาก็ยังคงความเป็นชาวบ้าน ซึ่งเขาจะสามารถถ่ายทอดถึงกันได้ดี ส่วนในการขยายผลควรจะเป็นการขยายผลในเชิงบุคคลกับบุคคลในเรื่องของรายบุคคลจากที่ได้ฟังคุณพ่อทั้ง 2 คนพูด จะเห็นได้ว่าได้ผ่านกระบวนการปลดหนี้โดยใช้ทั้งระบบคิดและกระบวนการคิดที่ชัดเจน และเห็นว่าวิทยากรกระบวนการหลายคนพูดถึงเรื่องนี้ สังเกตจากที่หลายคนได้พูดถึงการเล่นหอย ปัจจุบันเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้ศึกษาถึงเส้นทางของหนี้สินยังไม่ทราบว่าผลเป็นอย่างไร ส่วนที่บ้านดงบังเองได้รวมกลุ่มกันทำกิจกรรมซึ่งกลุ่มที่เกิดขึ้นนั้นเกิดขึ้นจากการพูดคุยกันและเห็นว่าการจัดระบบนายทุนออกชาวบ้านที่หาเห็ดฟางมีกระบวนการจัดการมีกระบวนการเก็บออมมีระบบของการขายที่ชัดเจน และเข้าใจว่ากลุ่มเลี้ยงหมูของคุณรงค์ก็กำลังดำเนินการหาทางออกเช่นกันผมเชื่อว่ากระบวนการเรียนรู้สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้จากที่พ่อบุญเต็มได้พูดว่าชาวบ้านดงบังในปี 33 และปี 46 แตกต่างกันในเรื่องระบบคิด การปฏิบัติ และแผนชุมชน ผมไม่เชื่อว่ามีเรื่องเดียว ต้องมีหลาย ๆ เรื่องพัวพันกัน และชุมชนต้องช่วยกันในการจัดการ และนำไปสู่การพัฒนาต่อไปตลอดจนการขยายผลไปสู่ที่อื่น ๆ คงจะเป็นเรื่องของเครือข่าย ทั้งหมดทั้งปวงที่ได้พูดถึงว่าเนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นฐานก่อนที่จะมาถึงธุรกิจชุมชน และวิสาหกิจชุมชนจากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ทำเพื่อกินเพื่อใช้หมายถึงทำให้ตัวเองพอก่อนแล้วถึงเอาไปขายแต่ตรงกันข้ามกับหน่วยงานของรัฐเข้าไปในหมู่บ้านก็จะมองว่าต้องมีผลิตภัณฑ์ก่อนต้องมีโลโก้ก่อน

ถึงจะนำออกไปขายได้ ดังนั้นจึงทำให้มองถึงเรื่องงบประมาณโดยไม่คำนึงถึงตัวคนว่าจะทำได้หรือไม่ส่งผลไม่ให้เกิดความยั่งยืนถ้าเข้าไปถามว่าคนในชุมชนมีส่วนร่วมหรือไม่มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นหรือไม่ผลประโยชน์ไปตกอยู่กับใครและเราต้องประเมินผลจากที่ได้ทำงานอย่างนี้ด้วยก็ขอเสนอแนวคิดไว้เพียงแค่นี้

อาจารย์สุจินต์ ถ้าไม่มีใครจะเพิ่มเติมอะไรก็ต้องขอขอบคุณพ่อบุญเต็มมากครับ

คุณแก้ว จากการที่ผมสังเกตและได้ฟังพ่อบุญเต็มพูดมา คนเราถ้าจะประสบความสำเร็จต้องจากปัญหาและมรสุมของชีวิตมาหลายรูปแบบและพบกับความผิดหวังมากมาย พ่อบุญเต็มจึงมีความมานะอดทนมุ่งมั่นที่จะเอาชนะปัญหาต่างๆ ไปได้ ผมอยากให้พี่น้องคิดและยึดหลักเป็นแบบอย่างที่ดีครับ

คุณทองอยู่ ผมขอเสริมนิดหนึ่งจากที่พ่อบุญเต็มพูดไปคือระบบความคิดเรา และเราทำให้เป็นตัวอย่างเสียก่อน จากนั้นเราจึงมาพูดคุยและสร้างกระบวนการความคิดร่วมกับชาวบ้านและชุมชนของตัวเอง และเราพยายามสร้างความถูกต้องให้กับชาวบ้านให้เขามีความคิดเป็นของตนเองช่วยเหลือตัวเองได้ และถ้าเราจะทำอะไรก็ตามเราต้องมีสติปัญญาที่ดีด้วย

คุณทวี จากที่ผมได้ฟังพ่อบุญเต็มได้เล่ามาจากประมาณ 10 กว่าปีที่ผ่านมามันช่างแตกต่างจากปัจจุบันเรามากเหลือเกิน ตั้งแต่สมัยก่อนแถวบ้านผมยังไม่มีโรงงานน้ำตาลอ้อย สภาพพื้นที่สิ่งแวดล้อมหรือว่าการใช้สารเคมียังเข้าไปไม่ถึง ไม่ว่าจะเป็นยาปราบศัตรูพืช ยาฆ่าแมลง สิ่งเหล่านี้ยังไม่ทันเข้ามาในชุมชนมากมายเหมือนกับปัจจุบันนี้ และเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2533 พวกวัว,ควาย ยังมีมากมายในชุมชน และชุมชนที่บ้านของผมยังใช้ควายไถนากันอยู่ แต่เมื่อ 10 ปีผ่านไปสิ่งเหล่านี้ก็เริ่มที่จะหายไปจากชุมชนเรื่อยๆ และก็ไม่มีให้เห็นอยู่ในชุมชนอีกเลย ผมเลยมาคิดว่าถ้าเราอยากที่จะกลับไปยังจุดเดิมที่เราหลงลืมไว้เพียงชั่วชีวิตหนึ่ง แล้วเราไปเริ่มทำใหม่พัฒนาสิ่งที่เรามีอยู่ขึ้นมาให้มันดีกว่าเดิมผมว่าผมคงจะมีความสุขมากกว่าปัจจุบันนี้มาก

คุณอจขญา จากที่ได้ฟังทั้งสองปราชญ์ได้เล่ามาเขาก็ให้ข้อคิดที่ดี และเราก็ได้รู้ได้ฟังในสิ่งที่เราไม่รู้ และก่อนที่จะเราจะเป็นผู้นำเราต้องสำรวจดูตัวเราเสียก่อนก่อนที่จะไปสอนคนอื่นเราต้องทบทวนตัวเองว่าเราจะทำได้หรือไม่และคนที่เราจะเข้าไปแนะนำก่อนมันน่าจะเป็นพี่น้องของเราเองเราต้องกลับไปเล่าให้เขาฟังไม่ว่าจะเป็นในด้านของความคิด และถ้าเราทำได้ประสบความสำเร็จ เราไม่ต้องทำเพื่อการค้าขายแต่เราทำเพื่อให้มันพี่พาตัวเองได้พออยู่พอกินเมื่อเหลือเราก็เกื้อกูลให้กับคนรอบข้างและเมื่อเราทำแล้วสิ่งใดที่เราไม่มีเราก็สามารถแลกเปลี่ยนกับของคนในชุมชนที่เขาได้อยู่ได้ เราไม่ต้องซื้อขายกันด้วยเงิน บางครั้งเมื่อเราทำประสบความสำเร็จเราก็อยากที่

จะให้คนอื่นเขาทำตามเรา แต่บางครั้งมันก็เป็นไปไม่ได้เพราะความคิดของคนความสามารถของคนมันไม่เท่าเทียมกัน

อ้อย จากที่ได้เชิญพ่อเล็กและพ่อบุญเต็มมาเล่าก็เพื่อที่จะให้เราได้เรียนรู้เป็นบทเรียน ไม่ใช่จะทำให้เราเลียนแบบ แต่บางคนอาจจะนำมาปรับใช้เพื่อให้อีวิตของตัวเองมันดีขึ้น และคิดว่าบางคนก็ได้ความคิดที่หลากหลายสามารถนำไปปรับปรุงภายในชุมชนของตัวเองให้มันดีขึ้นเรื่อย ๆ และพี่ต่อมจะได้ชวนพวกเรายุ่งเกี่ยวกับแผนในอนาคตว่าเราจะไปอย่างไร

คุณต่อม ใครมีอะไรที่จะพูดและจะเสนออะไรอีกไหมครับ เชิญเลยครับ

คุณวิไล จากการที่เรามานั่งคุยกัน 2 วัน เราจะมาชวนคุยในเรื่องของแผนในอนาคตผมว่ารูปแบบที่เราจะมานั่งคุยกันผมคิดว่าเราน่าจะให้แต่ละคนได้นั่งคิดแผนของตัวเองสักหนึ่งถ้าต่างคนต่างพูดมันจะกำหนดเวลาไม่ได้ขอบคุณครับ

ช่วงเช้า: แผนตัวเอง

คุณต่อม ส่วนหนึ่งที่อ้อยได้ตั้งประเด็นไว้ คือ แผนของตัวเองเราจะทำอย่างไร ส่วนของชุมชน และเครือข่ายเราจะทำอย่างไรเพื่อที่เราจะได้รู้ว่าตัวเรามีความคิดอย่างไรเรามาพูดแผนของตัวเองเลยจะดีกว่าไหม เชิญวิไลก่อนเพื่อนแล้วกัน

คุณวิไล สำหรับแผนของผมสิ่งแรกที่ผมจะทำเมื่อกลับไปคือ

1. ผมจะไปทบทวนชีวิตของตัวเองที่ผ่านมา ตั้งแต่เราเรียนรู้ชีวิตกับครอบครัว มามันมีอะไรบ้างและในอดีตกับปัจจุบันมันเป็นเช่นไร
2. ผมจะมองในด้านสิ่งที่ตัวเองมีอยู่ในอดีต และทุกวันนี้สิ่งใดมันยังเหลืออยู่บ้าง ไม่ว่าจะเป็นความสามารถหรือทุน
3. หาเพื่อนที่คิดเหมือนกันคิดในแนวเดียวกันมานั่งคุยกันมาใส่ใจกันเพื่อที่จะหาทางออก และเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กันกำหนดแผนให้มันตรงกัน

คุณแก้ว แต่ละคนให้คิดแผนของตัวเองก็อย่างผมต้องดูศักยภาพไม่เหมือนกัน ความคิดไม่เหมือนกัน และอยากจะถามว่าที่ผมมีโครงการที่จะเลี้ยงหมูภายในโรงเรียนบ้านนาหน้าชา และคุณทองอยู่พาชุมชนของตัวเองเลี้ยง ไก่อย่างคุณแจ่มทำการเกษตรอย่างนี้ก็เป็นแผนใช้ไหมครับ

คุณต่อม ใช่ครับมันคือแผนของแต่ละคนที่วางไว้

คุณประเสริฐ หลังจากที่ผมได้ฟังพ่อบุญเต็มเล่ามาและได้ไปเห็นสิ่งที่พ่อบุญเต็มได้ทำไว้แต่ผมก็แตกต่างจากบ้านเราอาจจะเป็นสภาพทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน เช่น ผมจะเปรียบเทียบภูมามานกับภูเวียง ระหว่างฤดูทำนาของภูเวียงเมื่อทำนาเสร็จเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จแล้วก็จะปล่อยให้น้ำให้ว่างเปล่า แต่ที่ภูมามานคนในชุมชนของผมทำงานกันทั้งปี แต่แผนของผมที่มีผมคงจะดำรงชีวิตตามความเป็นจริงของสภาพพื้นที่ในปัจจุบันและผมก็ได้วางแผนไปข้างหน้าเกี่ยวกับการประกอบอาชีพให้ยั่งยืน หันมาปลูกพืชยืนต้นแทน และการที่เราปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างอื่นเมื่อเราทำแล้วให้มันคุ้มกับสิ่งที่เราลงทุนไป และใช้แรงงานให้น้อยลง

คุณต่อม พี่เสริฐได้สรุปบทเรียนของตัวเอง อย่างเช่น การปลูกอ้อย ปลูกถั่วเหลือง ปลูกข้าวโพดหวาน และสิ่งที่ผ่านมาพี่เสริฐได้สรุปบทเรียนเหล่านี้ไว้หรือเปล่าว่ามันได้เกิดอะไรขึ้นเกี่ยวกับตัวพี่เสริฐเอง มันมีผลดีผลเสียแล้วเราจะไปแลกเปลี่ยนกับพี่น้องได้อย่างไร

คุณประเสริฐ อันแรกที่ผมปลูกข้าวโพดผมได้ข้าวโพด 470 กว่ากระสอบ ผมขาดทุนอยู่ประมาณ 10,000 กว่าบาท ทำไมผมถึงขาดทุนก็เนื่องจากเราต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ เพราะว่าพันธุ์พื้นบ้านเวลาเราปลูกแล้วมันจะไม่เป็นฝัก ถ้าเราเอาเมล็ดพันธุ์ไว้เองมันก็จะกลายพันธุ์ และปัญหาหลักทุกวันนี้คือ ปัญหาเมล็ดพันธุ์ที่จะนำมาเพาะปลูกเพราะว่าเราไม่สามารถที่จะผลิตเมล็ดพันธุ์เองได้

คุณต่อม ก็เหมือนกับที่พ่อบุญเต็มพูดไว้ถ้าเราวิ่งตามเงิน ถ้าเราหวังเงินล้านเราก็ต้องลงทุนเยอะ แต่ถ้าเราไม่หวังที่จะไปเอาเงินอย่างนั้น เราหวังเงินเหลือ และทำอย่างไรเราถึงจะให้เงินเหลือ และเหลือเก็บวันละบาทก็ยังดี

คุณวิไล พ่อตีผมนั่งฟังพี่เสริฐพูด เวทีนี้ก็เป็นอีกเวทีหนึ่ง และพี่เสริฐเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ที่มีบทเรียนราคาแพงที่สุด จากที่พี่เสริฐพูดและให้พี่เสริฐคิดและนำบทเรียนนั้นมาเขียนเป็นเล่มแล้วก็ออกมาพูดให้คนอื่นเขาได้ติดตาม ไม่จำเป็นจะต้องไปปลูกยางพารา ไม่จำเป็นจะต้องไปปลูกอ้อยแล้วพี่เขาจะมีทางออก ทั้งที่

พี่เสริฐคิดเองและคนอื่นคิดให้ด้วยมันน่าจะเกือบลกันได้ แต่ทุกวันนี้พี่เสริฐคิดเพียงแต่ว่า "ทำอย่างไรถึงจะอยู่ได้เพียงเพื่อเงินเท่านั้น" นี่คือผมพูดจากที่ได้ฟังพี่เสริฐพูดครับ

คุณต่อม จากการที่พี่เสริฐพูดเราพอจะสรุปได้ว่าเงินที่มันเข้ามาเป็นก้อน แต่มันก็ออกไปเป็นก้อนเหมือนกัน

คุณทองอยู่ สิ่งที่ผมจะทำต่อไปคือกลับไปนี่ผมจะไปคิดใหม่ ทบทวนตัวเองใหม่สร้างระบบความเชื่อมั่นให้กับตัวเองและจะเป็นผู้ที่ถ่ายทอดระบบที่ดีให้กับชุมชนของตัวเองต่อไปขอบคุณครับ

คุณแก้ว "ฟังเสียงฟ้าฮ้องป้าง ตกกระทิงดั่งปีก เชียดอ้อแอ้กะตบมือ อึ้งบักแดง
ฮ้องเพลงสร้อย เชียดจนากือแคนน้อย บักหลังชาเผิ่นเป่าปี ชุมหมู่เฮาอยู่นี้ให้โฮมต๋อนเข้าไส้กัน
....พี่น้องเฮย" (ผญา)

สวัสดีครับพี่น้องชาววิทยากรกระบวนการทุกท่านเมื่อเราได้มานั่งพร้อมหน้ากันอีกครั้ง เราลองมาหาความคิดเห็นว่า กระบวนการของเราจะเป็นไปในรูปแบบใดเราจะเน้นอะไรเป็นหลัก เราจะทำอะไรให้ชุมชนเข้าใจและปฏิบัติแบบพออยู่พอกินของแต่ละครอบครัวแต่ละชุมชนของตัวเอง ชุมชนแต่ละชุมชนมันแตกต่างกันเพราะว่าแต่ละครอบครัวแต่ละสถานที่มีอุดมการณ์และความคิดไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นเราจึงถือว่าเราต้องเป็นผู้นำของตนเองก่อน เราต้องฟังตัวเราเองก่อนก่อนที่จะเราจะให้คนอื่นยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือเรา

คุณประยูร การเป็นวิทยากรกระบวนการในส่วนที่ฟังเพื่อนเล่ามา แต่ตัวของผมขอยอมรับว่าไม่ได้เข้าร่วมประชุมทุกเวที และสิ่งใดที่จะเป็นประโยชน์ต่อพี่น้องและส่วนรวมของเราก็ขอให้ทุกคนทำ ผมอยากฝากให้พี่น้องเราไปติดต่อสานต่อ และสิ่งใดที่ผมเข้าไปช่วยเหลือได้ผมก็จะเข้าไปช่วยจนสุดความสามารถของผมขอบคุณมากครับ

ช่วงเช้า: แผนชุมชน

คุณวิไล จากการที่เราลงไปจัดเวทีแต่ละหมู่บ้าน เมื่อก่อนเรามีการฝึกการอบรมและไปทดลองทำในเวทีจริงที่อยู่ในหมู่บ้านของตัวเอง จากตรงจุดนั้นเราก็จะพยายามให้เขาได้ฝึกพูดและฝึกให้เขาได้เป็นผู้นำในการเล่า ป้อนคำถาม ตั้งแต่การที่เราถามภูมิหลังของชุมชนตลอดจนความเปลี่ยนแปลงที่มันเกิดขึ้นภายในหมู่บ้านว่ามันมีอะไรบ้างที่มันมีอยู่ในชุมชนตั้งแต่อดีตและมีวัฒนธรรมอะไรที่มันเกี่ยวข้องกันบ้าง จากนั้นเราก็ได้ให้กลุ่มเยาวชนในหมู่บ้านไปเก็บข้อมูลและนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์จากอดีตจนถึงปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจชุมชน รายได้ของชุมชน และส่วนใหญ่ชาวบ้านเขาจะสนใจเรื่องเศรษฐกิจชุมชนและรายได้หลักของชุมชน จากที่เราไปทำเราได้เห็นว่ามีคนกลุ่มหนึ่งที่สนใจในเรื่องนี้เมื่อเราทำนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสะท้อนกลับไปยังชุมชน จากนั้นเราก็จะมาพูดเรื่องภูมิปัญญาของชุมชนว่ามันมีอะไรบ้าง และตอนนี้เรากำลังเพาะต้นกล้าเพื่อที่เราจะฟื้นฟูสิ่งที่มันมีในชุมชนให้มันมีเยอะและเราก็สามารถใช้ประโยชน์จากตัวนี้ได้ด้วย

คุณสำราญ ขอสรุปสั้น ๆ เลยนะครับจากการที่เราได้ไปฝึกปฏิบัติจริง เราก็ได้เก็บข้อมูลต่าง ๆ เหมือนกับที่วิไลทำกระบวนการรูปแบบก็คล้ายคลึงกัน แต่ข้อมูลที่ได้ชุมชนของผมเป็นหนี้เยอะมาก และเราก็ได้มาคิดร่วมกันว่าสาเหตุมันมาจากอะไร จากนั้นเราก็ได้พาชาวบ้านไปศึกษาดูงานเพื่อที่จะได้นำความรู้จากการที่เราไปดูไปแลกเปลี่ยนเขามาเราจะนำความรู้ที่ได้ไปกลับมาพัฒนา

ชุมชนของตัวเองอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นด้านการลดรายจ่ายโดยการที่เราทำผงบัวเพื่อมาทดแทนผงชูรส และชุมชนของผมก็ได้ลงมือปฏิบัติแล้วแต่มีปัญหาที่ว่าวัตถุดิบบางอย่างมันหายากและไม่ค่อยมีในชุมชนครับ

คุณต้อม กลุ่มบ้านเม็งเป็นอย่างไรบ้างครับ

แม่อัจฉรา ในชุมชนของเราเราได้ศึกษารายจ่ายรายรับมันเป็นเช่นไรและเราอยากให้คนในชุมชนตระหนักในเรื่องของรายรับรายจ่ายของครอบครัวตัวเองและรู้จักลดต้นทุนต่าง ๆ ที่เราสามารถทำได้ เราและชุมชนจะได้อยู่แบบฐานะดีขึ้น จากหมู่บ้านของเราก็มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นด้านของการทำเกษตร และอีกอย่างหนึ่งที่ทำกันในหมู่บ้านคือการทอผ้า และอีกส่วนหนึ่งก็ทำไร่นาสวนผสมและเลี้ยงหมู การประกอบอาชีพของชุมชนมันกระจายออกไปแต่เวลาที่เราร่วมประชุมเพื่อที่จะมาหาแนวทางร่วมกันก็ไม่อยากค่ะ

คุณอาจ จากที่เราจะเจาะจงกลุ่มคือกลุ่มของผู้เลี้ยงหมูเพราะเขามีแนวคิดเดียวกัน แต่อีกกลุ่มหนึ่งเขาก็คิดแบบธุรกิจ เพราะมันมีคนหลายกลุ่มหลายความคิดอยู่ด้วยมันมีทั้งพ่อค้าและคนที่มีความขัดแย้งคนอื่นผมก็จะมาคุยส่วนตัวและได้ให้ข้อเสนอเขาไปว่า ถ้าตัวเองยังไม่พร้อมก็ไม่ควรที่จะเข้าไปทำในจุดนี้ แต่ถ้าพร้อมแล้วจะเข้าไปเมื่อไหร่ก็ได้ทางกลุ่มของเราก็พร้อมที่จะเปิดโอกาสให้เสมอ แต่กลุ่มก็ยังสรุปไม่ได้ แต่ก็มีความมั่นใจว่าจะเปิดเชิงหมูได้แน่นอนครับ

คุณต้อม จากจุดนี้เริ่มที่ไปดูงานบ้านพี่ณรงค์ คือการเลี้ยงหมูแบบพึ่งตนเองใช้ไหมครับ

คุณอาจ การที่ไปศึกษาดูงาน หลังจากวันนั้นมา อย่างคุณศักดิ์ชัยได้ไปดูบ่อแก๊สจากนั้นเราก็มาวางแผนกันและได้เข้าไปคุยกับกลุ่มจากตรงนั้นความน่าจะเป็นไปได้มีสูงมาก

คุณแก้ว จากการที่มีการรวมกลุ่มกันจากนั้นเราก็ได้ไปศึกษาดูงาน หลังจากที่ได้ไปศึกษาดูงานสมาชิกแต่ละคนก็สนใจที่จะการเลี้ยงหมู โดยการพักหนี้ ธกส. เขาให้เงินมา 3,000 บาทก็เลยเกิดมีปัญหาหมูเยอะมากในชุมชนคนนั้นก็ซื้อคนนั้นก็ซื้อ และปัญหาที่ตามมาคือซื้อหัวอาหารมาเลี้ยงหมู และรายจ่ายมันสูงมากกว่าความเป็นจริง เมื่อเทียบกับที่เราขายหมูไป เช่นขายหมูได้เงิน 3,000 บาท แต่เงินที่เราลงทุนกับกับการเลี้ยงหมูเช่นซื้อรำให้หมูกินจาก 5-6 เดือน ค่าใช้จ่ายตกไป 5,000 กว่าบาท เมื่อมาอ่านเป็นตัวเลขแล้วเราขาดทุนเยอะมาก จากนั้นเราก็เลยมาปรึกษากันว่าทำอย่างไรเราจะไม่ขาดทุน ทำอย่างไรเราจะใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติมาเป็นอาหารหมูก็เลยได้ไปศึกษาจากคุณณรงค์เพราะคุณณรงค์เป็นคนนำร่องในการเลี้ยงหมูมาก่อนครับ

ตอนนี้ก็มีการลงขันทำคอกหมูตอนนี้มีสมาชิกทั้งหมด 18 คน สมาชิกต้องมาส่งเงินทำคอกหมูเอง ผมไม่ไปเก็บ เดียวนี้มีสมาชิกที่สนใจจริงๆเอาเงินมารวมกันไว้ได้ 10 คน สำหรับคนที่

ไม่มาเราก็ไม่ได้บังคับและการที่เราจะไปเก็บเงินถึงบ้านก็แสดงว่าเราไปบังคับเขาออกเงินกับเรา เราก็เลยตกลงกันว่าไม่ไปเก็บเงินและถ้าใครสนใจก็เอาเงินมาลงหุ้นกันไว้ผมก็พูดอย่างนี้คิดว่า กลับไปถ้าไม่มีงานอะไรผมก็จะถามสมาชิกในการลงเงินอีกครั้งหนึ่งครับ

อ้อย ปู่เป๋เสริมทางกฎหมายมัยคะ

คุณปู่เป๋ ผมมีโอกาสได้เข้าร่วมกับกลุ่มบ้านนาข้าวทุกเวทีก็ว่าได้ บ้านนาข้าวจะคุยกัน เรื่องหมูตอนแรกก็คุยกันอยู่หลายเรื่อง และบ้านนาข้าวมีการพูดคุยเรื่องการตั้งบ้านเป็นมาอย่าง ไรคนมาจากไหนบ้างไม่ว่าจะเป็นเรื่องของทำเนียบวัฒนธรรมประเพณีเก่าๆ ประเพณีบุญเดือนสี่ บ้านนาข้าวค่อนข้างที่จะเป็นบ้านที่ทำประเพณีนี้อย่างเคร่งครัด ออกมาในด้านของแนวทางการ ทำการเกษตร และสรุปสุดท้ายคือด้านของการเป็นหนี้ในหมู่บ้านเราก็มามองดูว่าเส้นทางที่เป็นหนี้ มันมีหลายเส้นทาง เส้นทางหลักก็คือการลงทุนทำการเกษตรอีกส่วนหนึ่งก็มาสายทางด้านการเล่น หอย เมื่อมาสรุปกันแล้วถ้าเราจะมาหาแนวทางเราจะไปแบบปลดหนี้ได้เราจะไปอย่างไรเราก็เลย มาเสนอแนวทางที่หลายแนวทาง ไม่ว่าจะเป็นแนวทางเรื่องการลดการซื้อหอยก็เป็นอีกแนวทาง หนึ่ง แนวทางที่สองเราจะมองในด้านของการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองและแนวทางที่สามคือ ในเรื่องของ การอนุรักษ์ประเพณีเก่าๆ ถึงขั้นตอนนั้นก็คุยกันด้านที่จะเริ่มเอาคนเก่าคนแก่ในหมู่บ้านมาคุยกันว่าประเพณีบุญเดือนสี่ว่าตั้งแต่สมัยก่อนมีประเพณีการเล่นอย่างไรเพราะตอนแรก เราจะทำบุญเดือนสี่และเราเตรียมงานกันไม่ทัน เมื่อมาหาทางออกกันอย่างนี้แล้วก็เลยมาหา แนวทางการเก็บข้อมูลสำหรับคนที่ทำการเกษตรมีสมาชิกเข้ามานั่งคุยกันอยู่ค่อนข้างที่จะหลายคน แต่ว่าสรุปภาพที่เป็นจุดเดียวกันเขาสนใจประเด็นเรื่องของการเลี้ยงหมู

แต่ว่าประเด็นของการเลี้ยงก็เหมือนกับที่น้ำแก้วเล่าให้ฟัง ก็คือได้หมูมาเลี้ยงจากโครงการ พักหนี้ของ ธกส. หลายคนก็จะไปหาหมูมาเลี้ยงเพราะไม่รู้ว่ามีเงินจากการพักหนี้ 3,000 บาทไม่รู้ว่าจะเอาไปทำอะไรก็เลยเอาเงินตัวนั้นไปซื้อหมูมาเลี้ยง พอซื้อหมูมาเลี้ยงก็จำเป็นจะต้องไปวิ่งหารา วังไปหาหัวอาหารต่างๆ เราก็เลยลองสุ่มสมาชิกออกมาคนหนึ่งมาดูข้อมูลการเลี้ยงหมูกันอย่าง ชัดๆ ตั้งแต่การลงทุนซื้อลูกหมู ชื่อวัดจีน ไร่ หัวอาหาร คำน้ำมันรดซื้ออาหารหมู หมู 1 ตัว จะ เลี้ยงจริง ๆ 6 เดือน แต่คำนวณงบประมาณแค่ 4 เดือน ลงทุน 5,700 บาท ขยายหมูตัวละ 100 กก. ราคา 2,700 บาท ขาดทุนประมาณ 3,000 บาท/ตัว แต่เขาก็ยังพอใจที่จะเลี้ยง เนื่องจากพอขาย 5 ตัว ก็จะได้เงินเป็นก้อน แต่ถ้าให้เก็บสะสมเองก็จะได้ไม่ได้ แต่พอเราไปถอดให้เขาเห็นรายละเอียด เหล่านี้ สมาชิกก็เกิดความต้องการหาทางออกร่วมกันว่า ทำอย่างไรอาชีพเลี้ยงหมูจะช่วยสมาชิก กลุ่มได้ จึงได้ไปดูงานสมาชิกของเครือข่ายที่มีวิธีการเลี้ยงแบบพื้นบ้าน จากการไปดูงานมีสมาชิก ทั้งหมด 18 คน และได้คิดกันต่อว่า ถ้าเกิดเลี้ยงแล้วยังต้องพึ่งพ่อค้าอีกเหมือนเดิม มันก็จะยังคง ต้องพึ่งภายนอก กำหนดราคาเองไม่ได้ จึงคิดรูปแบบการจัดการโดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมใน การจัดการกับผู้ผลิต ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยง ระบบอาหาร และระบบการตลาด เช่น การเปิดเขียง หมูในชุมชน ในบ้านนาข้าวมีผู้ใหญ่บ้านที่ทำเขียงหมูอยู่แล้ว และมีผู้เลี้ยงหมู ผู้ที่ปลูกพืชเป็น

อาหารหมู ข้อดีคือ คนทั้ง 3 กลุ่มนี้ไม่มีความขัดแย้งกัน แม้แต่คนที่เปิดเชิงหมูอยู่แล้ว และก็ได้อำไรอยู่แล้วตัวละ 800 บาท แต่ก็พร้อมที่จะเข้ามาร่วมกับกลุ่ม จึงนับว่าเป็นโอกาสที่ดีที่คนกลุ่มเหล่านี้จะมีเรื่องคุยกัน ตอนนี้กำลังจะดำเนินการ และได้ไปดูสถานที่มาแล้ว

พีณรงค์ ผมเคยเก็บข้อมูลปัญหาหนี้สินของชาวบ้าน และได้คุยกันว่าชุมชนเราน่าจะเป็นชุมชนพึ่งตนเอง กำหนดยุทธศาสตร์ขึ้นมา จะดินธรรมชาติ พื้นภูมิปัญญา ชุมชนวิถีชุมชน วิถีปฏิบัติ คือ เกษตรธรรมชาติ สร้างป่า ปลูกหมู วิชาชีพที่นำมาใช้ เกษตรธรรมชาติ วนเกษตร ก็เริ่มทำกันไม่ยิ่งใหญ่ แต่ก็ค่อยๆทำไป

พีต้อม ก่อนจะแบ่งกลุ่มคุยกันเรื่องแผน อ.สุจินต์ มีอะไรจะคุยกับทางกลุ่มก่อนไหมครับอาจารย์

อาจารย์สุจินต์ ก็คงไม่มีอะไร เราก็ได้เริ่มเคลื่อนงานกันแล้ว ผมก็อยากชี้ให้เห็นประเด็นว่าหลายกลุ่มมาคุยกันเรื่องค่าใช้จ่าย รายได้ แล้วก็ได้อำไรของ ธกส.ทำคือมุ่งเน้นให้เกิดวิสาหกิจชุมชน แต่วิสาหกิจชุมชน ถ้าทำไม่ดีก็จะกลายเป็นการเอาเงินเป็นตัวหลัก แล้วก็ตะเกียกตะกายตัวเอง ก็จะเหมือนพ่อเล็กว่า ความจนไม่ได้แก้ แต่ไปเอารวยแล้ว มันก็มีแต่เงืง ก็อยากให้เกิดดูให้ดีกว่า หลังจากเราวิเคราะห์รายรับรายจ่ายกันแล้ว แล้วเราไม่ได้หาทางแก้ความจน หาทางทำให้รวยแล้วมันไม่รวย มันจะไม่เกิดผลอะไร ฉะนั้นอยากให้คิดไว้ด้วยว่า ผมไม่ได้ต่อต้านวิสาหกิจชุมชน แต่อยากให้ทำตัวเองให้พร้อม แล้วค่อยกระโดดไป อีกเรื่องหนึ่งที่เรากำลังคุยกัน หมูที่เราเลี้ยงมันเป็นพันธุ์ใหม่ มันก็จะไปผูกพันกับอาหารที่เขาทำขาย ตอนนี้เราบอกว่าเราจะเอาอาหารท้องถิ่น แต่ว่าอาหารท้องถิ่นมันเหมาะกับหมูพันธุ์ใหม่หรือไม่ ถ้าไม่เหมาะหรือไม่ หรือเราจะปรับพันธุ์หมูได้หรือไม่ เมื่อวานคุยกันเรื่องหมูผสมหมอยุโรป ทำแล้วคนกินจะกินไหม จะขายได้ไหม หมูพันธุ์ใหม่กับหมูพันธุ์เก่า มันต้องเป็นวงจร เราต้องมานั่งคุยกัน เราจะเอาอย่างไร เราทดลองตอนนี้คือเอาอาหารพื้นบ้านมันตอบสนองหมูพันธุ์ใหม่หรือไม่ แต่ถ้าไม่ได้ มันจะได้กำไร หรือมันจะขาดทุน ลองทดลองดู ก็อยากฝาก 2 จุดนี้ให้ชวนคิด

ช่วงบ่าย: แผนของแต่ละอำเภอ

อ้อย ต่อไปก็อยากให้แต่ละอำเภอร่างแผนการทำงาน การช่วยเหลือกันระหว่างเครือข่าย และภายในเครือข่าย หรือบ้านที่ได้แนวทางที่อยากจะทำต่อไป

คุณแก้ว “ผมได้พันธุ์เรือไว้ ประสงค์แสงสีข้ามฝั่ง
ผมได้ปลูกกล้วยไว้ หวังใช้กัน หน่วย ใบ
ผมได้สานไซไวยามฝนลิมาสอด
ผมได้ปลูกดอกกรักไว้หวังซ่อนสีได้ชม ชื่นดอกหว่า” (ผญา)

กระผมในนามตัวแทนของภูผาม่าน จะมาชี้แจงดำเนินการ วัดอุประสงค์ เป้าหมายภาคหน้า จะเดินทางไปทางไหน วันนี้ที่มา 7 หมู่บ้าน สรุปได้ว่า "วิทยากรกระบวนการจะเดินทางไปอย่างไร" (1) มีต้นทุนที่แต่ละหมู่บ้านได้วางรากฐานไว้แล้ว แล้วก็สร้างความเชื่อมั่นให้กับกลุ่ม เพราะในแต่ละหมู่บ้านก็หลายกลุ่ม อย่างคุณณรงค์ก็จะประสานเรื่องการเลี้ยงหมู คุณแจ่มก็เรื่องเกษตรผสมผสาน คุณประเสริฐเรื่องเกษตรยั่งยืน คุณทองอยู่เรื่องการเลี้ยงไก่ กลุ่มของทางภูผาม่านก็พอจะมองเห็นเป็นหน้าตาแบบนี้ (2) ศึกษาหาข้อมูล วัดอะไรที่จะเป็นประโยชน์แก่สิ่งแวดล้อมและชุมชน จะอาศัยใครมาช่วย ศึกษาตัวเองให้ชัดเจนทั้งการใช้จ่าย ทุนของกลุ่ม ช่วง 2-3 เดือนต้องหาข้อมูลให้ได้ (3) หลังจากนั้นขยายผลผู้สนใจไปหมู่บ้านอื่นๆ พุดคุย ประชุม ประสาน จะใช้เวลา 6-8 เดือน (4) จัดทำศูนย์เรียนรู้ชุมชน "เกษตรยั่งยืน" (5) ติดตามผลงานของสมาชิก

คุณณรงค์ ผมว่าเราขาดอยู่อย่างหนึ่งคือ น่าจะมีการประเมินผลทุกปี

อาจารย์สุจินต์ จากตรงนี้ไปเราจะต้องทำเป็นโครงการเสนอเพื่อดำเนินการต่อ แต่จะทำเป็นงานวิจัย คำถามวิจัยคือ "กลุ่มวิทยากรกระบวนการจะสามารถทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในเรื่องของการพัฒนาไปสู่เกษตรยั่งยืนได้หรือไม่อย่างไร" ซึ่งเราก็มีรูปแบบแตกต่างกัน ตรงนี้คือเราเป็นเหมือนกลไก ต่อไปอาจไม่ใช่แค่พวกเราทำ แต่ดึงคนอื่นมาช่วยทำ "จะมีกลไกอย่างไร" โดยเชื่อมกิจกรรมเหล่านี้

คุณณรงค์ แนวทางของเราต่อไป ก็คงจะประสานงานทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ให้มาทำงานร่วมกัน

อาจารย์สุจินต์ ตรงนี้คือกลไก และที่เราจะดูต่อไปคือว่า เราทำไปสู่ขั้นที่เป็นเกษตรยั่งยืนแล้ว "เราเอาความรู้มาจัดการอย่างไร ใช้ประโยชน์อย่างไร" คือ กลไกนี้จะเอาความรู้มาจัดการใช้ประโยชน์ได้อย่างไร งานของเราตอนนี้ก็ได้ไปตามต้องการ แต่เราต้องเอาตรงนี้ไปทำโครงการต่อ

คุณสำรวย ขอสวัสดิ์ทีมงานที่มาร่วมงานในวันนี้ ผมเป็นตัวแทนของกลุ่มภูเวียง แนวทางต่อไปของภูเวียงคือ หมู่บ้านเดิม

1. เพิ่มเติมจากประเด็นที่สนใจอยู่แล้วเพื่อหาแนวทางปฏิบัติ
 - วิทยากรเป็นที่ปรึกษา/สร้างความเชื่อมั่นและความมั่นใจ
 - โดยวิธีการ เช่น ศึกษาดูงาน ทดลองปฏิบัติ และสรุปบทเรียนที่ผ่านมา
2. ค้นหาความรู้หรือกลุ่ม (ประเด็นใหม่) โดยการ

- วิทยากรเข้าถึงครอบครัว เพื่อทราบความเป็นมา/ความสามารถของคนในครอบครัว ทุนเดิมที่มีอยู่ (ทักษะ) เพราะถ้าเรามองในระดับชุมชนเราจะไม่เห็นจุดเด่นของเขา ต้องมองในระดับครอบครัวจึงจะเห็น
 - ดึงความสามารถที่มีอยู่มาใช้
 - ประเด็นใหม่ควรเชื่อมโยงกับประเด็นเก่า ตย. (ตัวอย่างนะครับ ไม่ใช่ตายยืน (ฮา!))ผงนิว ภูมิปัญญา ปุ๋ยชีวภาพ ร้านค้าชุมชน
3. ขยายเครือข่าย (วิทยากร/สมาชิกแต่ละกลุ่ม) หาแนวร่วม ใครที่มีแนวโน้ม มีส่วนร่วม แนวคิดคล้ายคลึงกัน มาร่วมทำงาน
 4. สรุปข้อมูลเพื่อจัดทำแผนแม่บทของชุมชน
 5. นำเสนอแผนต่อชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ เช่น อบต.

หมู่บ้านขยาย

เป้าหมาย: ตำบลห้วยทองมี 8 หมู่บ้าน ทำอยู่แล้ว 3 หมู่บ้าน จะขยาย 5 หมู่บ้านใน ต.ห้วยทอง (ให้เป็นระดับตำบล)

วิธีการ

1. นำเสนอแผนผ่าน อบต. เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนระดับตำบล
2. จัดเวทีพบปะระดับผู้นำชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจ และแลกเปลี่ยนความคิด
3. เชิญผู้นำหมู่บ้านมาร่วมรับฟังการนำเสนอแผนของชุมชนเดิม
4. ลงปฏิบัติงานในหมู่บ้านเพื่อค้นหาเครือข่ายวิทยากรเพิ่มเติม ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ในชุมชน ถ้าเขารู้ เก่ง แต่ถ้าเราไม่ดึงเขามาร่วม เขาก็จะเก่งอยู่คนเดียว แต่ถ้ามาทำด้วยกันสิ่งที่ตนหนึ่งไม่รู้ แต่อีกคนอาจรู้
5. ขยายเข้าโรงเรียน (หลักสูตร) อยากนำเข้าสู่ระบบการเรียนการสอนในโรงเรียน
6. เสนอแผนแม่บทสู่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เพื่อให้เขาเห็นภาพของชุมชน เห็นแนวทางในการสนับสนุน

อ้อย พี่สาวรายนาคน่าจะได้เป็น อบต. เพราะเริ่มพูดเสียงดังแล้ว แต่ก่อนเสียงเบา ๆ และไม่ค่อยพูด ก็เห็นพัฒนาการพี่สาวรายได้ชัดเจนมาก กล้าพูด และก็พูดมีหลักการมากขึ้น

แม่อัจฉรา ที่ได้เข้าไปร่วมวางแผนกับกลุ่มภูเวียง การดึงแนวร่วมเข้ามา ก็ถือว่าดีแล้ว

อาจารย์สุจินต์ คิดว่าน่าทั้ง 2 กลุ่มมารวมกัน ก็จะทำให้ได้แนวทางที่ชัดเจนขึ้น กลุ่มที่ 2 จะชัดในเรื่องของการลงไปครัวเรือนด้วย และขยายด้วย เห็นวิธีการด้วยว่าจะนำสู่ชุมชน และหน่วยงาน

ด้วย มีเป้าหมายด้วย 5 หมู่บ้าน ต่อไปก็นำมาয়ারวมกัน นี่เป็นกระบวนการคร่าว ๆ ในรายละเอียดก็จะแตกต่างกันไป

คุณพลากร ผมสนใจที่เสนอแผนที่จะให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องรับรู้ ไม่ทราบว่ามีกลไกอย่างไรที่จะเสนอได้

คุณวิไล ตั้งเป้าไว้ว่า จะเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนมา แล้วให้ตัวแทนชาวบ้าน ที่ไม่ใช่วิทยาการกระบวนการ ให้เล่ากระบวนการที่ทำให้ได้แผนมา ได้มาอย่างไร และจะทำอะไรต่อ

ผอ.สุรินทร์ อยากเสนอให้พิจารณาว่า การปรับโครงการที่เราทำงานในลักษณะโครงการ และอีกรูปแบบหนึ่งคือการทำงานลักษณะงานวิจัย คงจะเห็นบาง路ทางแล้ว แต่อยากจะปรับข้อมูลที่จะนำมาใส่ เพราะดูแล้วคิดว่ายังขาดอยู่หลายอย่าง ข้อมูลที่จะนำมาเพื่อมาสร้างความเข้าใจ หรือประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกเข้าใจคือ (1) ข้อมูลความเป็นมาของปัญหา มีบริบทใดที่คน เนื้อหาก็คน มีปัญหาอะไร นี่คือข้อมูล ต้นทุนเดิมที่อาจจะมีการบันทึก พูดถึงแนวทาง พูดถึงโครงการที่จะทำต่อไป ถ้าเป็นแผนก็ต้องเป็นแผนที่ชัดเจน มีใครเข้าร่วมบ้าง เพื่อที่จะประชาสัมพันธ์ไป และเพื่อที่จะเป็นเอกสารทำความเข้าใจต่อคน ต่อกลุ่ม ต่อ อบต. ที่อาจจะมาเข้าร่วม (2) อยากฝากถึงขั้นตอนการปฏิบัติเลย ก็คงจะได้ใช้เรื่องการบันทึก การรายงานผล และการประเมินผล การจดบันทึกให้เห็นการเปลี่ยนแปลงว่า ตั้งแต่ที่เริ่มต้นมา มันเป็นอย่างนี้ แล้วพอทำ ๆ ไป แล้วมันเกิดอะไรขึ้น อะไรที่ควรที่จะสรุปเป็นองค์ความรู้ แล้วสุดท้ายไปสู่ชุมชนเรียนรู้เกษตรยั่งยืน ผมคิดว่ากระบวนการเรียนรู้ที่มีการจดบันทึก การวิเคราะห์ ที่จะต้องสรุปและเผยแพร่ออกมา ไม่อย่างนั้นจะรู้กันเฉพาะบ้าน เฉพาะกลุ่ม

อาจารย์สุจินต์ ในส่วนของภาคี ที่เราได้ทำโครงการระยะแรก และได้ทำรายงาน ต่อไปเราคงจะต้องมานั่งทำเป็นโครงการใหญ่ คงต้องขอแรงพวกเราและภาคี มานั่งช่วยกันคิด ทำให้ชัดเจน เพราะวาระระยะแรกจะเล่นเชิงกระบวนการ ต่อไปจะเป็นเรื่องของเทคนิค เรื่องดิน พืช สัตว์ เกษตรผสมผสาน ต้องเอาความรู้พวกนี้เข้า ช่วงต่อไปอาจจะช่วยทำให้เป็นโครงการ แล้วพวกเรามาช่วยกันว่า ใครจะเสริมจะช่วยดูแล

อ้อย คิดว่างานหลักใหญ่ ๆ ของเราจะมีอยู่ 2 อย่าง คือ (1) พัฒนาวิทยาการกระบวนการ (2) พัฒนาแผนผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน ทางวิทยาการกระบวนการมีอะไรที่จะสอบถามอาจารย์หรือภาคี เพื่อให้ตัวเองชัดเจนมากขึ้น

ช่วงปลาย ประเมินผลความคาดหวัง และการเรียนรู้

อ้อย เมื่อเข้าได้ให้ทางพวกเราประเมินความคาดหวังของตัวเอง ที่วางไว้ก่อนเริ่มกระบวนการ วิทยากรกระบวนการ พอมาถึงวันนี้มันได้ตามความคาดหวังของเราหรือไม่ และได้ในระดับไหน

ผลการประเมินความสามารถของวิทยากรกระบวนการโดยวิทยากรกระบวนการ

ประเด็น	ระดับของการเรียนรู้		
	น้อย	ปานกลาง	มาก
1. แนวคิด			
1.1. การพัฒนาอย่างยั่งยืน	-	7	7
1.2. การมีส่วนร่วม	-	13	1
1.3. ความเข้มแข็งของชุมชน	6	6	2
1.4. การทำงานเป็นเครือข่าย	1	13	-
2. กระบวนการเป็นวิทยากรกระบวนการ			
2.1. ทักษะการระดมคนเข้าร่วม	9	5	-
2.2. ทักษะการสร้างบรรยากาศ	3	8	3
2.3. ทักษะการกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมเสนอความคิดเห็น	-	11	3
2.4. ทักษะการสรุปการเชื่อมโยงประเด็น	2	8	3
2.5. ทักษะการใช้เครื่องมือ	14	-	-
2.6. ทักษะการดึงให้คนรับผิดชอบทำงานต่อ	12	2	-
2.7. การนำสู่การปฏิบัติ	1	13	-
2.8. การแบ่งกลุ่มย่อย	-	12	2
2.9. การประสานงาน	5	9	-
2.10. การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม	-	14	-
2.11. การติดตามงาน	7	6	1

ผลการประเมินความคาดหวังจากที่ตั้งไว้ก่อนเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้วิทยากรกระบวนการ

ด้านความคาดหวัง	ระดับของการเรียนรู้		
	น้อย	ปานกลาง	มาก
1. ต้องการสร้างชุมชน/รายได้/งาน	7	7	3
2. อยากได้รับการยอมรับความสามารถจากคนในชุมชน	2	2	10
3. ต้องการแลกเปลี่ยนแนวคิด	2	6	5
4. อยากให้คนในชุมชนสามัคคี/ฟังฟังกันได้	3	6	8
5. อยากได้ความรู้เพื่อเผยแพร่กับคนในชุมชน	1	2	9
6. อยากได้ความรู้ในการสร้างเครือข่าย	1	7	8

เห็นความคาดหวัง	ระดับของการเรียนรู้		
	น้อย	ปานกลาง	มาก
7. เปลี่ยนแนวคิดคนในชุมชนจากการบริโภคนิยมมาเป็นการพึ่งตนเอง	8	6	5
8. สนใจอยากเรียนรู้ว่าทำอะไร กลุ่มต่างๆที่เกิดขึ้นจะยั่งยืน	5	4	9
9. ทำอย่างไรครอบครัวจะอบอุ่น	2	7	4
10. อยากเห็นสภาพแวดล้อม ชุมชนที่ดี	3	5	6
11. สร้างแนวคิดเด็ก เยาวชน ด้านการพัฒนา	5	6	2
12. แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้ร่วมเรียนรู้วิทยากรกระบวนการ	1	5	10
13. ต้องการได้เพื่อน	0	5	10
14. ต้องการให้ชุมชนอยู่ดีกินดี	3	3	8

อ้อย การประเมินผลนี้ก็จะประโยชน์ต่อการนำไปปรับกระบวนการเรียนรู้ของเราในอนาคต และเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการทำงานด้วย คิดว่าทั้ง 2 วันที่ผ่านมา เราก็ได้เรียนรู้ตัวเอง และได้เรียนรู้ผู้อื่น รวมถึงข้อคิดข้อเสนอแนะจากทางภาคฯ จะรบกวนพิธีกรรมศักดิ์กล่าวปิดประชุมวันนี้ให้ด้วยค่ะ

คุณธรรมศักดิ์ ผมก็ดีใจที่ได้เข้าร่วม และอยากจะบอกว่า ผมเคยทำงานกับชุมชนมาหลายปี รวมทั้งการเป็นวิทยากรเองฝึกอบรมเกษตรกรมาเป็นพันคนต่อปี แต่เราก็ไม่เคยประสบความสำเร็จ อบรมไปตามหน้าที่ 2-3 วัน ไปเจอหน้าเขาอีกที รู้จักชื่อแต่อยู่หน่วยงานไหนจำไม่ได้ อบรมไปก็ไม่เคยเอาไปใช้เลย แล้วมาเจอพวกเรา ก็ชื่นชมคณะทำงานที่ทำให้พวกเราเปลี่ยนจากครั้งแรกที่ผมเข้าร่วม เปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือ เปลี่ยนบุคลิกภาพ มีความมั่นใจ มีลักษณะเป็นผู้นำ และเปลี่ยนระบบคิดใหม่ แต่เราต้องจัดระบบด้วยว่า คิดได้แล้ว ทำได้แล้ว ก็ต้องถ่ายทอดให้คนอื่นเข้าใจได้ ฉะนั้นผมว่ากระบวนการฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการของเราเป็นสิ่งที่ดี ใช้เงินไปแค่ล้านกว่าบาท

อ้อย 4 แส่นบาทค่ะพี่

คุณธรรมศักดิ์ ผมเข้าใจว่าล้านกว่าบาท ถ้า 4 แส่นบาทได้คนที่ เป็นผู้นำชุมชนอีก 14 คน ผมว่าคุ้มค่ามาก ฉะนั้นผมขอให้พวกเราภูมิใจ และทีมงานภูมิใจ ข้าราชการไม่เคยทุ่มเทอะไรขนาดนั้นเพราะเราอยู่ในระบบศักดินา จากที่ทีมงานทำตรงนี้ทำให้พวกท่านเป็นผู้นำได้ มันไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ เลย ผมอยากให้พวกเราภูมิใจด้วยที่ได้เข้ามาเป็นวิทยากรกระบวนการ และก็ใช้เวลาผมขอปิดการประชุมเพียงเท่านี้ และขอให้ทุกท่านเดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ

ปิดประชุมเวลา 16.30 น.

วรารณ์ หลวงมณี/บันทึกการประชุม

เอกสารแนบ หมายเลข 7
รายงานการประชุมสังเคราะห์โครงการ

สรุปผลการประชุม
สังเคราะห์โครงการวิจัยพัฒนากลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่น
วันที่ 5 สิงหาคม 2546
ณ ห้องประชุมโครงการพัฒนาชนบทเชิงบูรณาการฯ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์ ได้นำเสนอผลการดำเนินงานโครงการวิจัยพัฒนากลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบล-อำเภอ ในช่วง 7 เดือนที่ผ่านมา ซึ่งได้วิทยากรกระบวนการจำนวน 21 คน ที่มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดพึ่งตนเอง และมีความสนใจที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง วิทยากรกระบวนการส่วนใหญ่ยังขาดทักษะในการรวบรวมข้อมูลชุมชน เนื่องจากเครื่องมือที่ให้กับวิทยากรไม่สอดคล้องกับวิถีการเรียนรู้ของชาวบ้าน ในส่วนของชุมชนยังมีความสนใจเฉพาะกลุ่ม ยังไม่ขยายวงกว้าง เนื่องจากเงื่อนไขเวลา และความสนใจของคนที่แตกต่างกัน จากนั้นที่ประชุมได้มีข้อคิด ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานในระยะต่อไปดังนี้

คุณจรินทร์ บุญมัยยะ ซึ่งทำหน้าที่ในการรวบรวม เรียบเรียง และวิเคราะห์สังเคราะห์กระบวนการทำงานของโครงการพัฒนากลไกการจัดการความรู้ เพื่อนำเสนอต่อบริษัทการพาณิชย์ ประเทศไทย ซึ่งเป็นองค์กรในภาคีความร่วมมือวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืน คุณจรินทร์ได้ให้ข้อคิดเห็นดังนี้

- การเกิดขึ้นของภาคี เป็นการรวมตัวกันแบบมีพื้นฐานและเป็นไปเอง และได้จากหลากหลายฝ่ายไม่ว่าจะเป็นราชการหรือว่า เอ็นจีโอ ที่ทำงาน ไม่ได้เน้นประเด็นเกษตรยั่งยืนอย่างเดียวแต่ผสมผสานในทุกส่วนที่เป็นเรื่องของชีวิต และเรื่องของความเป็นชุมชนต่างๆ ลักษณะของภาคี เป็นองค์กรอย่างหนึ่งแต่ไม่ใช่องค์กรแบบเข้มงวด หรือว่าเป็นทางการ แต่ว่าเป็นองค์กรที่สมัครใจที่แต่ละส่วนที่เข้ามามีประสบการณ์มีบทบาทและก็มีพลังที่จะไปขยายและก็ดึงทรัพยากรต่างๆ มาร่วมกันในระยะยาว

- โครงการวิจัยพัฒนากลไกการจัดการความรู้ จุดสำคัญของโครงการคือ การสร้างและก็เอาวิทยากรกระบวนการมาเข้ากระบวนการอบรมแล้วก็ไปเสริมไปผลักดันให้เกิดการปฏิบัติ วิทยากรกระบวนการของโครงการฯ นี้ คือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือว่าจะเป็นทั้งคนในชุมชน หรือว่าเป็นชาวบ้านคนในท้องถิ่นที่มาอยู่ใกล้หรือมาอยู่อาศัยร่วมอยู่ในพื้นที่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็น ครู หมอ พยาบาลอะไรก็ได้รวมทั้งที่อยู่ในตัวระดับอำเภอไม่ว่าจะเป็นทีมที่เคยประสานกับ ธกส. หรือว่า อาจารย์ กศน. และเน้นไปทางในด้านกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมและความคิดแบบการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง นอกจากนี้วิทยากรกระบวนการจะไปสู่การช่วยก่อให้เกิดการวิเคราะห์และก็วางแผนชุมชนไปถึงขั้นที่นำไปปฏิบัติ คือไปแก้ปัญหาชีวิตของคนของครอบครัวและก็ของชุมชนเป็นกลไกในระยะยาวเลย

- กระบวนการฝึกอบรมไม่เป็นหลักของทุกหมู่บ้าน ในแต่ละครั้งจะให้ทั้งภาคความคิดและภาคทฤษฎีและก็จะไปฝึกปฏิบัติ และไปสู่การฝึกจริงในพื้นที่ ของภูพานจะเป็นในลักษณะเครือข่ายเกษตรหมู่บ้าน มี 17 หมู่บ้าน ส่วนภูเวียงเป็นรูปแบบของชุมชนที่อยู่ใกล้ๆ กลุ่มเป้าหมาย 2 อำเภอนี้ต่างกัน

- ภาคี มีบุคลากรที่เข้าร่วมการฝึกอบรม คือ คุณทรงพล อาจารย์สุจินต์ อาจารย์วิยุทธ์ คุณเครือวัลย์ คุณธรรมศักดิ์ คุณพลากร โดยมีแพนเป็นผู้ประสานงานหลักในพื้นที่

- การฝึกปฏิบัติในพื้นที่โดยวิทยากรกระบวนการที่ได้รับการฝึกอบรมมาแล้ว ไปประสานกับกลุ่มผู้นำที่อยู่ในชุมชนอยู่แล้ว ในการที่จะออกไปเคลื่อนงานในหมู่บ้านก็ไปชวนคุยชวนชาวบ้านเข้ามาพูดคุย

- ตัววิทยากรกระบวนการที่เข้ามา ส่วนมากเขาจะมีพื้นฐานมีชีวิตมีความเป็นคนดีอะไรบางอย่าง คนที่เสียสละเป็นส่วนใหญ่ โครงการนี้จึงเป็นการเปิดโอกาสให้คนดีเหล่านี้ได้เข้ามาเรียนรู้เพิ่มขึ้น

- หลักสูตรที่สอนเน้นเรื่องของการเปลี่ยนโลกทัศน์ ระบบคิด การมองแบบองค์รวม แต่สิ่งที่ขาดไปในช่วงของการอบรมเกี่ยวกับด้านทักษะเครื่องมือต่างๆ กระบวนการหรือเวลาที่เรารู้ และลักษณะการเรียนรู้

ของชาวบ้านที่เข้ามาอบรมการเป็นวิทยากรกระบวนการมันไม่เพียงพอ เนื่องจากเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมกับผู้ที่มีการศึกษา และไม่สอดคล้องกับวิถีการเรียนรู้ของชุมชน

- ข้อเสนอแนะในการทำงานระยะต่อไปคือ (1) สร้างทีมวิทยากรกระบวนการหรือทีมผู้นำชุมชนหรือวิทยากรชาวบ้านขึ้นมาให้ได้ในแต่ละชุมชนแล้วก็ให้เขาเป็นทีมที่ทำงานวิจัยชุมชนไม่ว่าจะเป็นการวิจัยด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติศาสตร์การทำมาหากินหรือจะเป็นในด้านของแนวทางของการพัฒนาแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้มันเกิดอย่างชัดเจนในแต่ละเรื่องแต่ละด้าน (2) เสริมการทำงานกระบวนการกลุ่ม ไม่ต้องคาดหวังกับทั้งชุมชน ภายใต้ประเด็น ปัญหาที่แต่ละกลุ่มสนใจ โดยจับประเด็นหลักๆ ที่มีพลัง ไม่ใช่ทุกประเด็น (3) การทำงานร่วมกันแบบหลายฝ่าย (ภาคี) น่าจะสานถึงแม้จะไม่มีโครงการวิจัยฯ (4) ค้นหาเครื่องมือให้เป็นของชาวบ้านเอง กระตุ้นให้เขาคิดเครื่องมือของตัวเอง (5) วิธีการทำงานแบบเครือข่าย กับวิธีการทำงานกับแบบหนึ่งชุมชนเป็นวิธีการทำงานที่แตกต่างกันจะต้องทำให้เขาปฏิบัติและเรียนรู้จากการทำงานจริง และเผยแพร่ความรู้ที่สั่งกว้าง

ดร.สิลาภรณ์ ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับโครงการฯ ดังนี้

- Keyword ของโครงการนี้คือ “กลไก” “จัดการ” “ความรู้” เพื่อ “ท้องถิ่น”
- วิทยากรกระบวนการควรจะต้องมองเรื่องบทบาทของคนนอกคนใน
- ถ้าเราต้องการพลังเพื่อพัฒนาท้องถิ่นเราต้องพยายามหาเหตุให้ได้ว่าเขาเชื่อมกันเพราะอะไร เขามีอะไรเป็นจุดรวมเป็นศูนย์รวมจิตใจของพวกเขาที่มักกันเป็นท้องถิ่น และกลไกที่หามาจัดการมันต้องไปต่อกับการทำงานร่วมกันภายในชุมชนอย่างไร

- ขอบเขตของท้องถิ่นควรเป็นคนในท้องถิ่นเป็นผู้กำหนด เนื่องจากมีความเหลื่อมล้ำกันอยู่ ด้านของเขตการปกครองกับเขตทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านแต่งงานที่เราทำและพยายามหากกลไกมันเป็นกลไกที่ผูกกับความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ในฐานทรัพยากรมากกว่าความสำคัญของการปกครอง

- การจัดการในด้านทักษะความรู้ด้านเทคนิค การเรียนที่ไม่เหมาะกับชาวบ้าน เทคนิค AIC เป็นเครื่องมือการจัดการ แต่มันไม่มีความรู้ เป็นกระบวนการคิดและภาพฝัน มันเหมือนเป็นทัศนคติ ชาวบ้านมีเวทีวิเคราะห์มีวิธีเก็บข้อมูล เช่น การเก็บข้อมูลจากการเล่าชานของคนเฒ่าคนแก่ กระบวนการนี้ทำให้เขาเริ่มเห็นว่าอดีตเขาเป็นอย่างไรและก็มีมาถึงวันนี้ด้วยมือของเขาเอง เขาจะทำอะไร เขาจะอยู่อย่างไรกับฐานทรัพยากร เครือข่ายความสัมพันธ์แบบไหน สิ่งเหล่านี้เป็นความรู้ที่ทำให้เขามาตั้งหลักหรือวางแผนอนาคตจะเป็นอย่างไร

- จากการทำชุดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้พบเมื่อชาวบ้านเล่าเรื่องประวัติศาสตร์แล้ว มันทำให้เขาเริ่มมองว่าเขาจะทำอะไร เขาจะอยู่อย่างไรกับฐานทรัพยากรที่ตรงนั้น เขายังมีความรู้อะไรหลงเหลือ เขายังมีเครือข่ายความสัมพันธ์แน่นแฟ้น หรือว่าเบาบางขนาดไหนที่จะเป็นทุนให้ทำอะไรต่อได้ พวกนี้กลายเป็นความรู้ที่ทำให้เขามาตั้งหลักหรือว่าแผนอนาคตของเขา

- ต้องค้นหาพลังของท้องถิ่นว่าอยู่ที่ไหน เช่น อยู่ที่วัด ซึ่งวัดจะกลายเป็นคลินิกของการรวมผู้คน รวมทั้งจิตทั้งใจรวมทั้งความเชื่อรวมทั้งระบบความรู้ ถ้าไปดึงพลังส่วนนี้มาใช้ กลไกนี้สามารถจัดการความรู้เรื่องท้องถิ่นได้ หรือพลังอยู่ที่ความรู้เดิม ต้องค้นหาว่าความรู้เดิมของเขามีอะไรบ้างที่เขาคุ้นเคยอยู่ เช่น ถ้าอยู่ที่ฐานทรัพยากร เขารู้อะไรเกี่ยวกับฐานทรัพยากร เป็นความรู้ที่ตั้งอยู่กับฐานทรัพยากร หรืออยู่ที่กลไกทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์อันเหนียวแน่นของผู้คนหรือเบาบางหรือว่าเขาเกาะตัวกันแน่นแฟ้นลักษณะไหน ถ้าจะเอามาเคลื่อนอะไรด้วยกันทำได้ไหม

- การเข้าไปในชุมชน สิ่งที่จะต้องระมัดระวังมากก็คือว่าเราเลือกคนขึ้นมาจากอะไร การคัดเลือกคนเราได้มองเห็นและตระหนักหรือเปล่าเกี่ยวกับความขัดแย้งหรือการเมืองในท้องถิ่นในคนกลุ่มไหน การเข้าไปถ้าไม่ได้พิจารณาจากตรงนี้บางทีมันเข้าไปหนุนอีกกลุ่มหนึ่งปะทะอีกกลุ่มหนึ่ง และกลายเป็นเขาหัวลอมกันอยู่หาทางออกไม่ได้ เพราะว่าไม่ได้ดูความสัมพันธ์ทางการเมือง เพราะฉะนั้นประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายใน

ในของคนในท้องถิ่นสำคัญมาก ซึ่งอาจารย์ศรีศักดิ์แนะนำว่าวิธีคือต้องดูฐานความขัดแย้งให้เขาเล่าเรื่องความขัดแย้งที่เคยมีมา หรือว่าเขาจำได้ว่าเรื่องอะไรที่เคยมีมาที่มันเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ๆ หรือเป็นเรื่องที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ มันเกิดขึ้นอย่างไร ใครเกี่ยวข้อง และชาวบ้านจัดการอย่างไร หรือว่ามันมีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มนั้นกลุ่มนี้ ถ้าวิทยากรกระบวนการเหล่านี้เป็นตัวเชื่อมต่อกันค่อนข้างเป็นกลาง เขาสามารถจะบอกได้เลยไหม ใช้กระบวนการไม่มากเนื่องจากการความเป็นคนในสามารถจะบอกคนหรือชุมชนในท้องถิ่นและกลุ่มไหนเชื่อมโยงกันอย่างไร

- จากการทำงานด้านประวัติศาสตร์พบว่า สิ่งที่เกิดจากประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ ประการแรก ความรู้สึกสำนึกร่วม จากประเด็นคำถามที่ว่า วิทยากรกระบวนการไปทำงานกับชาวบ้านกว้างแค่ไหน ซึ่งมีปัญหาเรื่องการขยายฐานให้มันทั้งกว้างและลึก จากกระบวนการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ การถอยรากลงไปจะทำให้เห็นเครื่องมือที่จะสร้างความรู้สึกร่วม จะทำให้ฐานกว้างได้ โดยนักวิจัยไปทำกระบวนการนี้ร่วมกับชาวบ้าน แต่นักวิจัยประกอบด้วยครู หรือลูกชาวบ้านที่จบปริญญาตรี หรือบางคนที่กำลังเรียนอยู่มัธยม มีผู้นำชุมชน มีอาจารย์มหาวิทยาลัย เข้ามาร่วมกระบวนการทำวิจัยมาเรียนรู้ไปด้วยกัน ก็จะทำให้มีการขยายฐานกว้างออกไป โดยกระบวนการของงานด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่น และการออกแบบของเรา

ประการที่สอง การพูดถึงเรื่องประวัติศาสตร์มันทำให้คนแก่ในสังคมมีที่ยืน เพราะมีคนกลุ่มเดียวที่สามารถเล่าได้อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันก็สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย ที่เคารพผู้สูงอายุ เคารพผู้เฒ่าผู้แก่ จารีต ธรรมเนียมปฏิบัติกลับเข้ามาเหมือนกัน ซึ่งทำให้เกิดบรรยากาศของการร่วมแรงร่วมใจมากขึ้น เชื่อว่าน่าจะเป็นข้อที่เราควรเติม

- ประเด็นเรื่องการจัดการ โครงการ Focus ที่ทักษะวิทยากรกระบวนการ แต่ประเด็นในเรื่องของกลไกกับความรู้มันเป็นของที่ผูกพันอยู่กับท้องถิ่น มันยังไม่ค่อยเนียนแนบสนิทกับท้องถิ่นมากนัก เครื่องมือจัดการที่ให้อยู่ค่อนข้างสมัยใหม่ แต่กลไกที่เราทำเป็นตัวชาวบ้าน แต่ตัวชาวบ้านไม่ได้แปลว่าเป็นคนที่สามารถเป็นกลไกของท้องถิ่นได้จริงเสมอไป

- การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการสนับสนุนของต้นสังกัดที่เป็นภาครัฐร่วม จะต้องสร้างพื้นที่ดูงาน อาจารย์ประจำบอกว่า “จากดินสู่ฟ้า” คือการให้คนที่ต้นสังกัดมาดูงาน มาเรียนรู้ มาเห็นแล้วเขาจะเข้าใจได้ง่ายขึ้น ได้ชัดเจนขึ้นในพื้นที่ดูงานแบบนี้

- ระบบความรู้ชาวบ้านเป็นหัวใจสำคัญ เรื่องของเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้คน ใครเป็นใคร ใครมีอำนาจจริงที่จะเคลื่อนไหว และความรู้เรื่องฐานทรัพยากรที่มีอยู่ เกี่ยวกับฐานทรัพยากรที่เขาอยู่ เขาจะอยู่กันอย่างไร ความรู้เหล่านี้ชาวบ้านสามารถเล่าได้ แต่ถ้าจะเล่าให้เนียนให้เล่าแบบชาวบ้าน เช่น ถามว่า “เมื่อ 20-30 ปีก่อนเป็นอย่างไร” ชาวบ้านถ้าให้มาตั้งวงย้อนอดีตด้วยกัน จะไปได้เร็ว และการที่ชาวบ้านเขาถอยรากลงของตัวเขาเองไปได้ เขาบอกไว้ว่าเขามีสิทธิ

- การเติมความรู้จากข้างนอกให้กับชุมชน จะต้องรู้ก่อนว่าความรู้ข้างในมีอะไร ถ้าไม่รู้ก็จะไม่สามารถเติมความรู้จากข้างนอกได้ เพราะไม่รู้ว่าจะเติมลงไปตรงไหน และอาจลงไปทำลายความรู้ของชุมชนได้ เหมือนกับการศึกษาอาจลงไปทำลายความรู้ท้องถิ่น เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีกระบวนการรื้อฟื้นเรื่องระบบความรู้ชาวบ้านขึ้นมา การจะมอดอดเทคโนโลยีจากข้างนอกมันมองไม่เห็น

- ช่วงต่อไปควรจะเน้นเรื่องกระบวนการทำงานกับชาวบ้านเป็นหัวใจหลัก โดยที่ว่าบางเรื่องเหมือนกับว่า Training นักวิจัยได้ระดับหนึ่ง มีความรู้ความเข้าใจพอสมควร มีคำศัพท์สมัยใหม่อยู่บ้าง จับประเด็นได้ ซึ่งมันก็จำเป็น

- การกำหนดขอบเขตพื้นที่ เช่น ตำบลจะอยู่ในส่วนไหนของอำเภอ จะต้องใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในการใช้การสาวเพื่อหาขอบเขต ในขณะเดียวกันก็ต้องเอามาเช็กกับฐานทรัพยากร จะเจอตัวร่วมระหว่างเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และฐานทรัพยากร เอา 3 ตัวนี้มา Overlay กันก็จะได้ท้องถิ่นนี้มันเป็น

องค์ประกอบของผู้คนว่าสัมพันธ์กันด้วยเรื่องฐานทรัพยากร สัมพันธ์กันด้วยเรื่องวัฒนธรรม และสัมพันธ์กันด้วยเรื่องการทำมาหากิน เศรษฐกิจ ความอยู่รอด โดยเริ่มจากกลุ่มคนเล็กๆ ณ จุดหนึ่งที่เราเห็นขอบเขต และเชื่อมเข้ามาด้วยฐานทรัพยากรร่วม

คุณธรรมศักดิ์ ตั้งประเด็นคำถามว่า ทำอย่างไรความรู้ที่ได้จากกระบวนการสร้างวิทยากรกระบวนการจะสามารถเผยแพร่ในวงกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเกษตร เพราะในแต่ละปีใช้งบประมาณในการฝึกอบรมมหาศาล แต่ไม่ได้ผล

คุณทรงพล ได้ให้ข้อเสนอแนะและแนวทางการทำงานดังนี้

- วัฒนธรรมการฝึกอบรม หรือการเสริมสร้างศักยภาพคนของรัฐชอบทำในฐานกว้าง แต่ไม่ลงลึก และไม่ติดตาม ทำให้การอบรมไม่ได้ผล การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมดังกล่าวเป็นเรื่องยาก เพราะเป็นเรื่องของโครงสร้าง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงในระดับล่างอย่างทีละก้าว ทำอยู่เป็นรูปแบบที่ดี และได้ผลกว่าการทำในระดับนโยบาย และในอนาคต คำว่า CEO จะลดระดับลงจากจังหวัด ลงไปอำเภอ ซึ่งฐานที่ภาคีทำได้ จะเป็นต้นทุนที่ดีในอนาคต

- สิ่งที่ชุมชนขาดไปทั่วประเทศคือเรื่องของกลไกจัดการเรียนรู้ของชุมชน เรามีระบบการศึกษาในระบบที่เป็นทางการ ก็เป็นปัญหาที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถรู้พื้นหรือต่อยอดความรู้เดิม กลไกที่จะจัดการความรู้ของชุมชนจะสร้างขึ้นได้อย่างไร (1) เราต้องรู้ว่าเป้าหมายของการเรียนรู้ว่า เพื่ออะไร การเรียนรู้มีหลายมิติในชุมชน ไม่ใช่เรียนรู้เพื่อที่จะจบชั้นสูงขึ้นไปเรื่อยๆ หรือเรียนรู้เรื่องอาชีพอย่างเดียว แต่มันเป็นการเรียนรู้ที่หลากหลาย (2) ถ้าเป้าหมายการเรียนรู้เป็นของชุมชนแล้ว เราต้องเข้าใจวิถีและธรรมชาติของการเรียนรู้ของชุมชน ตอนนี้เรามีระบบการเรียนรู้ที่เราไม่เข้าใจวิถีและธรรมชาติของกลุ่มเป้าหมายที่ดีพอว่า ธรรมชาติของแต่ละกลุ่มเป้าหมายเขามีบริบทของการรับรู้เรียนรู้ของเขาอย่างไร เราอาจใช้เทคนิค หรือเครื่องมือที่อาจไม่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายเท่าที่ควร เขาจะต้องเห็นเป้าหมาย เห็นวิถีธรรมชาติของการเรียนรู้ เขาจะต้องค้นหาความรู้ที่มีอยู่แล้ว แล้วรู้ด้วยว่าความรู้ใหม่ที่ต้องการคืออะไร (3) เครื่องมือในการสร้างความรู้ หรือสืบทอดความรู้ หรือต่อยอดความรู้จากข้างนอกให้มันเนียนกับความรู้ข้างในที่มันมีอยู่ ทั้ง 3 ข้อ ดังกล่าว ปัจจุบันมันไม่มีในชุมชน จึงจำเป็นต้องมีการเตรียมคน เตรียมกลไก โดยมีคนกลุ่มหนึ่งลุกขึ้นมาเป็นหัวหอก ที่สามารถวิเคราะห์ได้ว่าตอนนี้ชุมชนขาดกลไกการส่งเสริม และการจัดการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและยั่งยืน ไม่ใช่แบบเป็นโครงการๆ หรือ Project Base นั่นคือที่มาว่าทำไมต้องเป็นคนของชุมชน คนที่จะอยู่กับชุมชนไปตลอด

- จากกระแสการพัฒนาที่ผ่านมา ทำให้คนในชุมชนยังไม่เห็นภาพอย่างที่เรามอง กลไกส่งเสริมการเรียนรู้อย่างบูรณาการมันขาดไป เราจึงต้องการคนที่จะทำให้เกิดกลไกที่ทำให้เกิดความต่อเนื่องในชุมชน เขาก็ต้องมาทำเรื่องการจัดการทางสังคม จัดการโดยใช้ข้อมูล รู้ว่าสถานการณ์ปัญหาอะไร รู้ว่าทุนในชุมชนมีอะไร รู้ว่าความรู้มีอะไรอยู่บ้าง ต้องการอะไรจากภายนอก คนของชุมชน ต้องเป็นคนรู้ คนตระหนัก แล้วลุกขึ้นมาเพื่อที่สืบทอดสิ่งเหล่านี้ เราเป็นผู้ที่จะไปอำนวยความสะดวกให้เกิดในชุมชนขึ้นมาให้ได้ ซึ่งเราต้องวิเคราะห์แยกแยะว่าชุมชนที่เราเรียกเป็นภาพรวมๆ จริงๆ แล้วตัวละครในชุมชนมีจริตต่างกัน ภายใต้ชุมชนคนที่หลากหลายที่ต่างกัน แต่ละคนมีความรู้อยู่ กลไกตรงนี้สามารถที่จะไปค้นหา ศักยภาพที่อาจเป็นความรู้ความสามารถที่เป็นปัจเจกวิทยากรกระบวนการต้องไปค้นให้เจอว่า ตัวความรู้ที่อยู่ในปัจเจก หรือศักยภาพของปัจเจกในชุมชนมีอะไรอยู่บ้าง และจะสามารถใช้ศักยภาพของปัจเจกให้เป็นความสามารถของกลุ่มได้อย่างไร จะใช้ศักยภาพของปัจเจกให้มีประโยชน์ต่อกระบวนการกลุ่มได้อย่างไร เพราะการจัดการเรียนรู้บางทีเราไม่จำเป็นต้องเอาจากข้างนอก แต่ใช้จากศักยภาพของปัจเจกที่อยู่ข้างในที่เรามองข้าม เามาเป็นตัวขับเคลื่อนแล้วเขาจะเกิดความภาคภูมิใจในความรู้ของเขา ในบทบาทของเขา คนที่มีความสามารถเหล่านั้นมีความหลากหลายอยู่ โครงการจะค้นพบศักยภาพของปัจเจกกับบุคคลที่เป็นทุนของชุมชน แล้วลุกขึ้นมาใช้ศักยภาพตรงนั้นขับเคลื่อนให้มันเนียนสอดคล้องกับเป้าหมายของการเรียนรู้ได้อย่างไร

- การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เอาผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เราต้องเข้าใจว่าผู้เรียนนั้นเขาอยู่ในบริบทของอะไร และเขาอยู่ในธรรมชาติและวิถีการเรียนรู้อย่างไร ซึ่งจะมีความหลากหลาย บางคนก็สนใจเรื่องของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น บางคนสนใจเชิงวัฒนธรรม บางคนสนใจในเรื่องของศิลปะ บางคนสนใจในเรื่องอาชีพ เราจะค้นเจอหรือไม่ วิถีการเรียนรู้ที่มันเนียนและสอดคล้องกับชุมชนเราค้นเจอหรือเปล่า วิธีการเรียนรู้แบบไหน ชุดความรู้แบบไหน ที่มันจะนำไปคนเกิดการคิดใหม่ทำใหม่ เกิดการเปลี่ยนโลกทัศน์ชีวิตทัศนของเขาได้ เทคนิคต่างๆ ที่มีอยู่คงยังไม่พอ มันเป็นแค่กิจกรรม แต่มันยังไม่ไปสู่การยกระดับความรู้ของเขาอย่างแท้จริง

- หัวใจหลักของโครงการ จริงๆไม่ได้สร้าง Change Agent หรือวิทยากรกระบวนการ แต่กำลังสร้างหน่อเชื้อที่เขาเข้าใจการจัดการเรียนรู้ให้กับชุมชนอย่างยั่งยืน เริ่มต้นเอาวิทยากรกระบวนการมาเป็นนักเรียนก่อน จะจัดกระบวนการให้เขาเรียนรู้ได้สอดคล้องกับสภาพจริงได้อย่างไร เขาเข้าใจและปฏิบัติได้ จากนั้นวิทยากรกระบวนการต้องไปพาชาวบ้านเรียนรู้ โดยใช้สถานการณ์จริงในการเรียนรู้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลา เพราะมันต้องเรียนรู้และสังเคราะห์จากสถานการณ์จริงของพื้นที่ ถ้าทำได้มันจะเป็นการสร้างพื้นที่การศึกษาให้กับชุมชนอย่างแท้จริง

- การดำเนินงานในช่วงต่อไปของโครงการ วิทยากรกระบวนการจะต้องไปร่วมกับกลุ่มชาวบ้าน สืบค้นว่าความรู้เด่นที่มีอยู่ในตัวชุมชนหรือตัวใครก็ตาม ที่มีอยู่อย่างหลากหลายคืออะไร มีอะไร รวมทั้งความรู้เกษตร และสิ่งที่ต้องการ หรือสิ่งที่ขาดหายไปคืออะไร และถ้าเรารู้สิ่งที่ขาดไปภาคีฯ เช่น สวพ. หรือพัฒนาที่ดินก็เข้ามาได้ ในช่วงต่อไปต้อง Identify ให้ได้ว่าความรู้ที่มีอยู่และความรู้ที่ขาดหายไป ซึ่งเรื่องอาชีพเป็นเพียงส่วนหนึ่ง แต่ยังมีเรื่องสุนทรีย์ ศิลปะ และประวัติศาสตร์อยู่ แต่คนถูกกระแสของการพัฒนาทำให้ขาดความสมดุล เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าชุมชนสามารถ Identify ตรงนี้ได้ทุนเดิมงานของฝ่าย 4 คือชุดประวัติศาสตร์ที่ได้ทำไปแล้ว เราก็สามารถเอามาต่อยอดมาคุยกับชาวบ้านได้ เป็นการใช้ความรู้งานวิจัยที่เสร็จแล้วมาเชื่อมร้อยทั้งตัวคนและความรู้ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน ยกระดับเรื่องเดิมๆ จะทำให้ชุมชนมีชีวิตชีวา มีสีสันเพิ่มขึ้นได้พอสมควร

การประชุมสังเคราะห์โครงการวิจัยพัฒนากลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่น
วันที่ 5 สิงหาคม 2546 มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม

1.	รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2.	คุณจรินทร์ บุญม๊ะยะ	มูลนิธิองค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสานจังหวัดขอนแก่น
3.	คุณวิไล ทาน้อย	บ้านพระบาท อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น
4.	คุณธรรมศักดิ์ สิงห์พงษ์	ฝ่ายวางแผนการใช้ที่ดิน สำนักงานพัฒนาที่ดิน เขต 5
5.	คุณพลากร บัณฑิตวงศ์	สพว.3
6.	คุณทรงพล เจตนาวณิชชัย	สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
7.	คุณวรารักษ์ หลวงมณี	โครงการวิจัยพัฒนากลไกการจัดการความรู้
8.	ดร.สิลาภรณ์ บัวสาย	ผู้อำนวยการฝ่าย 4 สกว.
9.	คุณถาวร ดีรุ่ง	องค์การแพลน สำนักงานพื้นที่ภูเวียง
10.	คุณเครือวัลย์ โพธิ์ศรี	เครือข่ายสื่อและเครือข่ายผู้บริโภค
11.	อ.สุรินทร์ ห่วงจิตจร	ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนหนองเรือ

อาจารย์สุจินต์ ได้กล่าวต้อนรับผู้เข้าร่วมประชุม และนำเสนอผลการดำเนินงานโครงการวิจัยพัฒนากลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบล-อำเภอ ดังนี้

สมาชิกภาคีความร่วมมือวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนเรามีมากกว่านี้ แต่ว่าเราเชิญมาไม่หมดเพราะว่าบางท่านที่อยู่ไกล ไม่สะดวกที่จะมา วันนี้เราก็ได้ดำเนินงานเป็นโครงการนำร่องที่อยู่ภายใต้ภาคีฯ นี้มีระยะหนึ่งแล้ว ก็คิดว่าคงได้สรุปกันและผมก็อาศัยอ้อยที่ได้ช่วยเลือกผมพอสมควร เกี่ยวกับการเขียนรายงาน และเราก็คงมาดูกันว่าเราจะเดินกันอย่างไร จริงๆแล้วเราก็ได้ประชุมกับก่อนหน้านี้แล้วแต่ทั้งเวลาไปนานมากเหมือนกัน และที่ผ่านมาเราทำอะไรก็จะมาปรึกษาหารือกับทางคุณทรงพลตลอด สิ่งที่เราคิดและจะเดินไปมันถูกทางหรือเปล่า และเราจะเดินไปภายใต้โครงสร้างไหนเพราะว่าตอนนี้รู้สึกว่าเรามีโครงสร้างที่จะให้เดินสองโครงสร้าง อีกส่วนหนึ่งที่คิดว่าควรจะมาเกี่ยวข้องพอสมควรคือ โครงการพัฒนาชนบทเชิงบูรณาการฯ โครงการที่เราตั้งชื่อโครงการพัฒนากลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบล-อำเภอ

วัตถุประสงค์โครงการนี้เพื่อศึกษาศักยภาพของพื้นที่เป็นอย่างไร ส่วนพื้นที่ก็มี 3 อำเภอ คือ ภูเวียง ภูผาม่าน หนองเรือ เราพยายามสร้างศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมให้ประชาชนในชุมชนและเราใช้คำว่าประชาธิปไตยในตอนนั้น ตอนนั้นเรายังไม่รู้ว่าจะใช้ประชาธิปไตยอยู่หรือเปล่าแต่ฟังดูแล้วคล้ายๆกัน ทั้งรัฐทั้งประชาชนที่มาทำงานร่วมกันเพื่อจะสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนา จุดเน้นของโครงการตรงนี้คือเราจะสร้างวิทยากรกระบวนการให้วิทยากรกระบวนการนี้ไปดำเนินงานในหลายๆส่วน เรื่องของกลไกการจัดการความรู้ เรื่องภาคี เราก็จะพยายามว่าเราจะประสานงานกัน ในภาคีเองตอนนี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงไป อย่างเช่น สพว.3 ตอนนั้นก็เปลี่ยนแปลงไป

พระเอกของโครงการนี้คือตัววิทยากรกระบวนการ และเราก็มองว่าตัววิทยากรกระบวนการน่าจะเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลปัญหาต่างๆ เอามาทำแผนและสามารถที่จะหาภาคีต่างๆมา สร้างให้เป็นองค์กรกลุ่มซึ่งจะเกี่ยวกับ อบต.หรือไม่เกี่ยวกับ อบต. ก็ไม่รู้ และให้เกิดการดำเนินงานในลักษณะที่พึ่งตนเอง ตัวกลไกนี้คือเป้าหมายที่เรามองว่ามันจะต้องเกิดขึ้น และหน่วยงานหรือ ภาคี ของเราสนับสนุนทางด้านแหล่งความรู้อื่นๆ และเทคโนโลยีที่เข้ามา และคิดว่าต่อไปมันจะมีพวกที่เป็นต้นแบบทางความคิดต้นแบบทางการปฏิบัติหรือภูมิปัญญา

ซึ่งเราพยายามที่จะเชิญปราชญ์ชาวบ้าน และรู้สึกที่เราปราชญ์ชาวบ้านมากระตุ้นได้ดีมากและนำไปใช้ประโยชน์ และจากนั้นเราจะขยายไปที่ผู้รับและตอนนี้เรายังไม่ถึงผู้รับสักเท่าไร เพราะเรายังอยู่ในกระบวนการสร้างตัว กลไกนี้อยู่ การปรับเปลี่ยนความคิดอะไรต่างๆ และผลที่เกิดขึ้นมันน่าจะมีตัวบ่งชี้ที่เราจะเก็บเกี่ยวมาได้จากการทำงานตรงนั้น นี่คือภาพของโครงการที่เราวางไว้

กระบวนการที่เราทำ เราก็เริ่มต้นจากการประสานงานกับคนในท้องถิ่นกับผู้ที่ทำงานอยู่แล้ว เช่น องค์ การแพลน กศน. หรือกลุ่มในท้องถิ่นที่ช่วยดูว่ามีใครสนใจที่จะมาเป็นกลไกนี้ให้เราบ้าง และเราก็คัดเลือกเมื่อ เราคัดเลือกแล้วก็จะจัดเวทีพูดคุยเกี่ยวกับโลกทัศน์ของการพัฒนาเป็นอย่างไร ปัญหาเป็นอย่างไร และเขาสนใจ หรือเปล่า

กระบวนการฝึกอบรมวิทยากรพอเราได้คนมาแล้ว ตอนแรกเราได้ประมาณ 40 คน ก็สนใจมากเราก็ เริ่มคุยกันเรื่องของโลกทัศน์ของการพัฒนาและโลกทัศน์ของวิทยากรกระบวนการด้วยและคุยกันเรื่องของทักษะ และการฝึกปฏิบัติ 3 ชั้นนี้

ในการฝึกปฏิบัติตอนนี้ผมจำได้ว่าเรามีกฎเกณฑ์พอสมควร ครั้งแรกที่เราลงไปฝึกปฏิบัติเราต้องการ อย่างหนึ่งแต่ผลที่ออกมามันเป็นอีกแบบหนึ่งซึ่งออกมาแล้วก็ดีเหมือนกัน เราต้องการที่จะให้เขาไปเปิดเวทีคุย กับชุมชนแต่ทำไปทำมา มันตรงกับช่วงที่เขาเกี่ยวข้าวคนมาน้อยก็เลยเป็นการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล ฉะนั้นมันก็ เลยกลายเป็นการฝึกเก็บข้อมูล แต่ขณะเดียวกันตอนหลังที่เราทำก็พยายามให้เกิดกระบวนการกลุ่มอย่างนี้ให้ได้ นอกจากการฝึกปฏิบัติจริงแล้วยังมีการศึกษาดูงานด้วย การฝึกปฏิบัติงานนี้ก็มีหลายขั้นตอนไม่ใช่ทำลักษณะทำ ไปทีเดียวแล้วจบ เราทำไปเรียนไปแล้วก็ค่อยๆ เพิ่มทักษะขึ้นไป เพราะฉะนั้นในทักษะตรงนี้ก็คือการระดมพล เข้าร่วมความคิด การร่วมทำร่วมรับผลประโยชน์ ตรงนี้จะมียทเรียนจริงแล้วเมื่อเราไปสัมภาษณ์ในรายละเอียด จะเห็นว่าในแต่ละคนจะมีบทเรียนของชุมชน ทั้งบทเรียนที่เป็นทางลบและทางบวกว่าทำได้ทำไม่ได้ การสร้าง บรรยากาศการกระตุ้นการเสนอความคิดเห็นการเชื่อมโยงประเด็น การใช้เครื่องมือ การแบ่งกลุ่มย่อย การคิด เชิงระบบสิ่งเหล่านี้เราพยายามสอดใส่เข้าไปทุกครั้งที่มีการฝึกปฏิบัติ

ก่อนการปฏิบัติเราก็จะมีการเตรียมตัวการวิเคราะห์ข้อมูล และตรงนี้ก็อยากจะชี้แจงว่าเราทำงานไม่ถึง เป้า เพราะเราคิดว่าการฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการจะเป็นเรื่องง่าย ยคิดว่าถ้าไปแล้วจะเข้าใจกันง่าย แต่จริงๆ แล้วมันไม่ใช่ เราต้องการที่จะให้เกิดกลไกจะให้เกิดแผน แต่แผนก็เกิดเหมือนกันแต่เกิดแผนกลุ่ม และเป็นแผน ที่ยังไม่มีรายละเอียดมาก ไม่ได้ดังที่เราต้องการ เราพบว่าทุกคนที่เข้ามามีระดับการรับรู้ได้ไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้น เราต้องใช้วิธีทำซ้ำหรือเรียนซ้ำและตรงจุดนี้จะทำให้โครงการไม่ถึงเป้าหมาย

บทบาทของภาคีตอนนี้เราก็เป็นที่เลื่อง และในระหว่างที่ทำได้มีการประสานกับ ธกส. ตอนแรกๆ คุย กับ ธกส. เหมือนเราจะไปด้วยกันได้ พอเขาเข้ามาเห็นก็อยากจะทำกับเรา อยากที่จะมาฝึกกับเรา อยากจะทำแต่ พอถึงเวลาบอกไม่ได้แล้วฉันต้องเสร็จภายในเวลาที่กำหนด ฉะนั้นเลยต้องมานั่งคุยกันพอสมควร ซึ่งก็ทำให้ เราไขว่เขวอยู่นิดหนึ่ง วิทยากรกระบวนการที่เราฝึกมาก็ยังงๆ ตอนแรกเราอยากจับมือกับ ธกส. เพราะว่า หลายๆ อย่างเขามีตัวที่กระตุ้น การดูงาน เราประชุมกันเรื่องหลักสูตรและออกแบบหลักสูตร แต่เราลงไปทำแล้ว หลักสูตรที่เราออกแบบมันก็ต้องยืดหยุ่นตามสถานการณ์ และพยายามเชื่อมโยงที่จะประสานงานจริงๆ แล้วไม่ใช่ แล่งทุนแต่ว่าเป็นผู้ที่ทำงานเป็นพันธมิตรอย่างเช่น ธกส. ที่เราพูดเราก็พยายามเชื่อมกับโครงการครั้งนี้ด้วย และก็เชื่อมกับ สกว. ท้องถิ่น

ผลจากการทำงานย่อยๆ รายละเอียดจะมีอยู่ในรายงาน พื้นที่การทำงานที่อำเภอเวียง ตำบลหัวทอง มี 8 หมู่บ้านเราเลือกพื้นที่นำร่องอยู่ 3 หมู่บ้าน มีวิทยากรกระบวนการเข้ามาตอนแรกประมาณ 40 คน เรา ประเมินการไว้ 15 คน จำนวนคนเพิ่มทำให้การฝึกอบรมของเราก็ต้องปรับเปลี่ยนไปเหมือนกัน แต่ว่าเรายังยึด หลักการเดิมอยู่ เพราะฉะนั้นใน 10 คน เราจึงเหลืออยู่ 7 คน เดียวเราจะคุยกันถึงเหตุผลทำไมเขาจึงออกไป ใน หนองเรือ 18 หมู่บ้านมีหมู่บ้านที่สนใจและนำร่องอยู่กับเราที่ทาง กศน. ช่วยประสานอยู่คือตอนแรกเข้ามา 16

คนตอนนี้เหลือ 5 คน ออกค่อนข้างเยอะและก็มีภูมามานอีกมี 17 หมู่บ้านเราก็ได้นำร่อง 3 หมู่บ้าน จาก 12 คน เหลือ 11 คน

บทเรียนที่ได้ก็คือเรื่องของ การคัดเลือก ซึ่งต้องใช้เวลามากพอสมควร ที่จริงแล้วไม่ใช่การคัดเลือกเป็นการ กรอง 40 คน จำนวนคนลดลง แต่มีหลายเหตุผล เช่น 1.ไม่ตรงกับความคิดของเขา 2.ไม่มีเวลา 3. ปัญหาใน ครอบครัว ตั้งแต่หาเงินช่วยเหลือจะแต่งงานเสร็จก็เลยต้องไปตัดอ้อย เป็นต้น และบางคนที่ขายยาบ้ามีบัญชีรายชื่อ อยู่ในบัญชีดำ แต่ตอนนี้เขาเลิกแล้วพอมีชื่อก็หนีกระเจิดกระเจิงแต่ตอนนี้ก็กลับมาอยู่ในหมู่บ้านเหมือนเดิมก็น่า เห็นใจ และจากตรงนั้นคือมีเหตุผลหลากหลายที่เขาออกไป ส่วนเรื่องของการเตรียมตัวก็เป็นเรื่องสำคัญ การ ปรับเปลี่ยนวิธีคิด ที่คนคิด เราจะพบว่าเราจะพูดเรื่องโลกทัศน์ของการพัฒนาขนาดไหนก็ตามเรานักวิชาการยัง กระตุ้นไม่ได้เท่ากับปราชญ์ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านเขาคุยกันครั้งสองครั้งก็รู้เรื่องแล้วเพราะฉะนั้นเราเองก็เลย เป็นตัวถอยมานั่งฟังและก็ช่วยเสริม และวันนั้นคุณธรรมศักดิ์ไปด้วยก็ต้องช่วยเสริมเหมือนกัน กระบวนการ เรียนรู้ของชาวบ้านก็มีการสนุกสนาน ตัวผมเองพอลงไปก็ซีเรียสและเราก็มีการคลายความเครียดบ้าง เพราะ ฉะนั้นวิธีการของเราคือ คำถามของเราคือ วิธีการสนุกสนานเราจะสอดแทรกวิธีการตรงนี้เข้าไปในเนื้อหาได้อย่างไร ไหว ตอนนี้เท่าที่ผมดูมันยังเป็นการแยกกันอยู่ คล้ายกับรายการทนาย 2 คน รายการแจ้งความเนื้อหาที่สำคัญ แต่มันสนุกไปด้วย ผมคิดว่าผมไม่เหมาะสมเพราะเราไม่สามารถที่จะทำตรงนั้นได้

ชาวบ้านที่รวบรวมเก็บข้อมูลฝึกใช้ข้อมูล การให้ข้อมูลของเราใช้ไม่ได้เต็มที่ และข้อมูลชุมชนเรายังมี น้อย ต่อไปนี้เราจะให้ผู้นำชุมชนหรือว่าวิทยากรกระบวนการนี้เป็นคนทำ และตัวเราเข้าไปเสริมข้อมูลตรงนี้ก็ ได้ และ ตอนนี้เรากำลังทำงานลักษณะที่เป็นกลุ่มเสร็จแล้วเราก็ไม่ค่อยได้ทำงานในชุมชนสักเท่าไร ทำให้ข้อมูลนี้ไม่ได้ เชื่อมกันและเงื่อนไขของชุมชนกลุ่มนี้เป็นอย่างไร ตอนหลังในการทำงานชุมชนเปลี่ยนแปลงไปเยอะในบริบท เราพบว่าในชุมชนตอนนี้ใช้เวลาเกือบเป็นราชการแล้วแต่ก่อนนี้เขาก็จะมีเวลาให้เราตอนเช้าหลังจากออกไร่ออก นาหรือถ้าเผื่อไม่ได้ออกไร่ออกนาจะมีเวลาคู่กับเราได้เยอะ แต่ตอนนี้เวลาของเขาแน่นมากเพราะว่าไหนจะ ต้องไปทำรางน้ำไหนจะต้องไปทำงานอย่างอื่นพูดง่าย ๆ คือ เวลากินข้าวของเขาก็เปลี่ยนแล้วเดี๋ยวนี้กินข้าวเช้า กินข้าวเที่ยง กินข้าวเย็น เพราะว่ามันทำให้เขาทำไปรับจ้าง ทำให้การทำงานกับชุมชนตอนนี้ค่อนข้างยากในเชิงของ เวลาจริง ๆ และเราควรรู้มานานแล้วไม่ใช่ที่เราเพิ่งมารู้

สำหรับโครงการนี้ช่วงที่โครงการลงไปทำปัญหาหลักอันหนึ่งก็คือน้ำท่วม มีผลสะท้อนถึงเรื่องของ การ เก็บเกี่ยวข้าวไม่ได้ เก็บเกี่ยวอ้อยไม่ได้ในที่สุดต้องออกไปทำงานข้างนอกบ้านเวลาที่จะมีน้อยลง

เรื่องของบันทึกค่าใช้จ่ายของชุมชน ตรงผมอยากจะพูดนิดหนึ่งเป็นสิ่งที่เราทำคล้าย ๆ กับ ธกส. เช่นกัน แต่เราใช้ระบบกลุ่มโดยที่วิทยากรกระบวนการของเราเข้าไปช่วย แต่อีกสิ่งหนึ่งที่ผมคิดว่าเข้าไปแล้วได้ผลก็คือ ว่าเรื่องของ การทดลองทำ เดี่ยวคงจะขยายทีหลังพอเขารู้ว่าเขาได้ลดค่าใช้จ่ายเขาก็จะมีการแบ่งกลุ่มย่อยกันไป ทำ และก็ทำกับแบบนี้แหละครับก็เป็นระบบความคิดการพึ่งตนเองเปลี่ยนไปในทางที่ดี บางกลุ่มพอไป วิเคราะห์แล้วเขาบอกว่าแล้วจะอย่างไรต่อมันก็เป็นอย่างนี้ บางกลุ่มพอวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายมันเปลืองมากแล้ว ณะเราต้องปรับปรุงแล้วนะ แต่บางกลุ่มบอกว่ามันก็เป็นอย่างนี้แหละถ้าไม่เป็นอย่างนี้จะเป็นอย่างไร เราก็เลย เกิดความสงสัยว่าตรงนี้เราจะทำอย่างไร เรื่องของเวลาตอนนี้ผมพูดไปแล้ววิทยากรกระบวนการตอนหลังนี้เวลา ไม่ใช่ปัจจัยสำคัญ วิทยากรกระบวนการรู้สึกสะท้อนในการเปลี่ยนความคิดของชุมชนเพราะว่าคุยกันหลายครั้งคุย กันหลายเวทีมันยังไม่ค่อยกระตือรือร้นเคลื่อนตัวสักเท่าไรแต่ถ้าแผนชุมชนตอนนี้เรายังได้ไม่ถึง ตอนนี้เราได้แค่ แผนกิจกรรมเพราะว่าเวลาเราคุยกันค่าใช้จ่ายสูงพอเปลี่ยนความคิดแล้วเขาก็จะลงแผนจริง แต่ยังไม่ได้ถึงขั้น กระโดดข้ามไปทำแผนของชุมชนได้ คิดว่าถ้าเกิดทำต่อต้องดึงไปให้ถึงจุดนั้น

ข้อเสนอแนะ ได้แก่ วิทยากรกระบวนการจะต้องสร้างให้แน่นกว่านี้ให้เก่งกว่านี้ เรื่องของแผนดำเนิ การคงจะต้องเปลี่ยนแปลงการเชื่อมโยงกับแนวทางการพึ่งตัวเองให้ได้ การพึ่งตนเองตอนนี้ความคิดมันวิ่งไปวิ่ง มาวนเวียนอยู่อย่างนั้น สำหรับภาคี ช่วงหลัง ๆ นี้เราพบกันน้อยลงเพราะฉะนั้นตรงนี้เราจะต้องมานั่งคุยกันอีก ว่าภาคี จะทำอย่างไร เพราะว่าเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไป

เรื่องที่ยากจะทำต่อ คือ วิทยาการกระบวนการจะทำให้เกิดกลไกการปฏิบัติแผนอย่างใดตรงนี้ที่เราตั้งไว้ตัวกลไกมันอาจจะเป็นตัววิทยาการกระบวนการเอง เป็นกลุ่มที่สร้างขึ้นมาก็แล้วแต่ และการหนุนเสริมของภาคีฯ คงต้องมานั่งคุยกันในรูปแบบที่ทำมาคือ ใช้กลุ่มย่อยเป็นหลัก เนื่องจากปัจจัยภายนอกสามารถขยายออกง่าย ตอนนี้เรารู้เงื่อนไขของชุมชน ข้อตกลงของชุมชนไม่ค่อยดี แต่เรามีเรื่องของกลุ่มค่อนข้างชัด แต่ถ้าเกิดเราจะขยายตรงนี้ออกไป ถามว่าเราจะทำอย่างไร วิทยาการกระบวนการผมจำได้ว่ามีอยู่ 2 หรือ 3 คนที่คุยกับเราว่าพอเขาฝึกกับเราแล้วเขาเอาไปใช้กับครอบครัวเลยและก็ได้ผลในเรื่องการพูดจากการปรับเปลี่ยนจิตสำนึก ตอนที่เรามาฝึกวิทยาการกระบวนการครั้งแรกเรื่องค่าใช้จ่าย แล้วก็มาสรุปกันคือการใช้สมุนไพรแทนการใช้ผงชูรส คือว่าเขาใช้สมุนไพรประมาณ 11-12 ตัวมาผสมกันและมีรสชาติหลากหลาย เสร็จแล้วทำเป็นผงจากนั้นเขาก็เอาไปใส่ในแกงในส้มตำและกั๋นรสชาติดี เขาเรียกกันว่าผงนัว คำว่านัว หมายถึงครบทุกรส ตรงนี้เราเคยไปคุยกับเขาว่าแต่ก่อนมันเคยมีแล้วมันหายไป 12-13 ปี จากนั้นก็เกิดความคิดที่จะฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ แต่ก็ต้องจำกัดมันมีท่าเยอะๆ มันลำบากเพราะว่าต้องเอาหลาย ๆ อย่างมาผสมกัน และวิทยาเขตราชวมงคลสกลนครตอนนี้เขาเอามาทำมันมีหลายรูปแบบ ผงนัวสำหรับคนกินเขาจะไม่ใช้กระเทียมที่มันมีกลิ่นฉุนๆ เขาก็จะใช้สมุนไพรที่กลิ่นไม่ฉุนสำหรับบาบิคิว แกงส้ม ต้มยำและตอนนี้มีเอกชนรับไปขายแล้ว จากนั้นก็กลายเป็นการค้าไป จากเมื่อก่อนที่เรามองว่าผงนัวเป็นตัวลดค่าใช้จ่าย และจากการคำนวณค่าใช้จ่ายในการใช้จ่ายค่าผงชูรสมันเยอะมาก เขาก็เลยมาคุยกันว่าอยากจะลดค่าใช้จ่ายจากตรงนี้ เราก็ก็นึกขึ้นมาได้ว่าเราไม่มีสมุนไพรพวกนี้และเราเคยมีตอนนี้เราจะทำอย่างไร และเสร็จแล้วก็มีการต่อยอดสมุนไพรบางตัวไม่จำเป็นต้องเหมือนสูตรที่เราเอามาต้องไปเอาอีกอย่างหนึ่งที่มันมีรสชาติคล้ายๆ กันและก็เกิดความคิดแตกแขนงออกไปแต่ไม่รู้ต่อไปจะเป็นอย่างไร

ตอนนี้บ้านพระบาทก็มีการนำต้นคล้ามาเพาะเพื่อที่จะปลูกและตอนนี้ก็มีคนกำลังศึกษาเรื่องต้นคล้านี้ อยู่ตรงนี้ก็เป็นที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่ง ใช้सानเป็นกระติบข้าว เสือ ต้นคล้ามันมีขนาดยาวก็เลยทำเป็นเสื่อได้

อ.สิลาภรณ์ กระบวนการที่วิทยาการกระบวนการทำกับกลุ่มชาวบ้านกลุ่มชาวบ้านต้นตัวขนาดไหน ในเรื่องของการตอบรับการเข้าร่วม

อาจารย์สุจินต์ ตอนนี้ที่ท่าเหลือ 21 คน ถามว่าต้นตัวใหม่ก็ตอบว่า เขาก็ต้นตัวที่ยากจะทำแต่ว่าตอนนี้ปัญหาอยู่ที่ว่าตัวทักษะเขาเองคือความมั่นใจ ในส่วนของกลุ่มชาวบ้านในภาคใหญ่ ตอนแรกเราจะทำให้เขาต้นตัวในภาคใหญ่ของการพัฒนา แต่พอให้เขาวิเคราะห์กลุ่มวิเคราะห์กันเองแล้วเห็นปัญหา ก็เลยใช้วิธีการเจาะลงไป เช่น การทำผงนัว การทำกระติบข้าว ในกลุ่มย่อยเขาก็ต้นตัว แต่ถ้าบอกว่าให้เป็นภาพใหญ่ของการพัฒนาเขายังมองไม่เห็นภาพ เพราะฉะนั้นตรงนี้เรามองว่าทำอย่างไรถึงจะทำให้การต้นตัวในเรื่องของกิจกรรมให้มันยังคงอยู่ และค่อยๆ ขยายขึ้นไป ถ้าจะทำจากตัวใหญ่เลยมันคงยาก

คุณจรินทร์ ก็จะเสริมอาจารย์สุจินต์ที่น่าเสนอมาผมจะเล่าให้ฟังเล็กน้อยว่าผมเข้ามาเกี่ยวข้องกับโครงการนี้อย่างไร ทางแพลนซึ่งเขาเป็นหน่วยงานใหญ่ในพื้นที่ที่เขามาร่วมงานอยู่กับภาคีฯ และกระบวนการของโครงการพัฒนากลไกการจัดการความรู้ฯ ที่นี้เขาต้องการที่จะให้ผมศึกษาให้ ผมมาศึกษาข้อมูลกระบวนการที่เกิดขึ้น การดำเนินงานที่ผ่านมา ให้เวลาสั้นๆ 2 เดือน ศึกษาด้านเอกสาร ศึกษาจากการลงไปเยี่ยมในพื้นที่และสัมภาษณ์จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ตอนที่ผมเข้ามาศึกษาเป็นช่วงที่หมดโครงการวิจัย

ทำไมแพลนต้องมาศึกษาอันนี้ ก็อาจจะเพราะว่าระบบภายในของแพลนเองที่เขาเข้ามาร่วม แล้วการสื่อสารภายในของเขาข้อมูลมันไม่ได้ไปถึงอย่างชัดเจน ภายในกระบวนการของเขาเองมันจะเป็นแบบข้อมูลกระจัดกระจาย เพราะฉะนั้นข้อมูลจะมีอยู่ที่พื้นที่กับมีอยู่ที่ภาคีฯ มีเยอะมากเลย แต่ว่าข้อมูลเหล่านั้นทางแพลนเขาไม่ได้มีเองและสะสมไว้เองทั้งหมด ผมเลยกลายเป็นคนที่มาช่วยข้อมูลและเอกสารให้เขา ก็เลยมาจับจุดกว่าจะค้นหาจุด กว่าจะได้ก็เหนื่อยกันพอสมควร จะเริ่มต้นอย่างไรดี ก็ไปดูว่าในช่วงเดือนเมษายนปี 2543 ที่มีการจัดสัมมนาเรื่องเกษตรยั่งยืนขึ้นในภาคอีสานและก็เห็นชื่อหลายๆ ท่านที่เข้ามาเกี่ยวข้อง จากตรงนั้นก็พัฒนามาสู่

การเกิดภาคีความร่วมมือวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืน ซึ่งเป็นการรวมตัวกันด้วยความสมัครใจจริงใจกันของแต่ละฝ่ายทั้ง NGO ทั้งอาจารย์ นักวิชาการ ซึ่งตอนนั้นอาจารย์สุจินต์เองก็เป็นในด้านของ สกว. ในภาคอีสานนี้ด้วย และก็เป็นคนที่ทำงานในด้านของการวิจัยประเมินผลเกี่ยวกับเกษตรกรรมถาวรของแพลนด้วย คือหลายๆ ส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องเข้ามารวมตัวกันแล้วก็ย่อให้มันเล็กลงเพียงว่าเป็นภาคีความร่วมมือเกษตรยั่งยืนในระดับจังหวัด ขอนแก่นและก็หาพื้นที่หาตัวโครงการที่เป็นรูปธรรมที่จะทำและก็ได้การสนับสนุนของ สกว. โดยเฉพาะคุณทรงพลที่มาร่วมประสานในตอนนั้นก็เกิดโครงการวิจัยพัฒนากลไกการจัดการความรู้ขึ้นนี้ขึ้นมาถือว่าเป็นโครงการ 6 เดือน ผมก็เลยเขียนเรียบเรียงออกมาได้เล่มหนึ่งเหมือนกันในช่วง 2 เดือน แต่ยังไม่ได้เผยแพร่เพราะตอนนี้ก็เพิ่งจะส่งไปให้ทางแพลนเขาดูว่าจะเป็นอย่างไรมาก่อน จะจัดปรับหรือจะเขียนอย่างไร ก็เลยรวบรวมเรียบเรียงออกมาว่ามันเป็นมาอย่างไรก็เลยสรุปเห็นเพียงสั้น ๆ

การรวมตัวกันโดยเห็นความสำคัญของเกษตรยั่งยืนในภาคอีสานและก็จากบทบาททั้งหลายฝ่ายจาก NGO จากภาครัฐ ภาควิชาการและภาค สกว. ที่ลงมาทำในด้านของการสนับสนุนคนในท้องถิ่นให้เป็นทั้งนักวิจัยและนักพัฒนาและเป็นผู้ใช้ผลการวิจัย

คุณทรงพล จากตรงนั้นเรามองว่าภาคีความร่วมมือวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนโดยที่เราทำในพื้นที่ขอนแก่นเพื่อให้เป็นภาพที่โครงการนำร่อง เพื่อที่จะให้เห็นความชัดเจนของความเชื่อมโยง ตอนนั้นระบบเกษตรยั่งยืนมันเป็นเรื่องของเชื่อมโยงหลายมิติ แต่เวลาเราทำแล้วเรามักจะทำแยกส่วน มีหลายคนมาเกี่ยวข้องจะเห็นได้ว่าทั้งพัฒนาที่ดิน สวพ. NGOs ทั้งชาวบ้านทั้งส่วนวิชาการ เครือข่ายผู้บริโภคหรือสื่อ เริ่มจากที่อาจารย์สุจินต์เข้าไปพัฒนาเราดึงชาวบ้านเข้ามาและคุยกันเรื่องความเชื่อมโยงของเกษตรยั่งยืนจากมุมมองของหลายๆ ฝ่าย หวังว่าจากเวทีตรงนั้นก็จะมีออกมาเป็นโจทย์ของแต่ละฝ่ายว่า การขับเคลื่อนของเกษตรยั่งยืนนั้นเมื่อมองจากคอขวดของแต่ละฝ่ายแล้วคอขวดมันอยู่ตรงไหน อย่างคอขวดของด้านสื่อจะอยู่ตรงที่ว่าการศึกษาจะไปเผยแพร่มันมีปัญหาเรื่องช่องทางปัญหาเรื่องสถานีวิชิตูอยู่โดยภาคธุรกิจ เรื่องปุ๋ย เรื่องยา แต่ว่าพอจะเอาเรื่องนี้เข้าไปช่องทางเราก็มีปัญหาคนทำเรื่องสื่อก็น้อยลง สถาบันการศึกษาตอนนั้นมีท่านอาจารย์สุจินต์และอาจารย์วิทย์ธำมรงค์ถามว่าคอขวดทางด้านสถาบันการศึกษาเองมีปัญหาอะไรบ้างกับเกษตรยั่งยืน ส่วนราชการเอง เอ็นจีโอ จริงๆ แล้วตรงนั้นมันได้ประเด็นโจทย์เยอะนะ ถ้ามองในมุมมองของคอขวดของแต่ละฝ่ายแล้วเราก็มาขับเคลื่อนเวทีเรียนรู้ร่วมกันสักครั้งสองครั้งโดยเอาโจทย์จากชาวบ้านเป็นตัวตั้ง เช่น ชาวบ้านบอกว่าอยากจะดูเรื่องของปุ๋ยชีวภาพเราก็ช่วยจัดเวทีและก็เอาชาวบ้านที่เขารู้มาเสนอและก็พยายามดึงนักวิชาการให้มาร่วมโจทย์ชาวบ้าน คือเราจัดเองสัก 4-5 ครั้งเราก็ค้นพบว่าความรู้นั้นน้อยๆ ไม่ได้ พอคุยกัน 3-4 ครั้งภาคีก็ตั้งคำถามว่าเราจะจัดอย่างนี้ไปเรื่อยๆ หรือว่าอย่างไร คนทำงานในพื้นที่อย่างอาจารย์สุรินทร์ แพลนเองเขาบอกว่าถ้าอย่างนั้นเราลงไปพบกันที่พื้นที่ดีไหม ชวนภาคีฯ ลงไปดูพื้นที่ และมันก็เลยเกิดพื้นที่ 3 อำเภอที่ตัวภาคีทำงานอยู่ แล้วแพลนก็ทำงานอยู่แล้ว อาจารย์สุรินทร์ก็อยู่หนองเรือ และมันก็เลยจุดเริ่มต้นมาแต่ภาคีฯ มันน้อยไม่ได้มันต้องลงไปและทำงาน และก็เอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง จากนั้นก็เริ่มจัดประชุมชาวบ้านระดับอำเภอ ระดับตำบลเพื่อหาทิศทางงานพัฒนาเข้ามาเชื่อมต่อ

โครงการประสานงานวิจัยและพัฒนาของผมตอนแรกตั้งต้นอยากให้เกิดภาคี และก็ประมวลว่าสถานการณ์องค์ความรู้เรื่องเกษตรยั่งยืนของขอนแก่นเอง อาจจะเป็นเพียงตัวแทนของภาคอีสานที่มองแบบเชื่อมโยงแล้วเราจะมองแบบช่องทางใดบ้าง แต่ว่าตัวภาคีฯ ได้เคลื่อนไปตอนนั้นพอเคลื่อนไปได้ติดต่ออาจารย์สีลาภรณ์และอาจารย์ก็เห็นประโยชน์ถ้าอย่างนั้นก็ทำวิจัยเพื่อพัฒนากลไกการจัดการพื้นที่

ตอนที่เรารสร้างภาคีฯ เราเห็นภาพว่าหน่วยราชการไม่ว่าจะเป็นในมหาวิทยาลัยหรือทุกฝ่ายในภาพการเคลื่อนไหวใหม่คือ ต้องทำงานร่วมกันแต่ตัวข้อต่อระหว่างราชการที่จะมาทำแบบบูรณาการลำบากเพราะว่าเราไม่เคยทำ บางจุดก็มีปัญหาเพราะว่าไม่เคยทำงานร่วมกัน ทีนี้ถ้ามีภาคีลักษณะอย่างนี้ องค์ประกอบซึ่งมีอาจารย์สุจินต์อาจารย์สุและก็เป็นนักวิชาการอยู่ในมหาวิทยาลัย และอาจารย์สามารถที่จะเชิญพัฒนาที่ดินหรือ

สวพ. หรือแม้แต่วิทยาลัยเกษตรกรรมเข้ามาตรงนี้ ผมเห็นว่ามันเป็นจุดเริ่มต้นที่จะเกิดเวทีให้หน่วยราชการทั้งหลาย รวมทั้งมหาวิทยาลัยด้วยได้ใช้ประสบการณ์ของการทำงานร่วมกันตรงนี้ หากว่ามีเรื่องบูรณาการเข้ามาต่อไปทางนี้มาเชื่อมก็จะทำได้ง่าย ถ้าหากว่ามีโอกาสทำงานร่วมกันสักระยะหนึ่งและมีคนซึ่งทุกฝ่ายยอมรับ และเขาสามารถขับเคลื่อนทุกฝ่ายได้คิดว่าตรงนี้สังคมเราขาดตอน ที่ไปทำภาควิชาวิจัยพัฒนาเกษตรยั่งยืนที่ภาคใต้ก็เช่นเดียวกันเราก็เห็นว่าทุกฝ่ายเข้ามาในลักษณะอย่างนี้ แต่สิ่งที่สำคัญคือขาดคนในพื้นที่เองในภาคเองที่จะต้องลุกขึ้นมาและเห็นอย่างที่ท่านอาจารย์สุจินต์ขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องตรงนี้จะเปิดอะไรเยอะมากเลย

คุณจรินทร์ การเกิดขึ้นของภาคีนี้ ผมคิดว่ามันเป็นการรวมตัวกันแบบมีพื้นฐานและเป็นไปเอง และได้จากหลากหลายฝ่ายไม่ว่าจะเป็นราชการหรือว่า เอ็นจีโอ ที่ทำงาน ไม่ได้ใช้ชื่อว่าเป็นเกษตรยั่งยืนแต่จริงมันก็เป็นประเด็นที่ผสมผสานในทุกส่วนที่เป็นเรื่องของชีวิต และเรื่องของความเป็นชุมชนต่างๆนี้ด้วย ที่นี้ลักษณะของภาคีความร่วมมือในช่วงที่ผมศึกษาผมบอกว่ามันเป็นองค์กรอย่างหนึ่งแต่ไม่ใช่องค์กรแบบเข้มงวดหรือว่าเป็นทางการและจัดตั้งแบบแน่นอนอะไรอย่างนั้น แต่ว่าเป็นองค์กรที่สมัครใจและก็ไหลไปจริงๆ เป็นองค์กรที่แต่ละส่วนที่เข้ามามีประสบการณ์มีบทบาทและก็มีพลังที่จะไปขยายและก็ดึงทรัพยากรต่างๆ มาร่วมกันในระยะยาว เพราะฉะนั้นก็เลยมองว่ามันเป็นจุดที่น่าสนใจมากกว่าภาคี มันเกิดได้อย่างไร และมันสามารถที่จะเคลื่อนตัวไปข้างหน้าได้อย่างไร ที่นี้การเคลื่อนตัวในช่วงที่ผ่านมาของตัวภาคีนี้ ก่อนที่จะมาเกิดโครงการนี้ก็อย่างที่คุณทรงพลเล่าเมื่อกี้คือ การไปจัดเวทีหลายๆ เวทีไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยชีวภาพหรือว่าอะไรต่างๆ หลายๆ ครั้ง จนกระทั่งสฤงกอมเป็นตัวโครงการวิจัย 7 เดือน ผมก็ศึกษาต่อว่าโครงการวิจัยนี้ทุกคนก็มารวมศูนย์ที่จะช่วยผลักดันหรือเคลื่อนไหว ทั้งจากในส่วนของข้างบนจากกรุงเทพไกลๆ และจากหน่วยงานในขอนแก่นแล้วก็จากในพื้นที่โดยเฉพาะแผนจะรับบทบาทหลักเลยในพื้นที่ โดยเฉพาะ 2-3 ตัวที่ผมศึกษา แต่ผมไม่ได้ศึกษาหนองเรือศึกษาเฉพาะภูเวียงกับภูผาม่าน

ที่นี้พอผมมาดูด้านโครงการวิจัย 7 เดือนนี้ดูว่าจับจุดว่าหัวใจที่สำคัญที่สุดของโครงการนี้คืออะไร ก็คือการสร้างและก็เอาวิทยากรกระบวนการมาเข้ากระบวนการอบรมแล้วก็ไปเสริมไปผลักดันให้เกิดการช่วยในการปฏิบัติ ผมก็มาศึกษาดูว่า แล้วเขามองคำว่าวิทยากรชาวบ้านนี้อย่างไร ผมก็ตามศึกษาพวกที่พูดถึงวิทยากรกระบวนการ ก็ไปตามที่อาจารย์ประเวศท่านพูดว่าใครเป็นคนที่ใช้คนแรก ความจริงผมเข้าใจว่าท่านเองเป็นคนใช้คำนี้ แต่คนที่เอามาพูดมาใช้มาเผยแพร่อะไรต่างๆ ก็จะมีคุณหมอทวีศักดิ์ก็จะให้ความหมายของวิทยากรกระบวนการ ซึ่งผมก็นึกย้อนดูว่าแปลไปว่าผู้เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้หรือให้เกิดการทำงานร่วมกัน ที่เป็นคำที่กว้างมากก็ย้อนกลับไปเมื่อตอนที่เรากำลังพัฒนา แต่ก่อนนี้เราบอกว่าบทบาทนักพัฒนามันมีทั้งบทบาทที่ประสานงานบทบาทของเอื้ออำนวย บทบาทของฝึกอบรมและ บทบาทของการจัดการต่างๆ มันจะมีหลายๆ ตัวก็เป็นอีกบทบาทหนึ่งทีนี้ก่อนที่จะมาเป็นวิทยากรกระบวนการเราใช้กับชาวบ้านเราเคยเรียกคำเหมือนกันเราก็เรียกว่าวิทยากรชาวบ้านตั้งแต่ยุค 2520 เราเรียกวิทยากรชาวบ้านเพื่อที่จะให้ชาวบ้านได้รับคำตอบแทนด้วย คือชาวบ้านไม่มีที่ยืนในสังคมเลย แต่ความจริงก็คือว่ามีผู้นำชุมชนโดยเกิดจากธรรมชาติหรือที่มีภูมิปัญญาดั้งเดิมอยู่ก็จะต่อสู้กับชีวิตที่ผ่านมาอยู่แล้ว และเราก็เรียกเขาวิทยากรชาวบ้านสมมติว่ามันจะคล้ายกันไหม

ก็มาดูโครงการนี้ว่ามองวิทยากรกระบวนการนี้อย่างไร ที่นี้วิทยากรกระบวนการของทางนี้ก็ถือว่า คือผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือว่าจะเป็นทั้งคนในชุมชน หรือว่าเป็นชาวบ้านคนในท้องถิ่นที่มาอยู่ใกล้หรือมาอยู่อาศัยร่วมอยู่ในพื้นที่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็น ครู หมอ พยาบาลอะไรก็ได้รวมทั้งที่อยู่ในตัวระดับอำเภอไม่ว่าจะเป็นทีมที่เคยประสานกับ ธกส. หรือว่า อาจารย์ กศน. แต่ว่าที่สำคัญคือเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ทางนี้เน้นไปทางในด้านกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมและความคิดแบบการพัฒนาด้านการพึ่งพาตนเองและอีกจุดหนึ่งก็คือว่าวิทยากรกระบวนการจะไปสู่การช่วยก่อให้เกิดการวิเคราะห์และก็วางแผนชุมชนไปถึงขั้นที่นำแผนไปปฏิบัติ คือไปแก้ปัญหาชีวิตของตนของครอบครัวและก็ของชุมชนเป็นกลไกในระยะยาวเลย

แต่พอมาพูดถึงเรื่องกระบวนการฝึกอบรมอย่างที่อาจารย์สุจินต์บรรยายมาตั้งแต่ต้นเป็นลักษณะของการอบรมที่ว่าไม่เน้นหลักของทฤษฎีล้วนๆ ในภาคทฤษฎีที่จัดอบรมใหญ่มี 3 ครั้ง จัดที่ทุ่งกระมังครั้งหนึ่ง ที่อุทยานน้ำพองครั้งหนึ่งไปที่บ้านหนองลูมุกอีกครั้งหนึ่ง เป็นการจัดแก้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งจะให้ทั้งภาคความคิดและภาคทฤษฎีและก็จะไปฝึกปฏิบัติ

อย่างที่เราไปบ้านสองคอนเตรียมไปอีกเรื่องหนึ่งแต่ไปเจออีกเรื่องหนึ่งคือการฝึกแบบทฤษฎีคู่กับการปฏิบัติและการฝึกแบบที่ว่าใช้วิทยากรจากภาคความร่วมมือลงไป ก็ได้สัมภาษณ์น้องๆ ว่า ใครไปทำอะไรบ้างไม่ว่าจะเป็นคุณทรงพล อาจารย์วิยุทธ์ บุคลากรต่างๆ และคุณเครือวัลย์ไปช่วยในด้านสื่อช่วยให้มันเกิดบรรยากาศต่างๆ เหล่านี้ก็ได้เห็นภาพการทำงานของภาคฯ ในตัวโครงการวิจัยคืออบรมวิทยากรกระบวนการพอเสร็จขั้นตอนการอบรมภาคทฤษฎี การฝึกปฏิบัติ แล้วก็ไปสู่การที่ว่าวิทยากรกระบวนการนี้ไปฝึกจริงในพื้นที่ของภูผาม่านจะเป็นในลักษณะของเครือข่ายเกษตรหมู่เขา มี 17 หมู่บ้าน แต่ว่าทำงานในรูปแบบเครือข่าย ส่วนภูเวียงเป็นรูปแบบของชุมชนและก็เลือกชุมชนนำร่องเป็น 3 ชุมชนที่อยู่ใกล้ๆ กันคือพูดง่ายๆ ว่า กลุ่มเป้าหมาย 2 อำเภอนี้ต่างกัน อันหนึ่งดูในจุดของชุมชนเป็นพื้นที่หลักเลย อีกที่หนึ่งจะดูในการทำงานในรูปของเครือข่าย ส่วนของหนองเรือผมไม่ได้ศึกษาแต่วันนั้นผมมาดูสรุปงาน วันที่ 17-18 พฤษภาคม ที่อุทยานเกษตร มข. ก็พอเห็นภาพเห็นอะไรต่างๆ อยู่ ที่นี้พอลงไปฝึกปฏิบัติในพื้นที่ก็คือที่ว่าตัววิทยากรกระบวนการเองที่ได้รับการฝึกอบรมมาแล้ว ไปประสานกับกลุ่มผู้นำที่อยู่ในชุมชนอยู่แล้ว ในการที่จะออกไปเคลื่อนงานในหมู่บ้านก็ไปชวนคุยชวนชาวบ้านเข้ามาพูดคุย

ผมก็ไปสังเกตการณ์อยู่ครั้งหนึ่ง มีทั้งพ่อแม่ผู้ปกครองมีทั้งเด็กนักเรียนมาแล้วก็ครูมาช่วยกันเป็นวิทยากรกระบวนการ ซึ่งผมสังเกตดูเห็นภาพว่า เหตุการณ์อย่างนี้ในปี พ.ศ. 2540 กว่ามันเกิดขึ้นได้อย่างไร ไฟฟ้ามีใช้นานนี้แล้ว ถ้าเมื่อปี 2520 กว่ามันก็ยังมีพอเอาได้ว่าเพราะตอนนั้นมันยังจุดตระเกียบอยู่ ตอนนั้นวิทยากรทำงานสนุกสนานเพราะทำงานตอนกลางคืน แต่ว่าพอถึงปีคุณแล้วสิ่งเหล่านี้ยังเกิดขึ้นแสดง ว่ามันมีชีวิตในเรื่องตรงนี้ว่ามันมีกระบวนการทำงานแบบนักพัฒนา แต่ว่าไม่ใช่ทำแบบเก่าทำงานแบบนักพัฒนาที่ว่าเอาทั้งคนที่อยู่ในท้องถิ่นที่มีปัญหาแล้วก็เป็นที่เคารพนับถือเขาเกี่ยวข้องแล้วก็พวกที่เป็นนักพัฒนาอยู่ข้างนอก ประสานงานในพื้นที่ก็เข้ามาช่วยกันจัดการ และก็วิทยากรจากข้างนอกต่างๆ ก็เข้ามาแล้วก็เห็นภาพกระบวนการทำงานแบบนี้ว่าเป็นทั้งงานพัฒนาและเป็นทั้งงานวิจัยที่ผสมกลมกลืนกัน อันนี้เป็นสิ่งที่ได้เห็นอยู่ในนั้น ที่นี้พอไปสังเกตการณ์เข้าร่วมประชุมของวิทยากรกระบวนการหลายๆ ครั้งก็พบอีกว่า ตัววิทยากรกระบวนการที่เข้ามาจะถูกคัดเลือกมาด้วยอะไรอย่างไรก็แล้วแต่ ส่วนมากเขาจะมีพื้นฐานมีชีวิตมีความเป็นคนที่อะไรบางอย่างของเขาอยู่

การที่เราเปิดโอกาสให้คนเหล่านี้ได้เข้ามาเวทีตรงนี้มาเรียนรู้เพิ่มขึ้น ว่าคนพวกนี้เป็นคนที่เสียสละเป็นส่วนใหญ่เลยที่เจอ ถึงแม้ว่าบุคคลที่มีแนวความคิดยังไม่พึ่งตัวเองนักแต่ก็เป็นคนที่อยากจะทำอะไรให้กับส่วนรวม ผมก็โยงไปว่าแล้วหลักสูตรที่สอนทำอย่างไร ทำไมถึงได้ออกมาอย่างนี้ ก็ไปดูในเรื่องของการเปลี่ยนโลกทัศน์ ก็คือกระบวนการพัฒนาที่เป็นแบบไม่ใช่เป็นแนวเหมือนที่กระแสหลักทั่วไป แล้วก็ในเรื่องของระบบคิด ผมก็ชื่นชมเพราะว่าผมฟังอาจารย์สุจินต์พูดระบบคิดตั้งแต่สมัยก่อนจะมาเป็น RRA ตอนนั้นเป็นวิจัยระบบฟาร์ม เห็นภาพอะไรต่ออะไรเป็นแมงมุมเป็นอะไรเยอะไปหมดในยุคนั้น และสิ่งนั้นกลับเอามาพูด ตรงนี้ต่างหากที่ไปช่วยเสริมความคิดและพลังใจของคนที่เป็นวิทยากรกระบวนการ เพราะฉะนั้นที่เหลือ 10 คน ที่ผมไปเจอเป็นพวกที่เสียสละทำงานให้กับส่วนรวมไม่ใช่เฉพาะที่มายุ่งโครงการนี้ ที่ทำอยู่ในหมู่บ้านทำกับโรงเรียนทำกับวัดและก็เป็นหน่วยงานข้างเคียง โรงเรียนมัธยมที่ภูผาม่านก็มาใช้ประโยชน์มาดึงไปเป็นวิทยากรไปเป็นอะไรต่างๆ คือมีบทบาทค่อนข้างมาก นี่คือการสร้างคน เป็นเวทีเปิดโอกาสในการสร้างคนเป็นเวทีที่ดีมากที่เกิดขึ้นนี้

ที่นี้พอมาดูอีกว่าแล้วสิ่งที่มันขาดไปในช่วงของการอบรมเปิดโอกาสให้คนได้เข้ามา เราพยายามที่จะให้ทางด้านของเครื่องมือในด้านของทักษะแต่กระบวนการหรือเวลาที่เรารู้ และลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้าน

ที่เข้ามาอบรมการเป็นวิทยากรกระบวนการมันไม่เพียงพอ เพราะฉะนั้นทักษะ เครื่องมือ ปฏิทิน ต้นไม้ปัญหา ภาพตัดขวางเยอะแยะไปหมด แต่มันไม่สามารถที่จะทำให้ชาวบ้านเข้าใจกับมันได้ เพราะฉะนั้นตรงนี้ขาดมากเลย ผมมาดูรายงานสรุปผลตรงนี้แล้ว ผมมาดูวันที่ 17-18 พฤษภาคม ที่อุทยานเกษตรที่เขาให้คะแนนอะไรต่าง ๆ และจากที่ผมไปสัมภาษณ์จากชาวบ้านตรงกันออกมาเลยว่าได้แนวคิด ได้การคิดแบบเป็นระบบ ได้การมองแบบองค์รวม ได้ความรู้สึกที่ว่าเป็นเจ้าของปัญหาและอยากจะทำอะไรบางอย่างและแนวคิดจากที่ได้จากพ่อเล็ก พ่อบุญเต็มตรงนี้เกิดขึ้นได้ผลดีมากเรียกว่าได้ 100% เต็ม แต่พอมาดูว่าเครื่องมือทักษะมันจะต้องอีกยาวจะต้องมีการปรับอีกยาวและเครื่องมือที่ผมดูแล้วมันมีอยู่ 4 อย่างคือ สุ จิ ปุ ริ ธรรมดา ส่วนรินี้ท้ายสุดเลยยังไม่สามารถที่จะทำอะไรเลยในการเขียน สุ นี่คือการฟังสอนให้จับประเด็น จากเดิมที่ชาวบ้านไม่ค่อยเอาเรื่องระบบมาใช้กับเรื่องที่ฟัง ไม่ได้ตั้งใจที่จะจับประเด็นฟังแล้วก็มาคิด คิดแล้วได้เยอะอย่างที่ว่าไปแล้ว และก็ถามการที่จะไปกระตุ้นคล้าย ๆ กับคนให้เขาได้พูดบ้าง อย่างที่อาจารย์ท่านพูดเมื่อสักครู่นี้ถ้าเป็นเรื่องที่สนุกสนานและเอาเรื่องของเกมมาให้เขาได้เริ่มของเขาเองจากเรื่องที่เขานัด มันจะทำให้บรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกัน การทำงานกับชาวบ้านเกิดประโยชน์ได้เยอะเลย เพราะฉะนั้นทักษะเหล่านี้จะถูกมองว่าฝึกยากแล้วก็มีเวลาที่จะต้องฝึกอีกมาก

ที่นี้กระบวนการฝึกมาแบบนี้แล้วกระบวนการลงไปปฏิบัติเป็นอย่างไร ผมก็เลยมองเป็นคำตอบของผมเองแต่ไม่รู้จะถูกหรือเปล่าสิ่งที่ผมมองก็คือว่า สิ่งที่เราทำงานมันค่อนข้างที่จะใหญ่ และบานปลายมันทำให้เรียนรู้ก็เรียนหลายอย่างเยอะไปหมดเลย ลงไปเจอชาวบ้านจริงชาวบ้านก็ถามหลายอย่างและเขาก็มีส่วนร่วมในหลายเรื่องและเราก็เอาไปด้วยทุกอย่างหมดเลย บางครั้งก็น่าจะจำกัดได้ไหมว่าเราจะเอาอย่างไรแน่ เช่นว่าหาวิทยากรกระบวนการรุ่นแรกอาจจะได้มาเป็นตัวแทน 1-2 คนในชุมชนไม่ได้เป็นทีมมาจากชุมชน เมื่อมาอบรมแล้วกลับเข้าไปในชุมชนถึงจะไปทำงานร่วมกันกับผู้นำอื่น ๆ หรือว่าคนที่มีความรู้ที่อยู่ในชุมชนอื่น ๆ เพราะฉะนั้นวิทยากรกระบวนการที่มาจากหนึ่งชุมชนมันหนักเกินไปสำหรับเขาที่จะไปทำอะไรต่าง ๆ ถ้าหากเราสามารถที่จะทำให้ได้ในอีกขั้นหนึ่งคือการลงไปชุมชนและให้เขาเป็นตัวหลักแล้วให้หาอีกสัก 3-4 คน ผมนึกเห็นภาพที่อาจารย์สุจินต์เคยทำ RRA และทีมอาจารย์บัณฑิตลงไปทำ RSA ทำอย่างไรที่จะทำให้คนหลาย ๆ คนตั้งเป็นทีมด้วยกันแต่ละชุมชนเลยเสร็จแล้วก็ศึกษาข้อมูลชุมชน เป็นการศึกษาโดยให้ชาวบ้านหรือให้ผู้ที่ เป็นวิทยากรกระบวนการเป็นผู้วิจัยหรือผู้ที่ศึกษาโดยให้ชาวบ้านหรือผู้ที่ เป็นญาติพี่น้องของเขาเป็นกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา ฝึกเขาไปเลย 4 วัน 5 วัน ทำตัวนี้ไปเลยมันจะกระชับกว่านี้ คือตั้งเป็นทีมศึกษาข้อมูลชุมชน ข้อที่สองเป็นกระบวนการกลุ่ม กระบวนการกลุ่มที่จะต้องเข้ามาก็คือว่าเขาจะต้องได้ปัญหาและมาถามดูว่าความสนใจของคนในชุมชนว่าสนใจในเรื่องไหน บางคนอาจจะสนใจเรื่องประวัติศาสตร์หมู่บ้านพิพิธภัณฑ์ บางคนสนใจในเรื่องอาชีพ บางคนสนใจในเรื่องสุขภาพอนามัยเหล่านี้ อาจจะจับเรื่องแต่ไม่เอาทุกเรื่องก็ได้ เรื่องไหนที่มันมีพลังมีความสนใจก็เอาเรื่องนี้ขึ้นมาแล้วใช้กระบวนการกลุ่มเข้าไป ฉะนั้นวิทยากรคนเดียวฝึกเรื่องการทำงานกับกระบวนการกลุ่มเข้าไปด้วย ถ้าไปถึงการสร้างกระบวนการกลุ่มขึ้นมาแล้วมันจะทำให้เราชัดเจนว่าเราทำงานกับกลุ่มในชุมชน เราอย่าไปพูดว่าเราทำงานกับคนทั้งชุมชน ถ้าเราพูดกับคนทั้งชุมชนว่าจะเปลี่ยนคนทั้งชุมชนให้เขามีแนวคิดการทำเกษตรพึ่งตนเองผมว่าพูดอีก 10 ปีก็ไม่มีทาง ไปบ้านพ่อเล็กที่อื่นแ่งก็ดีหนองบัวก็มีหลายคนที่ผมเคยเจอ เขาไม่เคยเดินเข้าไปสู่อินแ่งนั้นเลย คือมันมีความหลากหลายเยอะเราไม่บอกว่ามันผิดนะ แต่มันจะต้องมีกลุ่มที่จะมาเป็นแกนนำ เราเริ่มจับตรงนี้เราก็ใช้กระบวนการกลุ่มเข้าไปจับด้วย เพราะฉะนั้นการอบรมวิทยากรกระบวนการจำเป็นต้องทำให้เขาเป็นผู้ที่จัดการกลุ่มเป็นตัว เราต้องให้ความรู้ตรงนี้ไปเพราะฉะนั้นพอขั้นแรกก็ให้เขาเป็นนักวิจัยก็ให้เขาไปศึกษาร่วมกันเป็นทีม พอศึกษาวิเคราะห์ปัญหาแล้วก็เสนอแผนมันจะเป็นแผนของกลุ่มอย่าไปคิดสร้างแผนชุมชนทั้งหมู่บ้านเลย ถ้าเราเจาะลึกจากตรงนี้สร้างวิทยากรกระบวนการเรียนรู้ขึ้นมาสร้างเป็นทีมและอีกขั้นหนึ่งอย่าไปเอาตัวแทนทีเดียว ๆ โดด ๆ เราพยายามสร้างให้ทีมให้เขาฝึกการวิจัยให้เขาศึกษาข้อมูลชุมชนจริง ๆ ผมว่าหมู่บ้านที่เราไปทำเป็นหมู่

บ้านเก่าอย่างบ้านพระบาทนี้ก็เก่าแก่ ได้ทั้งเรื่องป่า เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำรงชีพ เครื่องมือในการทำมาหากินแต่อย่าไปคิดเรื่องการสร้างศูนย์การเรียนรู้ที่มันเป็นตัววัตถุตัวโครงสร้างนะ สร้างกระบวนการเรียนรู้ตรงนี้ขึ้นมาจะทำให้ชาวบ้านที่อยู่ตรงนั้นเขาตระหนักแล้วก็มาใส่ใจกันบ่อยๆ ใช้เวทีของโรงเรียนบ้างวัดบ้างก็แล้วแต่ หรือว่าของบ้านเขาวงที่อยู่ภูมามานมันเป็นแหล่งทรัพยากรเดิมเป็นป่าดึกดำบรรพ์มาก มันน่าจะไปศึกษาว่าคนแต่ก่อนที่เขาอยู่อาศัยตรงนั้นแล้วมาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ตรงนั้นอย่างไร มันเป็นประวัติศาสตร์เก่าแก่มากมาย จนกระทั่งต่อออกมาจนถึงปัจจุบันไม่ใช่แค่แหล่งท่องเที่ยวอะไรแค่นั้น แต่จริงๆ แล้วมันลึกกว่านั้นถ้าจับของแต่ละส่วนได้และเราใช้ทีมวิทยากรกระบวนการประจำตรงนั้น เกาะติดอย่างต่อเนื่องเลย และทีมของเราที่เป็นภาคีบางทีอาจจะไม่มีโครงการวิจัยอะไรแบบนี้อยู่แต่ว่าตัวองค์กรภาคนี้อยู่ มีการประชุมและมีตัวแทนออกไปสังเกตการณ์ หรือไปช่วยแนะนำแนวทางไปเป็นวิทยากรในการปฏิบัติกับเขา มันก็อาจจะเคลื่อนตัวนี้ได้

ผมคิดว่าในต่อๆ ไปนี้เราได้คนดี 16 คนนี้เราได้มาแล้วเฉพาะ 2 อำเภอละ แต่ยังไม่ได้ไปดูหนองเรือ และเราจะมีบทบาทการเดิมให้เดิมทำอย่างไร จะเดิมการใช้ทักษะการใช้เครื่องมือซึ่งในรายงานผลคนที่เก่งที่สุดคือคุณนิศยา หลวงนันท์ คุณปุเป้ เขาจะไม่เก่งได้อย่างไรเพราะเครื่องมือนี้เหมาะกับปัญหาชน และเหมาะกับคนที่มีการศึกษาในระบบอีกแบบหนึ่ง แต่ว่าทำอย่างไรจะใช้เครื่องมือให้เป็นของชาวบ้านเอง เหมือนกับที่ชาวบ้านที่เขาสามารถทำเครื่องมือหากินได้เอาเครื่องมือวิจัยและพัฒนาแบบนี้เข้าไปสู่แบบนั้นให้ได้ เพราะฉะนั้นผมคิดว่าเขาก็เก่งอยู่พอสมควรแต่ว่ามันไม่สามารถที่จะใช้วิธีการอบรมแบบนี้ไปช่วยเขาได้ และข้อเท็จจริงก็คือผมดูผู้นำวิทยากรกระบวนการ แต่ละคนงานราษฎร์งานหลวงมันเกิน 24 ชั่วโมงในแต่ละวัน เพราะฉะนั้นเราต้องมองว่าต้องจับกันจริงๆ ของเขาและก็ทำเรื่องเฉพาะของเขาอย่าให้เขาทำทุกเรื่องเลย ผมเห็นว่ามันจะเหมือนเปิดคือรู้ไปหมดทุกอย่าง เข้าไปเกี่ยวหมดทุกอย่างเลย แต่ไม่ได้เด็ดๆ สักทีในแต่ละเรื่อง เพราะฉะนั้นก็จับจุดได้เลยก็คือว่า สร้างทีมวิทยากรกระบวนการหรือทีมผู้นำชุมชน หรือวิทยากรชาวบ้านให้ขึ้นมาให้ได้หนึ่งทีมในแต่ละชุมชนแล้วก็ให้เขาเป็นทีมที่ทำงานวิจัยเป็น ก็คือวิจัยชุมชนไม่ว่าจะเป็นการวิจัยด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติศาสตร์การทำมาหากินหรือจะเป็นในด้านของแนวทางของการพัฒนาแก้ไขปัญหาด้านๆ ให้มันเกิดอย่างชัดเจนในแต่ละเรื่องแต่ละด้าน ไม่ต้องหลายเรื่องมากนักก็จะได้จากตรงนี้เสร็จแล้วเสริมในด้านของการทำงานกระบวนการกลุ่มเข้าไป อย่าไปเหมาเอาทั้งหมดหมู่บ้านทั้งชุมชนจับให้ได้ บอกเขาว่าคนที่เขาสนใจที่จะเข้าร่วมกลุ่มที่จะศึกษาเรียนรู้และก็จะทำอะไรร่วมกันบางอย่าง เช่น พระบาทเขาสนใจที่จะมาทำพิพิธภัณฑ์การใช้เครื่องมือทำมาหากินของหมู่บ้าน และก็ขยายเบียดพันธุ์ต้นกล้าเอาที่สนใจจริงๆ มาทำงานร่วมกันกับทีมวิทยากรอย่างสม่ำเสมออย่างต่อเนื่องและใช้กิจกรรมหลักๆ เข้ามาอย่าไปยุ่งหลายๆ กิจกรรม แล้วก็ภาคีความร่วมมือคงจะใช้วิธีตามที่แน่ๆ ก็คือว่าแพลนที่อยู่ในพื้นที่อยู่แล้วเขามีศักยภาพที่จะตามอยู่แต่ต้องอาศัยเขาให้ใกล้ชิด เพราะฉะนั้นการทำงานร่วมกันแบบหลายฝ่ายอย่างนี้มันน่าจะสานต่อได้ถึงแม้จะไม่มีโครงการวิจัยแบบ 6-7 เดือนนี้ แต่มันก็จะมีโครงการอื่นๆ และก็สมารถที่จะดึงในโครงการที่มีศักยภาพเข้ามาตามอย่างต่อเนื่องได้ ก็มองว่าน่าแปลกใจว่ามันเคลื่อนมาได้มากเลยในเรื่องของงานยุคสมัยนี้ และมันจะเกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นมาได้และก็เกิดผู้นำใหม่ๆ ขึ้นมาได้เยอะเลย ผู้นำหลายคนเปลี่ยนแปลงความคิดเยอะจากคนที่พูดมากมารู้จักฟัง จากคนที่คิดว่าตัวเองเก่งก็เริ่มรู้จักว่าตัวเองไม่ได้เก่งจริงๆ หลอก และก็มีคนที่เขาไม่เก่งมาก่อนก็เก่งได้ และก็รู้ว่าคนที่พูดไม่เก่งไม่ใช่ว่าเขาจะเป็นคนที่ใช้ไม่ได้มันทำได้ และก็เริ่มพูดได้ก็มี เพราะฉะนั้นเราจะเห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงเยอะเลย แต่มันยังกระจัดกระจายอยู่ อันนี้เฟส (Phase) ต่อไปจะทำให้พวกนี้เป็นเอกภาพได้

วิธีการทำงานแบบเครือข่าย กับวิธีการทำงานกับแบบหนึ่งชุมชนเป็นวิธีการทำงานที่แตกต่างกันจะต้องทำให้เขาปฏิบัติขึ้นมาและก็เรียนรู้จากการทำงานจริงๆ ก็จะได้วิชานี้ออกมาเผยแพร่สู่วงกว้าง อย่างเอ็นจีโอทำงานกับชุมชนเก่งมาก แต่มาทำงานกับเครือข่ายไม่มีการสรุปบทเรียน ไม่มีการบอกว่าทำอะไรอย่างไร และยังถ้าทำงานอย่างแรงจูงใจที่ไม่มียังไม่มีสรุปบทเรียน ถ้าเราทำตรงนี้ต่อไปผมว่าภาคี สามารถที่จะถ่ายทอดบทเรียน

และให้วิทยายุทธในการทำงานกับกระบวนการทำงานของชาวบ้าน เพราะทุกวันนี้ชาวบ้านเป็นใหญ่ แต่ชาวบ้านก็รวมตัวเป็นกลุ่มอยู่และหลาย ๆ หน่วยงานหลายส่วนที่เข้ามา ถ้าเขามีบทเรียนและมีวิทยายุทธเสริมชาวบ้าน มีกระบวนการทำงานแบบเครือข่ายผมว่าจะทำให้เขาเห็นทิศทางได้เยอะ ใช้งบประมาณและบริหารงบประมาณให้สอดคล้องกับความเป็นจริง และบางครั้งเจ้าหน้าที่ของแผนหลายคนได้รับการอบรม แพลนไม่จำเป็นต้องมาจ้างคนอบรมใหม่ นี่คือนี่ที่แพลนได้ ผู้นำในพื้นที่ของแผนเกิดการเรียนรู้ฝึกตัวเองขึ้นมาได้แล้ว ถ้าแพลนรู้จักใช้เครื่องมือเพราะแพลนมี 2 งานหลักคือ งานเด็กและสิ่งที่แพลนอยากทำคืองานด้านการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมแบบยั่งยืนอยากได้อย่างนี้ เข้าใกล้มาเยอะแล้วแต่ไม่สุด ๆ สักที

คุณถาวร ผมทำงานมา 4 ปี ผมรู้พื้นฐานของทุกคนที่เข้ามาเป็นวิทยากรกระบวนการ แต่ละคนมีรูปแบบที่แตกต่างกันอย่างที่เสรีฐเมื่อก่อนก็เป็นเผ่าแก๊วตัวอ้อย น้ำแก๊วกี่มาแบบคนสู้ชีวิต พี่ณรงค์ก็มีประสบการณ์ทำงานบริษัทและก็วิ่งตามกระแสของเงินมาตลอด ตอนแรกที่เรายุกันเรื่องการพึ่งตนเอง ผมคิดว่าตอนแรกมองแทบจะไม่เห็นทางที่จะเป็นไปได้ แต่พอเราเข้าไปจัดแนวทางอยู่เรื่อย ๆ และเอากลุ่มคนที่สนใจมาคุยกันเรื่อย ๆ ผมก็ว่าบางคนก็เปลี่ยนแปลงไปเยอะ อย่างพี่ทองอยู่แต่ก่อนเป็นคนพูดไม่ค่อยคิด คือ อยากจะพูดอะไรก็พูด บางทีแทบจะอยู่คนเดียวในหมู่บ้านเข้ากับใครไม่ค่อยได้ บางสิ่งที่พี่ทองอยู่ทำเป็นเรื่องดีแต่คนอื่นกลับเห็นเป็นเรื่องไม่ค่อยดี แต่พอได้เข้ามาร่วมกระบวนการนี้แล้วแนวความคิดของพี่ทองอยู่เปลี่ยนไปเยอะมาก อย่างน้อย ๆ แก็กก็เอาไปใช้กับครอบครัว ตอนแรกพื้นฐานของแก็กคือบวเรียนพื้นฐานของการบวเรียนก็จะมีการเขียนบ้าง และก็นำความคิดและบทเรียนที่ได้ไปคุยกับภรรยาคุยกับลูก เมื่อก่อนจะให้ภรรยาไปรับจ้างเพื่อที่จะได้เงินวันละ 100 บาท แต่ทุกวันนี้ความคิดก็เปลี่ยนไป แก็กหันมาคิดที่จะเริ่มทำอะไรที่เป็นของตัวเอง โดยไม่วิ่งตามกระแสของเงิน พี่ณรงค์ก็ออกจากบริษัทมาทำงานชอบเงินมาเป็นแสน ๆ และมาวิ่งตามกระแสของคนชุมชนคือคนในชุมชนเขาจะปลูกผักและลงทุนค่อนข้างสูง พอปลูกผักปีแรกก็เริ่มสรุปบทเรียนคือมันไม่ใช่แนวทางที่จะทำ ก็เริ่มที่จะมาคิดเรื่องการพึ่งตนเองการลดค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวหันมาทำเพื่อไว้อยู่ไว้นานมากกว่าเรื่องขาย ก็เกิดการเรียนรู้ ตอนแรกมีกลุ่มเข้ามาเยอะมากเหมือนกันจากนั้นก็มีการคัดเลือกคนที่เข้ามาร่วมกระบวนการกลุ่มคือกลุ่มที่เขาสนใจจริง ๆ ส่วนบุคคลที่ไม่สนใจก็จะค่อย ๆ ถอนตัวออกไปและเขาอาจจะมีปัญหาหลายด้าน 1. อาจจะเป็นด้านของเวลา 2. ไม่มีความพร้อมที่จะเข้ามาร่วมกระบวนการกลุ่ม 3. บางคนก็คิดว่ามันไม่ใช่แนวทางของตนเองพอมันไม่ใช่แนวทางก็ขอถอนตัวออกไปเรื่อย ๆ

ผมเห็นด้วยกับพี่จรินทร์ คือ การทำงานที่ชุมชนไม่ใช่มองที่ขุนพลมือหนึ่ง แม่ทัพถึงจะเก่งแค่ไหนถ้าไม่มีขุนพลมือสองช่วยผลการออกรบก็จะไม่สำเร็จ แต่ถ้าหากเราไปสร้างขุนพลมือสองให้เก่งและสามารถทำงานแทนผมคิดว่าการทำงานต่าง ๆ มันอาจจะมีรูปผล อาจจะไม่บรรลุได้ 100% ในทุกเรื่องมันอาจจะบรรลุในเรื่องที่สะท้อนถึงผลของชีวิตจริง ๆ ผมก็เลยมองว่าวิทยากรกระบวนการ ถ้ามองว่ามันเกิดขึ้น 1-2 คนเป็นไปได้อีก คือต่อไปความพยายามของคนกลุ่มนี้ไปสร้างคนในชุมชนเพิ่มขึ้นอีก อาจจะเป็นคนในชุมชนที่มาช่วยกันคิดผมว่ามันอาจจะเป็นเรื่องดีอย่างหนึ่งที่จะต้องมาคิดต่อ และในฐานะที่เป็นภาคีร่วมเรื่องนี้ก็น่าจะคิดต่อเหมือนกัน ฉะนั้นวิทยากรกระบวนการ 16 คนนี้จบและเป็นขุนพลสำหรับทำงานในพื้นที่ที่ผมคิดว่าเราน่าจะหาแนวทางอะไรที่จะเข้าไปเสริมเขาในส่วนตรงนั้น

คุณทรงพล ปู่เปื้ออถามนิดหนึ่งว่าโครงการนี้ในฐานะเป็นเจ้าหน้าที่แพลนและเป็นเจ้าของพื้นที่ พอมาร่วมแล้วปู่เปื้ออมีความคิดเห็นอย่างไร

คุณถาวร ในส่วนตัวผมเองในฐานะของคนทำงานผมคิดว่าเป็นโครงการหนึ่งที่ทำให้ผมรู้สึกว่าการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำงานของผมได้มากขึ้น เพราะว่าเมื่อก่อนผมคิดว่าผมทำงานตามหน้าที่งานของผม

ก็คือ ตามจดหมายอย่างที่ผมจินตนาการว่า เขียนจดหมายและทำงานโครงการให้ออกได้ตามข้อกำหนดของแผนปฏิบัติทำอะไรก็ได้ให้งานโครงการออก พอออกแล้วก็จบไปเมื่อสิ้นปีก็เขียนรายงานไตรมาสสรุปงานประจำปีส่งแค่นั้นก็จบ แต่พอได้มาร่วมโครงการมันทำให้เราเห็นว่าก่อนที่จะทำอะไรมันน่าจะวิเคราะห์ฐานที่เราจะทำอย่างเช่น การเอาข้อมูลบางอย่างเป็นฐานในการวิเคราะห์ที่เราจะทำกิจกรรมของชาวบ้าน บางทีมันเหมือนๆ กับว่า รูปแบบการทำข้างหน้ามันจะเจออะไร แต่พอได้มาเข้าร่วมโครงการนี้รู้สึกว้าวถ้าทำอย่างนี้นั่นคงจะไม่ใช่นะ เหมือนกับว่าผลึกกันใส่หนามเมื่อรู้ว่าเป็นหนามก็ยังผลึกกันใส่ ผมคิดว่าการทำงานเชิงกระบวนการ ตัวผมเองจะนำมาใช้ได้มากขึ้นกว่าเดิม เพราะเมื่อก่อนก็จะเป็นในเรื่องของทำก็จบไปก็จะมองงานเป็นเรื่องของโครงสร้าง เพราะมันเป็นเรื่องที่ย่างๆ สร้างเสร็จก็จบตรวจรับงานเสร็จก็จบหรือบางครั้งไปดูงานเสร็จแล้วก็จบไป แต่ทุกวันนี้ก็เริ่มมองว่าถ้าไปดูงานกลับมาก็มาคุยกันและคิดว่าเราจะทำอะไรต่อหาประเด็นว่าเราจะทำอะไรต่อไปข้างหน้า และเป็นเรื่องที่ต้องสนของชาวบ้านจริงๆ

คุณวิไล สำหรับผมแล้วการเข้าร่วมและผมก็เคยคลุกคลีงานพัฒนามาบ้างเพราะในอดีตผมเคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ก็ได้ทำงานพวกนี้มาพอสมควรแต่กระบวนการทำงานตรงนั้นก็คือ ส่วนใหญ่ก็จะทำตามข้างบนเขาให้ทำงานมันน่าจะทำอย่างนี้นะ และไม่ได้คิดจากตัวของตัวเองจากคนในชุมชนเองส่วนใหญ่คนในชุมชนไม่มีโอกาสได้คิดเองทำอะไร แต่ส่วนใหญ่คนในชุมชนมีโอกาสที่จะรับมากกว่าถ้าถามผมว่าโครงการนี้ทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงตัวเองหรือมีแนวคิดอะไร แต่ตอนนี้อาจจะไม่เห็นรูปธรรมเพราะว่าเขาเพิ่งจะได้รู้วิธีการว่าตอนนี้เรากำลังป้อนให้เขาเกิดความคิด และเกิดความคิดทำอย่างที่เขายากจะทำ ให้เขาเกิดความคิดที่จะยืนอยู่ตรงไหนของตัวเองและคนในชุมชนเอง เขาจะอยู่อย่างไรและเขาก็คิดว่าเขาจะทำอย่างไรต่อ และเขาจะเดินต่อไปอย่างไรเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายที่เขาได้ตั้งเอาไว้ และส่วนหนึ่งที่ผมเห็นเขาก็มีความสนใจที่เขาอยากจะทำและเขาก็อยากให้มีเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนกันบ่อยๆ และก็มีคนกลุ่มหนึ่งที่มีความสนใจอยากที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองไปในทางที่ดีที่ถูกต้อง อย่างเช่นเรื่องของการทำนาตอนนี้ก็มีการเก็บข้อมูลในเรื่องการทำนา ไม่ใช่เรื่องปุ๋ยแต่เป็นเรื่องของแรงงานตอนนี้ค่าจ้างแรงงานสูงมาก หลายคนก็น่าจะคิดว่าถ้าเราไม่จ้างแรงงานเราจะทำอย่างไรอย่างป็นนี้ก็ทำนาหว่านกันเยอะเพราะค่าจ้างแรงงานสูง ทำนาหว่านเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่เขาคิดได้เกือบครึ่งหมู่บ้านที่ทำนาหว่าน หลายครอบครัวที่เมื่อก่อนเดินตามกระแสนจากข้างนอก ..แต่ปัจจุบันก็คิดกลับมาพึ่งตนเองมากขึ้นนี่คือจากที่ผมเห็นและประสบการณ์ที่ทำกับชุมชนผมก็คงมีเท่านี้ก่อนครับ

อาจารย์สุรินทร์ ในเรื่องของงานวิจัยที่จริงผมก็มีมากครับที่เป็นหน่วยงานปฏิบัติในพื้นที่ที่เข้ามาพร้อมกับภาคีแล้วทำให้เกิดโลกทัศน์ทางวิชาการ และได้เอาไปใช้ในการทำงานในพื้นที่ในเรื่องของโครงการ 6-7 เดือนเพื่อสร้างกลไก ตรงที่ว่างานวิจัยให้ออกกับเรื่องของการพัฒนาชุมชนชาวบ้านให้ยั่งยืนก่อนจะนำสู่ตรงนี้ได้มันต้องอาศัยกลไกจากคนในและก็มีคนนอกด้วยที่จะบูรณาการโดยที่จะเข้าไปพัฒนาชุมชนและเปลี่ยนแปลงความคิดต่างๆ ก็มีหลากหลายที่เข้ามาสู่โครงการนี้ ในส่วนของหนองเรือที่ผมได้เข้าเองที่ผมได้เป็นภาคีอยู่ด้วยนั้นะครับก็ได้มองไปที่ อบต. ภูมิปัญญาหรือคนที่เขานักพัฒนาในพื้นที่และที่เขตหนองเรือก็จะมี อบต. และ อทส. เขาก็เปลี่ยนบทบาทจากธนาคารเพื่อการกู้ยืมมาเป็นพัฒนาการด้านการชนบท การเปลี่ยนตรงนี้ก็ได้นักวิชาการหรืออะไรให้ชัดเจนก่อนค่อยเข้ามา ซึ่งมีการติดตามในด้านของวิทยากรกระบวนการ คำถามที่ถามเข้ามามากมายก็มีครับคนที่เข้ามาตรงนี้ส่วนใหญ่เขาจะเก่งเฉพาะด้านของเขาไม่ใช่พัฒนารวมๆ คนหนึ่งก็จะเก่งและชำนาญในด้านเดียวเท่านั้น ที่นี้วิทยากรกระบวนการที่เข้ามาในระยะ 6-7 เดือนมันมีวิธีการอยู่ทำอย่างไรจะเปลี่ยนแนวคิดตัวกระบวนการได้ บางคนก็คล้ายๆว่าวิทยากรกระต่ายขาเดียวพัฒนาแบบไหนมาก็ยังอยู่แบบนั้นเพราะฉะนั้นถ้ามีกระบวนการที่สามารถเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ได้หรือเปลี่ยนแปลงที่คนได้หลักการนี้ก็จะไม่ยุ่งยากอีกต่อไปผมมีบุคคลากรประมาณ 20 คนที่ทำงานในพื้นที่ก็ได้เข้าร่วมในจุดนี้โดยภาคี นี่ก็ยังปรับงานของตัวเองเพื่อเข้าไปสนองต่อชุมชนเป็นนักพัฒนาไปด้วยหลายคนมองว่ามันเป็นการทำงานนอกกรอบแต่ไม่ใช่หลายคนมองว่าทำไม กศน. มาเล่นเรื่องเกษตรมาเล่นเรื่องการอนุรักษ์พันธุ์ปลามาเล่นเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เราก็ตอบไปว่ามันเป็นกระบวนการที่ชาวบ้าน ชาวบ้านจะเลือกเพื่อที่จะเรียนรู้และผมก็ปรับเปลี่ยนตาม

วิทยาการกระบวนการที่เราใช้ตรงนี้แต่ในส่วนที่จะมองเข้าไปที่ตัวโครงการว่า การพัฒนาส่วนใหญ่หน่วยงานภาครัฐไปมองที่ตัววัสดุเสียส่วนใหญ่ไม่ได้มองที่คน เพราะคิดว่าถ้าผลสำเร็จออกมาเป็นวัสดุเป็นผลิตภัณฑ์ถือว่าเป็นผลสำเร็จถือว่ามียาได้ แต่ที่จริงแล้วมันไม่ใช่ จากนั้นก็มองจากคนในก็คือคนในชุมชนตอนนั้นก็สร้างได้เยอะ เขาอยากอยู่ในโครงการนี้อีกต่อไป แต่ว่าการสร้างคนมันสร้างยากผมคิดว่าระยะ 6-7 เดือนเชื่อว่าน่าจะเปลี่ยนแนวความคิดนี้ได้ แต่ว่าแนวความคิดที่จะไปเปลี่ยนคนในชุมชนจะมีกลไกอีกหลายตัวเช่น อบต. บางครั้งอบต.ยังรับแนวคิดของเราไม่ได้ยังเป็นคอนกรีตอยู่ แต่ก็มีหลายคนที่จะเริ่มเปลี่ยนพระและโรงเรียนไม่ว่าจะเป็นเรื่องหลักสูตรท้องถิ่นกลไกพวกนี้ยังรอที่จะให้วิทยากรที่เก่งๆ ซึ่งมีจิตสำนึกที่จะพัฒนากลไกที่ตัวเองมีอยู่ไปสร้างภาคสร้างเครือข่ายเพื่อที่จะนำการพัฒนาไปให้ถูกทางเป็นตัวของตัวเองไม่ใช่กระแสนาบับบึงคับนะครับ

อาจารย์สีลาภรณ์ หวังว่าประเด็นวันนี้คือการสังเคราะห์ อาจารย์ให้ความเห็นว่าจากเท่าที่ฟังอาจารย์เห็นประเด็นอะไรบ้างที่น่าสนใจและคิดว่าน่าจะตรวจสอบความคิดแล้วสรุปโจทย์ของโครงการนี้ มันมี Keyword 4 ตัวคือ “กลไก” “จัดการ” “ความรู้” เพื่อ “ท้องถิ่น” ที่นี้เท่าที่เล่ามากลไกที่เราเอาเป็นวิทยากรที่เป็นชาวบ้านมีคำถามหลายข้อนอกเหนือจากที่คุณจริทร์เล่าไปแล้วเปิดดูประวัติวิทยากรกระบวนการส่วนมากไม่ใช่คนในท้องถิ่นแต่เป็นเจ้าหน้าที่ของแพลนแต่ว่าโจทย์อันนี้ตอนต้นๆ คล้ายๆ กับมีความตั้งใจว่า เป็นการตั้งข้อเถียงเลยว่าต่อไปนี้วิทยากรกระบวนการต้องมาจากคนข้างใน เพราะฉะนั้นใครจะบอกว่าการจะเป็นวิทยากรกระบวนการควรจะต้องมองเรื่องคนนอกคนใน เพราะมองไม่ออกว่าบทบาทอยู่ตรงไหนคนนอกอยู่ตรงไหนคนในอยู่ตรงไหนหรือจะเรียกว่าผู้หวังดี มันควรจะมีการแยกส่วนให้ชัดเจนยิ่งหวังว่าแพลนจะยุติและถอนความช่วยเหลืออะไรทำนองนี้แล้วคำถามที่ถามคือ แล้วคนที่เหลือเขาจะอยู่กับรากที่เป็นชาวบ้าน หรือว่าจะกลายเป็นคนในเนื่องจากความผูกพันอะไรก็แล้วแต่ หรือว่าจะไปอยู่แบบสภาพของคนข้างนอก

นอกจากประเด็นนี้แล้วยังเห็นจากงานอื่นๆ หลังๆ คำว่าชุมชนความหมายมันไปพันกับคำว่าท้องถิ่น เริ่มๆ มองเห็นคุณค่าของคำว่าท้องถิ่นมากขึ้นเรื่อยๆ มันต่างกับคำว่าชุมชน คือ กลุ่มคนที่เข้ามารวมกันทำอะไรด้วยกันบางทีก็ไม่ใช่ทั้งหมดของท้องถิ่น แต่ถ้าเราต้องการพลังเพื่อพัฒนาท้องถิ่นเราต้องพยายามหาเหตุให้ได้ว่าเขาเชื่อมกันเพราะอะไร เขามีอะไรเป็นจุดรวมเป็นศูนย์รวมจิตใจของพวกเขาที่มากันเป็นท้องถิ่น และกลไกที่หาบริหารจัดการมันต้องไปต่อกับการทำงานร่วมกันภายในชุมชนอย่างไร ยกตัวอย่างเช่น ภาคเหนือเขามีเครือข่ายครูบาศรีวิชัยที่ต้องไปสักการะหรือว่าวัดหมดทั้งวัดกว้างมากถึงเวลาที่อยู่ช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์ก็เกณฑ์แรงงานมา 44,000 คน เพื่อมาทำงานร่วมกันแต่เครือข่ายในท้องถิ่นกว้างมากและก็คลุมพื้นที่ที่กว้างมากเหมือนกันด้วยความศรัทธาของพระธาตุร่วมกันพอมันท้องถิ่นเข้ามาร่วมจากอาณาจักรล้านนาและมีความเชื่อเรื่องพระธาตุนี้ด้วยท้องถิ่นของแต่ละที่มีตัวอย่างที่เขาชนะ เช่น ลุ่มน้ำนครชัยศรีตอนที่มันไหลผ่านแม่น้ำสุพรรณเขาเรียกแม่น้ำมะขามเฒ่าพอไหลผ่านนครปฐมสองสามอำเภอเขาก็เรียกว่าแม่น้ำนครชัยศรีพอผ่านไปแถวสมุทรสงครามเขาก็เรียกว่าแม่น้ำท่าจีนถามว่าคนที่ไหนจะบอกได้ว่าแม่น้ำนครชัยศรีสิ้นสุดที่ตรงไหนเพราะฉะนั้นคนที่เขาใช้เขาจะมองจากมุมของคนข้างใน และเขาก็จะบอกได้ว่านี่คือท้องถิ่นเขตของเขา ไม่ว่าจะเป็นที่ภูเขียงหนองเรือ ภูผาม่านก็ตามเขตของคนมันมีความเหลื่อมล้ำกันอยู่ด้านของเขตการปกครองกับเขตทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านแต่งงานที่เราทำและพยายามหากลไกมันเป็นกลไกที่ผูกกับความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ในฐานะทรัพยากรมากกว่าความสำคัญของการปกครอง เพราะฉะนั้นไม่แปลกที่จะเข้าไปทำงานร่วมกับชาวบ้านและเป็นกระบวนการฝึกวิทยากรในการทำงานร่วมกับชาวบ้านอย่างเต็มตัว ในส่วนของประเด็นเรื่องการจัดการคุณจริทร์ได้พูดไปแล้วเรื่องทักษะความรู้ด้านเทคนิค การเรียนมันอาจจะไม่เหมาะกับชาวบ้าน อันนี้ดิฉันก็พบจากงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ทำ 30 โครงการเขาก็เริ่มรายงานมันเหมือนกับเทคนิค AIC มันเป็นแค่เครื่องมือการจัดการ แต่มันไม่มีความรู้เมื่อจัดการมันก็จะไปกระบวนการคิดและภาพฝันความรู้อันนั้นมันเหมือนกลายเป็นทัศนคติ เขาบอกว่ามันไม่ใช่ความรู้มันเป็นทัศนคติ ณ วันที่ประชุม เพราะฉะนั้นจุดที่มันขาดไปอาจจะค่อนข้างเยอะคือความเข้มข้นของตัวความรู้ ตัวที่เริ่มฝึกชาวบ้านการใช้เครื่องมือแต่

ก็อย่างที่ว่าเราอาจจะคิดเครื่องมือแบบใหม่ ๆ ชาวบ้านเขาก็มีเวทีวิเคราะห์มีวิธีเก็บข้อมูลของเขา กลุ่มที่เขาทำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเขาเก็บข้อมูลการเล่าชาน เวทีเสวนากับคนเฒ่าคนแก่บางทีก็ไม่ใช่เวทีคือไปนั่งคุยว่าใครทำอะไรได้บ้างเมื่อ 100 ปี ที่ผ่านมาก็จะพยายามรื้อฟื้นความทรงจำเดิม ๆ ว่า แต่ก่อนอยู่กันอย่างใดเมื่อ 100 ปี ตอนนั้นคนที่อายุมากที่สุดอยู่ที่ราว ๆ 80 กว่า ที่ยังมีชีวิตอยู่ แล้วเขาก็จะเล่าว่าเมื่อตอนเด็ก ๆ เขาเห็นตรงนั้นเป็นอย่างไร ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่ามันเป็นอย่างไร ระบบสืดยอดที่มันชื่อนี้ ก็เพราะว่าลำน้ำมันมีต้นจากเสร็จแล้วเมื่อใครพายเรือไปมันเจ็บเข่นมันระบม แล้วลากล่องมันคดเคี้ยวมากและน้ำไหลแรงมากคือเรือดำมันแล่นไปถ้าคัดพายไม้ดีมันจะพัดยัดเข้าตะลิ่ง และเป็นคลองที่คดเคี้ยวที่สุด ตรงนั้นน้ำก็แรงเสื่อจะเข้เต็มไปหมดเลย เขาเล่าภาพเห็นสะท้อนของความอุดมสมบูรณ์ ไล่มาจนถึงช่วงที่ป่าแตกช่วงสัมปทานป่า ป่านี้หมดไปในช่วงเวลาเร็วแค่ไหนภายใน 8 ปีหายไปเฉลี่ยปีละ 100,000 ไร่ กระบวนการนี้เองสิ่งที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านคือกระบวนการที่เขาเริ่มเห็นว่าอดีตเขาเป็นอย่างไรและก็มีมาถึงวันนี้ด้วยมือของเขาเองและเขาเองก็เป็นลูกจ้างพวกที่เข้ามาสัมปทานไม้ มาคุมป่าโซนนั้นโซนนี้และก็ร่วมมือกันตัด และเขาเองก็ติดเองกับมือและถึงทุกวันนี้ป่าไม้ใช้ของเขาแล้ว เขาก็ไม่สามารถที่จะหาของป่าได้ต้องซื้อของและเริ่มมาปลูกมันปลูกอ้อยตามการส่งเสริม ความสัมพันธ์ของผู้คนก็เปลี่ยนไปเพราะว่ามีกรอพยพของคนที่อีสานเข้าไป เพราะที่ดินมันถูกถาง

พวกของซึ่งเดิมเชื่อว่าอยู่ที่จันทบุรีหรืออยู่ที่นี้ก็มีมันก็มี กลุ่มคนจีนเข้ามาผู้ใหญ่วิบูลย์นี่ก็เป็นกลุ่มคนจีน แต่ก็จะมีกลุ่มอีสานเข้ามาหลาย ๆ กลุ่ม มันทำให้เขาเริ่มมองว่าเขาจะทำอะไร เขาจะอยู่อย่างใดกับฐานทรัพยากรที่ตรงนั้น เขายังมีความรู้อะไรหลงเหลือเขายังมีเครือข่ายความสัมพันธ์แน่นแฟ้น หรือว่าเบาบางขนาดไหนที่จะทำอะไรให้กันต่อ พวกนี้กลายเป็นความรู้ที่ทำให้เขามาตั้งหลักหรือว่าแผนอนาคตของเขาจะเป็นอะไร มันไม่ใช่แผนอนาคตที่ถูกกำหนดขึ้นในที่ประชุมแบบประชาคมเฉย ๆ มีตัวอย่างหนึ่งที่ลุ่มน้ำนครชัยศรีเขามีประชาคมรักแม่น้ำท่าจีน ชื่อมันก็สมัยใหม่เขาก็อนุรักษ์ป้องกันป่าบดน้ำเสียเขาก็จัดพิพิธภัณฑ์วิถีชานนาไทยผ่านงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เขาก็เอาเรื่องของชาวนาคล้าย ๆ ที่ภูเวียงเอาเครื่องมือที่ทำนาทั้งหลายมีทุกชนิด รวมทั้งครกตำข้าว เครื่องสีข้าว เครื่องนวดข้าว ระหัดวิดน้ำ เกวียน วัว ควาย เขาก็เอามาโชว์ไว้แล้วก็อาจารย์ในมหาวิทยาลัยก็ไปช่วยทำคำอธิบาย คุยกับเจ้าอาวาสว่าอย่างนั้นเรามานั่งเรือขึ้นไปฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเจ้าอาวาสก็นั่งไปด้วยที่จริงเขาก็อยากทำอะไรบ้างนี่ เพราะว่าคนที่มาท่องเที่ยวอย่างพวกฝรั่งก็จะมาขึ้นที่นี่เขาก็จะมาถามเรื่องโน้นเรื่องนี่ก็อธิบายไม่ถูก บางครั้งมองแล้วก็คล้ายกับว่าเป็นเครือข่ายวัด นั่งเรือ 45 นาที นี่คือเส้นทางทางท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมชานนา และชาวสวนที่ลุ่มน้ำนครชัยศรีก็สบาย ๆ และวางอยู่บนฐานทำให้เขาเข้าใจว่า ที่จริงประชาคมรักแม่น้ำท่าจีนฐานที่มันแน่นที่สุดคือฐานวัด อันนั้นคือฐานที่เป็นจริงเป็นฐานที่มีวัฒนธรรม กลุ่มประชาคมที่มันกลายเป็นกลไกพึ่งขึ้นมาก่อตัวแต่ลึกลงไปได้น้ำมันมีฐานวัดเป็นกลไกเดิมอยู่ และจะถูกดึงขึ้นมาใช้มากน้อยแค่ไหน ก็เป็นเรื่องของการปรับใช้สิ่งที่เราพบในเรื่องของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเครือข่ายกลไกเดิมพวกนี้สถาบันต่าง ๆ พวกนี้ถูกมองข้ามหรือไม่ได้เห็นน้ำหนัก แต่จากงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทุกภาคเลย จะพบว่าวัดจะกลายเป็นคลินิกของการรวมผู้คน รวมทั้งจิตใจรวมทั้งความเชื่อรวมทั้งระบบความรู้ถ้าไปจัดพลังส่วนนี้มาใช้ การที่จะตั้งคำถามว่าเราจะไปเพื่อท้องถิ่น กลไกนี้จัดการความรู้เรื่องท้องถิ่นมันจะจัดออกมาได้ ไม่งั้นมันจัดไม่ออกถ้าไปเอาพลังของท้องถิ่นมันอยู่ที่ไหนวิทยาการกระบวนการเดิม ๆ มันไม่มีพลังหรือว่าพลังอยู่ที่ความรู้เดิมหรือเปล่า ความรู้เดิมของเขามีอะไรบ้างที่เขาเรียนรู้เดิมอยู่อยู่ที่ฐานทรัพยากรเขาทำอะไรเกี่ยวกับฐานทรัพยากร ความรู้ที่ตั้งอยู่กับฐานทรัพยากรอยู่ที่กลไกทางสังคม ความสัมพันธ์อันเหนียวแน่นของผู้คนหรือเบาบางหรือว่าเขาเกาะตัวกันแน่นเฟ้นสักขนาดไหน ถ้าจะเอามาเคลื่อนอะไรด้วยกันทำได้ไหม เช่น สมมุติว่าเจ้าอาวาสบอกว่าถ้าจะทำเครือข่ายการท่องเที่ยวศรัทธาวัดก็ได้นะมาได้หมดเลยที่จะดึงเข้ามา แต่มันก็มีงานที่เราเข้าไปดูตลึงไปเรื่องกลไกหนึ่งนะจะจากงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเหมือนกันเวลาที่เราเข้าไปในชุมชน สิ่งที่น่าจะต้องระมัดระวังมากก็คือว่าเราเลือกคนขึ้นมาจากอะไร การคัดเลือกคนเราได้มองเห็นและตระหนักหรือเปล่าเกี่ยวกับความขัดแย้งหรือการเมืองในท้องถิ่นในคนกลุ่มไหน ถ้าตีไม่ตื้นักพัฒนาจำนวนมากนักวิชาการก็เหมือนกัน โครงการวิจัยที่เคยจัดการคือเมื่อเข้าไปมันไม่ได้พิจารณาจากตรงนี้บางทีมันเข้าไปหนุนอีกกลุ่มหนึ่ง

ประเทอีกกลุ่มหนึ่ง และกลายเป็นเขาวัวล้อมกันอยู่หาทางออกไม่ได้เพราะว่าไม่ได้ดูความสัมพันธ์ทางการเมือง เพราะฉะนั้นจริง ๆ แล้วประเด็นเรื่องการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในของคนในท้องถิ่นสำคัญมาก ซึ่งอาจารย์ศรีศักดิ์แนะนำว่าวิธีคือต้องดูฐานความขัดแย้งให้เขาเล่าเรื่องความขัดแย้งที่เคยมีมา หรือว่าเขาจำได้ว่าเรื่องอะไรที่เคยมีมาที่มันเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ๆ หรือเป็นเรื่องที่มีผลการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์มันเกิดขึ้นอย่างไรใครเกี่ยวข้องและชาวบ้านจัดการอย่างไรตรงนั้นเราจะเห็นตัวคนคล้าย ๆ ศูนย์รวมจิตใจอย่างเช่นน้ำท่วมใครเป็นคนระดมแรงเรียกกันเข้ามาหรือว่ามันมีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มนั้นกลุ่มนี้

ถ้ามีวิทยากรกระบวนการตั้งสมมุติฐานว่าวิทยากรกระบวนการเหล่านี้เป็นตัวเชื่อมต่อที่ค่อนข้างเป็นกลาง เขาสามารถจะบอกได้เลยไหม ใช้กระบวนการไม่มากเนื่องจากการความเป็นคนในสามารถจะบอกคนหรือชุมชนในท้องถิ่นและกลุ่มไหนเชื่อมโยงกันอย่างไร ถ้าจะหาประเด็นร่วมจะทำได้อย่างไรแนวที่ได้เห็นจากการทำงานด้านประวัติศาสตร์ก่อนจะตั้งชุดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขึ้นเมื่อประมาณ 2 ปีที่แล้วคือเห็นจากงานประชาคมที่จังหวัดมหาสารคามและพบว่าการทำงานบริเวณลุ่มประวัติศาสตร์ที่มันดอยรากลงไปถึงที่มันสามารถสร้างขึ้นมาก็คือ ประการแรก ความรู้สึกสำนึกร่วม และประเด็นที่ทันตามถึงแล้วตัววิทยากรกระบวนการไปทำงานกับชาวบ้านมันเปิดกว้างมากแค่ไหน ซึ่งยังมีปัญหาเรื่องการขยายฐานให้มันกว้างให้มันลึกทั้งกว้างทั้งลึกมันเกิดขึ้นได้ทั้งกระบวนการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ ทั้งความกว้างความลึกคือดอยรากลงไปยาว ๆ แล้วยังดอยลงไปจะเกิดความรู้สึกที่ว่าเราพหุมาด้วยกัน มีลาวอยู่ไม่กี่พวกที่ตั้งรกรากอยู่ที่นี้หรือว่าอาศัยการร่วมไม้ร่วมมือของปู่ย่าตายาย ที่ภาคใต้มันพบว่าคนไทยพุทธกับมุสลิมต้องเคยเข้าวัดร่วมกันมาก่อนก่อนจะเข้าพิธีของมุสลิมต้องเข้าวัดไทยหรือว่าโบสถ์ก่อนต้องร่วมโบสถ์กัน มันมีวิถีที่เขาสร้างความปรองดองที่จะอยู่ร่วมกัน แต่ตอนนี้มันจะหายไปเมื่อราว ๆ ยี่สิบปีหรือสามสิบปีที่แล้ว คือการดอยรากลงไปมันเห็นเครื่องมือที่จะสร้างความรู้สึกร่วมกันทำให้ฐานกว้างได้ ถ้ามันไม่ใช่วิธีนี้ชาวบ้านหนึ่งมันไม่กว้างเพราะมันเจาะประเด็นและเลือกคนอยู่ไม่เท่าไรโครงการที่จะคิดทำอะไรก็แล้วแต่โจทย์ของชุมชนก็บอกได้กว้างขึ้น แต่ที่พบก็คือว่าถ้ากระบวนการที่กรณีนี้ทักวิจัยไปทำร่วมทำกระบวนการนี้ร่วมกับชาวบ้าน แต่มันวิจัยเป็นองค์ประกอบของครูบ้างครูที่เอาเรื่องนี้มาทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เป็นลูกของชาวบ้านที่จบปริญญาตรีหรือบางคนก็ยังเรียนอยู่มัธยม พวกนี้เข้ามาร่วมกระบวนการทำวิจัยด้วยมาเรียนรู้ไปด้วยกัน ผู้นำชุมชนก็มีอาจารย์มหาวิทยาลัยก็มีการขยายฐานจะออกกว้างไปโดยกระบวนการของงานด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยตัวมันเอง และโดย Designed ที่เราออกแบบ

ประการที่สอง การพูดถึงเรื่องประวัติศาสตร์มันทำให้คนแก่ในสังคมมีที่ยืนมากเลย เพราะมีคนกลุ่มเดียวที่สามารถเล่าได้อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันมันสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย ที่เคารพผู้สูงอายุ เคารพผู้เฒ่าผู้แก่ จาริต ธรรมเนียมปฏิบัติกลับเข้ามาเหมือนกัน ซึ่งทำให้เกิดบรรยากาศของการร่วมแรงร่วมใจมากขึ้น เชื่อว่าน่าจะเป็นข้อที่เราควรเติม ดูเหมือนในประเด็นเรื่องการจัดการ โครงการ Focus ที่ทักษะวิทยากรกระบวนการ แต่ประเด็นในเรื่องของกลไกกับความรู้มันเป็นของที่ถูกพันอยู่กับท้องถิ่น มันยังไม่ค่อยเขียนแบบสนิทกับท้องถิ่นมากนัก เครื่องมือจัดการที่ให้อย่างค่อนข้างสมัยใหม่ แต่กลไกที่เราทำเป็นตัวชาวบ้าน แต่ตัวชาวบ้านไม่ได้แปลว่าเป็นคนที่สามารถเป็นกลไกของท้องถิ่นได้จริงเสมอไป รู้สึกว่าอาจยังขาด อีกส่วนหนึ่งที่ 2-3 ท่านพูดถึงเรื่องของการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการสนับสนุนของต้นสังกัดที่เป็นภาครัฐร่วม ดิฉันว่าในส่วนภาครัฐคงเป็นกันหมด แต่ไม่คิดว่า NGO จะเป็นด้วย ที่ไม่เข้าใจงานในพื้นที่ หน่วยงานด้านเกษตร กศน. การศึกษา สาธารณสุขก็คงเจอ มหาวิทยาลัยเองก็ไม่เข้าใจว่าบูรณาการกันอย่างไร เพราะฉะนั้น การสร้างพื้นที่ดูงานจะจำเป็น กิจกรรมที่จะต้องเกิดขึ้น มันจะต้องมีกิจกรรมประเภทหนึ่ง ที่อาจารย์ประเวศบอกว่า “จากดินสู่ฟ้า” เอาพื้นที่ดูงานแบบนี้ แล้วก็ไปคนที่ต้นสังกัดมาดู มาเรียนรู้ มาเห็นแล้วเขาจะเข้าใจได้ง่ายขึ้น ได้ชัดเจนขึ้น ดิฉันเองยังไม่ได้เห็นพื้นที่ อาจเข้าใจไม่มากนัก ยังไม่เห็นความเป็น “ท้องถิ่น” ของที่นี่ แต่ก็พูดจากหลักของแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้บ้าง แต่ว่าต้องไปเห็นมากขึ้น แล้วจะคิดอะไรออกมากกว่านี้ คือ ถ้าเห็นได้แค่นี้ก็คิดได้แค่นี้ แต่ถ้าเห็นมากกว่านี้ก็จะคิดได้มากกว่านี้ ไม่มีข้อมูล หรือความรู้เข้ามาเพื่อจะทำให้เราจัดการตัวเรา

เองได้ ฉันใดก็ฉันนั้น ชุมชนถ้าไม่มีข้อมูลความรู้ ความสามารถในการจัดการมันก็นิ่งๆ อยู่ มันไม่รู้จะวิเคราะห์อย่างไร เพราะข้อมูลความรู้มันไม่มี

ข้อมูลความรู้ที่สำคัญ ดิฉันอยากจะเน้นระบบความรู้ชาวบ้านเป็นหัวใจสำคัญ เรื่องของเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้คน อันนี้เป็นเหมือน Politic สำคัญ ใครเป็นใคร ใครมีอำนาจจริงที่จะเคลื่อนไหว และความรู้เรื่องฐานทรัพยากรที่มีอยู่ เกี่ยวกับฐานทรัพยากรที่เขามีอยู่ เขาจะอยู่กันอย่างไร เอาความรู้พวกนี้ขึ้นมาแล้วชาวบ้านสามารถเล่าได้ แต่ถ้าจะเล่าให้เนียนให้เล่าแบบชาวบ้าน เช่น ถามว่า “เมื่อ 20-30 ปีก่อนเป็นอย่างไร” ชาวบ้านถ้าให้มาตั้งวงย้อนอดีตด้วยกัน จะไปได้เร็ว

อ.สุจินต์ คุณธรรมศักดิ์จะรีบไปใช้มั๊ยครับ มีอะไรเป็นข้อเสนอ

คุณธรรมศักดิ์ พอติเขามีประชุมตอนบ่ายโมงครึ่ง เกี่ยวกับลุ่มน้ำโขง มี 2 จังหวัด คือ อุตร กับ หนองคาย ในส่วนตรงนั้นผมสนับสนุนทุกความคิดที่คุยกันวันนี้ ในส่วนของผมที่ได้ร่วมงานกับ NGO มา ตั้งแต่ปี 2533 แต่ก่อนผมเป็นนักวิชาการ ผมก็จะทดลองในเรื่องของพืชปรับปรุงดิน เขาก็จะดูงานตั้งแต่กลุ่มอาชีพ “หญิงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ที่ทางนี้พูดถึงพ่อบุญเต็มที่สร้างมาแค่ 10-20 ปี แล้วกลายเป็นตัวแทน จริงๆแล้ว ผมว่าทั้งพ่อบุญเต็ม พ่อคำเตื่อง หลายคน หรือแม้แต่สมณฑา จากกลุ่มที่เขาไม่รู้อะไร แต่เขาเป็นคนดีที่อยากจะช่วยสังคม หรืออย่างคุณยายเขาก็เป็น NGO โดยอาชีพ แต่เขาก็พยายามที่จะสร้างกลุ่มนั้น กลุ่มนี้ จนพ่อคำเตื่อง พ่อบุญเต็มกลายเป็นศูนย์เรียนรู้ ซึ่งจากจุดนี้ผมก็มามองในแง่ที่ว่า การสร้างวิทยากรกระบวนการตรงนี้ ไม่ใช่เราจะต้องให้เทคนิคกับเขาอย่างเดียว เราต้องให้เทคนิคในเรื่องของการพึ่งตนเอง ถ้าไปพูดกับกลุ่มนี้เรื่องเมล็ดพันธุ์ เขาจะถามว่า “ทางการจะขายเท่าไร” เขาจะไม่ขอฟรีๆ เขาจะให้จิตสำนึกตรงนี้ก็กับชาวบ้านตลอดว่า “อย่าไปขอ ต้องพึ่งตนเอง” จากการที่ผมไปร่วมหลายครั้งๆ ผมไปถึงสุรินทร์ ตอนที่เขาแข่งจนรู้ว่าเอาเรื่องข้าวปลอดสารมาเป็นนโยบาย พวกผมเข้าไปเรื่องการปรับปรุงดิน การปลูกข้าว ผู้ว่าเขาจับตรงนี้ได้ว่า มันเป็นพื้นที่เหมาะสมสำหรับการทำนา และผมก็มาดูตรงนี้ที่เราทำ จริงๆแล้ว ถามว่านานมั้ยที่เราใช้เวลาสร้างคน 7 เดือน ผมว่าไม่นานต้องสร้างต้องต่อยอดไปอีก เพราะว่าถ้าเราไม่ต่อยอดไป คนที่เราสร้างมา เขาก็จะสลายตัวไปตามสิ่งแวดล้อม ในส่วนของพัฒนาที่ดิน ผมและคุณพลากรเองเป็นข้าราชการ เรามั่นใจ มีเป้าหมายอยู่แล้ว ในส่วนที่ผมได้มาร่วมตรงนี้เพราะผมได้รับอำนาจจากผู้บังคับบัญชาคนก่อน เขาเข้าใจตรงนี้ เขาก็สนับสนุนให้เราทำ ตอนนั้นผมมานั่งเสียดายเอกสารที่ทำขึ้นมาว่า ทำอย่างไรจะให้คนข้างนอกได้รับรู้ว่า ระบบการสร้างวิทยากรกระบวนการต้องเป็นอย่างไร ตอนนั้นกรมพัฒนาที่ดินที่กำลังสร้างหมอดินอาสา เป็นผู้ในระดับตำบล ถ้า 7,500 คน กรมสามารถสร้างคนพวกนี้ขึ้นมาได้ มันก็จะกุมคนทั้งประเทศในเรื่องของการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ซึ่งผมคิดว่า เราจะทำอย่างไรให้กรมรับรู้เรื่องราวเหล่านี้ได้ เพราะทุกปีผมว่ากรมจะใช้งบประมาณ โดยประมาณ 30 ล้านบาท สร้างวิทยากรขึ้นมา แต่สร้างแล้วก็สร้างเลย ความรู้อะไรต่างๆ อย่างโครงการฟื้นฟูฯ ผมเคยไปเป็นวิทยากร วันหนึ่งจะให้เกษตรกรรู้เรื่อง การปรับปรุงดิน การทำบัญชีฟาร์ม การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ ในวันเดียว ขนาดนักเรียนเกษตรจบจากมหาวิทยาลัย จบไปแล้วยังไม่ได้อะไร แล้วเอาเงินไปทุ่มตรงนั้น และผมไปเป็นวิทยากรตอนนั้นค่อนข้างจะได้เงินเดือน ชั่วโมงละตั้ง 350 บาท และวันหนึ่งผมได้วันละ 1,500 บาท ซึ่งไม่ได้ประโยชน์อะไรเลย

อันนี้เล่าให้ฟังเพื่อทาง สกว. จะได้รับรู้ว่า สิ่งเหล่านี้ที่ทํามันไม่ได้สร้างขึ้นแบบที่ราชการหวัง อย่างของกรมผมต้องมีการฝึกอบรมหมอดินอาสา อบรมผู้นำชุมชน 3-4 โครงการ เสร็จแล้วมันก็จะลายนํ้าไปหมด แต่ถ้าเรามีกระบวนการแบบนี้ มีกลไกแบบนี้ ผมว่ามันเป็นความหวังของประเทศไทย แต่ผมเองก็ไม่รู้จะอย่างไร ก็อยากจะฝากทุกท่านว่า คำว่า “Good Governance” ทุกคนต้องมี ผมดูจากผู้บังคับบัญชาคนก่อนกับผู้บังคับบัญชานี้ มันคนละเรื่อง จนผมเป็นข้าราชการที่กำลังจะปลดเกษียณอยู่แล้วมีความรู้สึก ว่า ทำไม

ต้องมาเจอเจ้านายแบบนี้ มันไม่มีความภูมิใจ ไม่ได้ว่าเขา แต่ว่าแต่ก่อนนี้ถ้าผมอยากไปไหน ไปเป็นวิทยากรเขาจะสนับสนุนมาก ตอนนี้รัฐบาลคิดไปไกลเกินไป แต่หน่วยงานราชการของท่านกลับตัวมเดียว ในเรื่องของการเกษตรเห็นชัดเลย เมื่อเดือนกรกฎาคม ผมไปพื้นที่อำเภอหนอง เป็นพื้นที่ที่ดีมาก ๆ ผมไม่คิดว่าจะมีในเขตพื้นที่ภาคอีสาน อยู่ที่อุดร คือเขาปลูกยางพารา ปลูกส้มเขียวหวาน ปลูกทุเรียน ปลูกเงาะ ผมมองว่ามันเป็นฐานทรัพยากรของเราที่จะผลิตอะไรก็ได้ เพียงแต่ว่าทางหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องไม่รู้ ผมไปเจอผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่ง เขาก็ไม่ได้รับการสั่งสอนอะไร แต่ระบบคิดเขาคือ เขารวมกลุ่มผลิตยาง ขายยางเพื่อให้ได้ราคาดี ยางเขาจะขายเป็น lot ผมสมมติเขามาแล้ว 10,000 ตัน จะขายราคาเท่าไร ให้ผู้ซื้อมาบอกราคา ใครให้สูงสุดขายให้คนนั้น ผมก็นั่งนึก คนเหล่านี้เขาไม่ได้รับการฝึกอบรมอย่างวิไล แต่ทำไมเขาไปได้ดีขนาดนี้ เขาจะดูอะไรคือผลประโยชน์ และถ้าหาวิธีจัดการโดยมีผู้นำ ของเราผมมองว่า ถ้าในท้องถิ่นนั้นมีผลประโยชน์ การสร้างวิทยากรกระบวนการจะไปได้เร็ว และอย่างที่อาจารย์ว่าเรื่องประวัติศาสตร์จะเป็นตัวที่ทำให้ชาวบ้านภูมิใจในท้องถิ่น ซึ่งพอดีผมได้ไปอ่านหนังสือเล่มหนึ่งที่คนไทยไปเที่ยว เส้นทางสายไหม ทำไมประเทศจีนย้อนหลังไป 2-3 พันปี เขายังมีประวัติศาสตร์ของเขาอยู่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ถ้าเราสามารถรวบรวมได้ รวบรวมซะ แต่ละหมู่บ้าน แต่ละตำบลมันมีประวัติศาสตร์อะไรบ้าง ประวัติศาสตร์ประเทศจีนอ่านแล้วก็สนุก จีนชักว่าจะรวมตัวกันได้ตั้งหลายปี แต่วรรณคดีได้ถึง 10 ปี ทำไมถึงสลาย ผมว่าทำไมประเทศไทยไม่มีแบบนั้น เราไม่รู้ประวัติศาสตร์ที่เราเรียนมามันจริงอย่างนั้นหรือเปล่า สิ่งที่เราได้ยินนี้เราไม่พูดถึงประวัติศาสตร์กันเลย อย่างสุริโยทัยที่ว่ากันมา มันจะเป็นอย่างนั้นจริงหรือเปล่าเราก็ไม่แน่ใจ เพราะว่ามันไม่มีใครมาชำระให้มันเป็นความจริง สิ่งเหล่านี้ในกระบวนการที่ทำนี้ ผมตั้งใจว่ามีอาจารย์ผู้รู้จริงอยู่ แม้เราจะมีการกำหนดไว้ว่าต้องเป็นอย่างนี้ แต่ถ้าสามารถเปลี่ยนแปลงได้ มันก็ต้องเปลี่ยนแปลง เพราะการตั้งเราตั้งอยู่ในห้อง แต่ในข้อเท็จจริงมันไม่ได้เป็นไปตามนั้น อย่างพื้นที่ที่ผมไป ผมค่อนข้างจะไปทำงานในเรื่องของการพัฒนาที่ดิน ผมจำได้ว่าคุณยายเคยพูดว่า ทำไมรัฐบาลไปไล่คนที่อยู่บนตาดฟ้าดงสะคร่าน เขาอยู่มาเป็น 100 ปี ประวัติศาสตร์ 100 ปีที่ผมไปดู มันไม่มีอะไรที่เป็นหลักฐาน แล้ว NGO ก็ประกาศว่าเราอยู่มาเป็น 100 ปี เราไม่หนี เสร็จแล้วข้าราชการเขาก็ไม่เข้าไปช่วยชาวบ้านเองก็ถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุน และสิ่งที่เห็นชัดๆ ตอนนี้ก็คือ เตียนนี้ดงสะคร่านไม่ได้รับการพัฒนา จริงๆแล้ว นอกจากราชการต้องเป็น Good Governance แล้ว ราษฎรเองก็ต้องเป็นด้วย ถ้าไม่เป็นมันจะเป็นสังคมที่ขัดแย้ง หรือแม้แต่ผู้สื่อข่าวเอง ก็ไม่ได้เป็น Good Governance ตัวเองเอาระบบเก่ามาคิดใหม่ จะมันผมคิดว่ากระบวนการนี้น่าจะต่อยอดไปเรื่อย ๆ

ในส่วนของผม และคุณพลากร พยายามคุยกันว่า ทำอย่างไรให้กรมของเราเอาไปใช้ด้วย เพราะกรมอยากทำอะไรให้มันเร็ว ให้มันเสร็จ ผมว่า ของเราจาก 40 คน เหลือ 21 คน ผมว่ามันเยอะแล้ว อย่างหมอดินอาสา 7,500 คน คงได้ไม่ถึง 50 คน

อ.สีลาภรณ์ บังเณญพูดเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มันมีแง่มุมที่สำคัญมากอันหนึ่งก็คือว่า กลุ่มนักประวัติศาสตร์บอกว่า เราเห็นแต่ประวัติศาสตร์ราชสำนัก มันไม่มีที่ยืนของชาวบ้าน และยังกับว่าชาวบ้านเหล่านี้มาจากที่ไหนก็ไม่รู้ และจากประวัติศาสตร์ภาคกลางพอทำแล้ว เราตั้งคำถามกับตัวเราเองเลยนะว่า เราเป็นไทยหรือเปล่า คือพอไล่ๆไป มันดูเหมือนกับไม่มีนะคนไทย คนไทยคือคนที่ผสมทั้งหมด เพราะว่าที่ไล่ไปผสมมอญ ผสมแขก ผสมจีน ไม่รู้ว่าคุณไทยท้องถิ่นคืออะไร คนลาวด้วยนะ หาไม่เจอ แต่ประเด็นที่สำคัญกว่าการชำระคือการที่ชาวบ้านเขาถอยรอกเหง้าของตัวเองไปได้ เขาบอกไว้ว่าเขามีสิทธิ อย่างที่สวนผึ้งที่เขาทำ เราเองก็มีภาพลักษณ์ของกะเหรี่ยงก็อดอาร์มี ปรากฏว่ากลุ่มนี้เขาอยู่มาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 มาถึงรัชกาลที่ 5 เขาเป็นกลุ่มที่เหมือนกองลาดตระเวนชายแดน ได้บรรดาศักดิ์เป็น หลวงพิทักษ์ศิริเขต ดูแลเขตชายแดนสืบลูกสืบหลานกันมา มีความสัมพันธ์กับกะเหรี่ยงที่เป็นพุทธใหม่ที่อพยพเข้ามาเป็นระรอก ตอนที่เมืองศูนย์กลางของเปียงฮานถูกพม่าตีแตก แต่ตอนหลังมันมีการถูกเบียดขับร่น ถูกแย่งที่ดิน ผลก็พยายามบอกว่าพวกนี้เป็นกะเหรี่ยงเหมือนพวก

กะเหรี่ยงที่เข้ามาใหม่ ก็แย่งกัน แต่ว่าประวัติศาสตร์นี้มันไปทำให้เขาสามารถดำรงสิทธิ์ว่าเขาเป็นคนไทยไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าคนอื่น เขาเป็นคนปกปักษ์รักษาชายแดนไม่ให้ถูกรุกล้ำ

คุณธรรมศักดิ์ ตอนนั้นผมเมื่อ 20 ปีที่แล้วไปที่อำเภอสังขละ ผมคุยกับพวกมอญ เขาบอกว่าเขาอยู่ตรงนี้นาน เขาเป็นมอญนักรบ ส่วนมอญที่อยู่พระประแดงเป็นมอญตาขาว ที่นั่นมีแต่บ้านกะเหรี่ยงกับมอญ คนไทยมีเฉพาะข้าราชการ เพราะฉะนั้นประวัติศาสตร์ชาวบ้านเราไม่มี เรามักจะทำ อย่างทางรถไฟจากกาญจบุรีทำไมไม่มีใครรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ ผมเห็นธรรมชาติที่สมบูรณ์ที่สุดที่นั่น ประเทศไทยเราขาดการจัดการอย่างผมสำรวจดินที่จังหวัดสกลนครตั้งแต่ป่ายังไม่แตก อำเภอพังโคนเป็นหมู่บ้าน ดินไม่มีหมดทุกอย่าง ตอนนี้ผมมานั่งนึกว่าคง सरकारัฐบาลควรให้การสนับสนุนพวกเขา และคนที่อยู่ก็ไม่ใช้จะต่อต้านรัฐบาลอย่างเดียว และอาจารย์จากมหาวิทยาลัยของเราที่ไปจับจองที่เป็นร้อยไร่ เพื่อทำสำนักสงฆ์ ผมว่าเรามีความจำเป็นต้องสร้างคนอย่างคุณวิไลขึ้นมาเยอะๆ ดูแลหมู่บ้านเขา

อ.สุจินต์ ตาดฟ้าคง सरकारผมเสียตาย เพราะมันเป็นหลังคาของภาคอีสาน ไม่มีโครงการหรือหน่วยงานไหนที่เข้าไปจริงๆ จังๆ ตอนแรกพลากรชวนผมไป ผมก็ดีใจ ผมว่าจะไปทำเรื่องกลุ่ม ปรากฏว่าเป็นโครงการแขกมาหลอกไทย แขกมาเก็บข้อมูลแล้วก็ออกไป ตอนนั้นดินมันถูกชะกร่อนไป จนหินมันโผล่ขึ้นไป

คุณพลากร ผมได้เข้าไปทำแผนจังหวัดของส่วนราชการ ป่าไม้เขตกับป่าไม้จังหวัดพูดไม่เหมือนกัน หน่วยงานเราตัวเดียว เขาถามว่าในส่วนที่เป็นเขตอนุรักษ์ เขตป่าสงวนสร้างสถานีวิจัยได้อย่างไร ใครอนุญาต แปลกนะระบบราชการ แสดงว่ารัฐก็ยอมรับ บางทีพื้นที่ดีๆ อย่างพื้นที่ชุ่มน้ำ หน่วยงานนั้นแหละไปตั้งเอง มันมีความขัดแย้งกันอยู่

อ.สุจินต์ ที่สกลนคร พื้นที่หนองหาร ตอนแรกราชการไปขอใช้ที่ ตอนหลังมายึดไปแล้ว

คุณพลากร อาจารย์ยกไกลๆ ไป อย่างบ้านจอมพลใกล้ๆ เรา อาจารย์ว่าเป็นของใคร มีทั้งผู้ว่าทั้งอำเภวย ีวรรธนะ เข้าไป แต่ก่อนมันเป็นหนองน้ำ แต่ตอนนี้มันไม่มีน้ำแล้ว และก็ออกโฉนดเรียบร้อยแล้ว เหมือนกรณี สปก. พอพูดถึงเรื่องวิทยากรกระบวนการ ผมว่ามันดี แต่ผมในฐานะภาคีฯ ส่วนหนึ่ง ผมมองว่าเมื่อไหร่มันจะถึงระดับเทคโนโลยีสักทีหนึ่ง ผมจะได้มีบทบาทเต็มที่น้อยในการขับเคลื่อน เพราะตอนนี้มันโหมโรง มันมีอีกภาพหนึ่ง Mobile Unit หรือ MU ที่จะไปรับปัญหาจากชาวบ้าน ผมสอบถามพรรคพวก ในเรื่องพืชมีโครมาปรึกษาที่คน ปรากฏว่าเกษตรกรไทยเราไม่มีปัญหาเรื่องพืชหรอกครับ แต่เขาจะมีปัญหาเรื่องสัตว์กัน ประมงก็เห็นชัด แต่พืชจะนานๆ ที ผมก็พยายามประเมินว่า แม้แต่คณะกรรมการการเกษตร ท่านบอกว่า Mobile Unit ไม่ได้เรื่องหรอก เพราะว่ามันลอยไปลอยมา จริงบางส่วน แต่มันขัดกับบางหน่วยงาน ที่เขายกเลิกในระดับอำเภอ เช่น ประมงอำเภอ ปศุสัตว์อำเภอ แต่นี้ก็ลากเอาพืชไปด้วย

ผมก็ดูว่ารัฐบาลจะไปอย่างไร ส่วนหนึ่งก็มองเรื่องการแข่งขันไว้ ปฏิเสธไม่ได้หรอก แต่เรื่องของการพึ่งตนเองมันก็ต้องทำ ทำควบคู่กันไป แต่อะไรจะต้องดูอะไรที่เป็นเรื่องที่ต้องคิดกัน แต่ถ้าจะปิดหูปิดตามันก็ทำไม่ได้ ผมเข้าชุมชนชาวบ้านก็พูดว่าอยากพึ่งตนเอง แต่การกระทำมันมีส่วนไหนที่พึ่งตนเองได้บ้าง ส่วนหนึ่งลูกไปโรงเรียน ค่าใช้จ่ายมันมี มันก็ต้องสร้างอะไรที่เป็นมูลค่า ที่สำคัญพอมามองเรื่องการเกษตร รัฐบาลเปิดฉากรบไปเยอะ ผมตกลงมาในเขต สวพ. 3 มีทั้งในเรื่องกฎหมายอะไรออกมาเยอะ แต่ส่วนหนึ่งพูดถึงเรื่องการส่งออกมันต้องมีการจดทะเบียน จะมีโครงการ Food Safety ผมถามว่ามันมีกี่คนที่มาจดทะเบียน เขาบอกว่าไม่มีหรอก มันต้องลงมาดูในชุมชนสิว่าทำเพื่ออะไร อย่างบอกว่าทำเพื่ออยู่เพื่อกิน แล้วทำไมทำกินล่ะ เหลือ

ขายๆให้ใคร เราต้องวิเคราะห์ให้ได้ว่าส่วนที่เหลือนั้นเป็นส่วนที่มีคุณภาพหรือไม่อย่างไร หรือแม้แต่ผักปลอดสาร เราไปไม่ค่อยได้เพราะเราลือกกัน ผมในฐานะที่เป็นหน่วยงานด้านการเกษตรก็รออยู่ว่าจะลงได้อย่างไร

อ.สุจินต์ เรื่องมาตรฐานผลิตภัณฑ์ หน่วยงานที่รับผิดชอบเรามอง 1 มาตรฐาน จริงๆ ในตลาดมัน มาตรฐานต่างกัน เช่น มาตรฐานในครัวเรือน มาตรฐานในชุมชน มาตรฐานที่จะออกนอกชุมชน มาตรฐานที่จะส่งออกนอก เราไม่มีใครที่จะมาเช็ตรงนี้ ของสวทช. ผมก็อยากจะทำตรงนี้ สร้างอยาก เพราะทุกคนจะมาตรฐานเดียวกันหมดเลย ซึ่งชาวบ้านดัน เป็นประเด็นใหญ่ที่ไม่รู้ว่าใครจะทำ

อ.สีลาภรณ์ ถ้าจะเติมความรู้จากข้างนอกเข้าไป ดิฉันคิดว่าวิธีเดิมมีวิธีเดียวคือ ต้องรู้ก่อนว่าความรู้ข้างในมีอะไร คือถ้าหยิบตรงนี้ไม่ขึ้น เติมความรู้จากข้างนอกไม่ลง เพราะไม่รู้ว่าจะลงไปตรงไหน แล้วลงไปก็อาจลงไปทำลายความรู้เขา เหมือนกับการศึกษาอาจลงไปทำลายความรู้ท้องถิ่น เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีกระบวนการรื้อฟื้นเรื่องระบบความรู้ชาวบ้านขึ้นมา การจะมาต่อยอดเทคโนโลยีจากข้างนอกมันมองไม่เห็น

คุณทรงพล ผมมีอยู่ 2 ประเด็น บทบาทตัวแทนของภาครัฐที่จะเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ ด้านหนึ่ง ถ้าเรามองว่ามันเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของวัฒนธรรมองค์กรของรัฐเอง เกี่ยวกับเรื่องของวิธีการสร้างคนหรือฝึกอบรมอะไรก็ตาม ตรงนั้นมันแก้ไม่ได้เพราะมันอยู่ในโครงสร้างใหญ่ อยู่ในวัฒนธรรมเดิม เพราะฉะนั้นอย่าง ที่ที่ธรรมศักดิ์พูดว่าจะไปอบรมหมอดิน ทุกกระทรวง อบรมมากแต่ไม่ค่อยเวิร์คเท่าไร เพราะเราไม่เข้าใจกระบวนการเรียนรู้ของคนเท่าไร ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของโครงการนี้ ถ้าเรามองในระยะยาวว่า ถ้ารัฐบาลมีผู้ว่า CEO จริงๆ คำว่า CEO มันจะค่อยๆ ลดระดับลงสู่อำเภอไปเรื่อยๆ ถ้าเป็นจริง ในสิ่งที่เรากำลังบูรณาการ หรือว่าปฏิรูปไว้ จุดหนึ่งเขาจะมาเรียกเราไปโดยปริยาย อย่างเมื่อวานผมไปมหาสารคาม คนที่เขาทำยุทธศาสตร์ จังหวัดไว้ พอผู้ว่า CEO ตัวเองไม่มีทักษะที่จะทำสิ่งเหล่านี้ได้ ก็มีประชาคมที่เขาทำอยู่แล้ว ผู้ว่าเอาอันนี้ไปสวมเลย สามารถนำเสนอนายกได้ในเวลาจำกัด เพราะฉะนั้นการทำงานในภาคีฯ ผมเห็นว่า ทำดีที่สุดแล้วการบูรณาการ Stakeholder จะสามารถเข้าไปอยู่ในภาคส่วนนั้นได้ เพราะฉะนั้นผมไม่คาดหวังจากกระทรวงข้างบน หวังว่าโครงสร้างการเชื่อมโยงจะมาอยู่ข้างล่างมากขึ้น อันนี้เราทำลำหน้าไปพอสมควร ประเด็นที่ 2 ผมคิดว่าเรื่องที่เราทำตรงนี้ สิ่งที่ชุมชนขาดไปทั่วประเทศคือเรื่องของ กลไกจัดการเรียนรู้ของชุมชน เรามีระบบการศึกษาในระบบที่เป็นทางการ ก็เป็นปัญหาที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถรื้อฟื้นหรือต่อยอดความรู้เดิม มันไม่มี พอไม่มีก็ถามว่า กลไกที่จะจัดการความรู้ของชุมชนมันจะสร้างขึ้นมามีได้อย่างไร ถ้าจะสร้างขึ้นมา อย่างแรกคือ เราต้องรู้ก่อนว่าเป้าหมายของการเรียนรู้ๆ เพื่ออะไร การเรียนรู้มีหลายมิติในชุมชน มันไม่ใช่เรียนรู้เพื่อที่จะไปจบชั้นสูงขึ้นเรื่อยๆ หรือเรียนรู้เรื่องอาชีพอย่างเดียว แต่มันเรียนรู้หลากหลาย ต้องเห็นเป้าหมายของการเรียนรู้ อันที่สองคือ เพื่อไปสู่เป้าหมายของการเรียนรู้นั้น ถ้าเป้าหมายการเรียนรู้เป็นของชุมชนแล้ว วิธีและธรรมชาติของการเรียนรู้ เราต้องเข้าใจ เมื่อกี้ที่พี่จันทร์พูด หรืออาจารย์สีลาภรณ์พูดก็ตาม ตอนนี้เรามีระบบการเรียนรู้ที่เราไม่เข้าใจวิธี และธรรมชาติของกลุ่มเป้าหมายที่ดีพอว่า ธรรมชาติของแต่ละกลุ่มเป้าหมายเขามี Setting บริบทของการรับรู้เรียนรู้ของเขาอย่างไร เราอาจใช้เทคนิค หรือเครื่องมือที่อาจไม่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายเท่าที่ควร เขาจะต้องเห็นเป้าหมาย เห็นวิถีธรรมชาติของการเรียนรู้ เขาจะต้องค้นหาความรู้ที่มีอยู่แล้ว แล้วรู้ด้วยว่าความรู้ใหม่ที่ต้องการคืออะไร ความรู้สมัยใหม่ที่จะไปต่อกับความรู้ในชุมชน อีกข้อหนึ่ง เครื่องมือและวิธีการมันจะมาทีหลัง เครื่องมือในการสร้างความรู้ หรือสืบทอดความรู้ หรือต่อยอดความรู้จากข้างนอกให้มันเนียนกับความรู้ข้างในที่มีมันมีอยู่ ถามว่า ทั้งหลายทั้งปวงที่เราเรียกร้องบทบาทเหล่านี้ มันไม่มีในชุมชน เมื่อมันไม่มีในชุมชน มันก็ต้องไปเตรียมคน เตรียมกลไก โดยมีคนกลุ่มหนึ่งลุกขึ้นมาเป็นหัวหอก ที่สามารถวิเคราะห์ได้ว่าตอนนี้ชุมชนขาดกลไกการส่งเสริม และการจัด

การเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและยั่งยืน ไม่ใช่แบบเป็นโครงการๆ ไม่ใช่แบบว่าเป็น Project Base นั่นคือที่มาว่าทำไมต้องเป็นคนของชุมชน คนที่จะอยู่กับชุมชนไปตลอด

จากกระแสการพัฒนาที่ผ่านมา คนในชุมชนยังไม่เห็นภาพอย่างที่เรามอง เขายังไม่เห็นภาพชัดเจนของสิ่งที่มันขาดไป กลไกส่งเสริมการเรียนรู้อย่างบูรณาการมันขาดไป ถ้าเรามาเริ่มต้นเราก็ต้องเลือก เราจะเรียก Change Agent เราจะเรียกนักพัฒนา โดยเอาชาวบ้านมาเป็นนักพัฒนาก็ได้ หรือจะเรียกเป็นวิทยากรกระบวนการ ในท้ายที่สุดเราก็ต้องการคนที่จะทำให้เกิดกลไกที่ทำให้เกิดความต่อเนื่องในชุมชน ที่นั่นมีคนหรือกลุ่มคนขึ้นมาแล้ว เขาก็ต้องมาทำเรื่องการจัดการทางสังคม จัดการโดยใช้ข้อมูล รู้ว่าสถานการณ์ปัญหาอะไร รู้ว่าทุนในชุมชนมีอะไร รู้ว่าความรู้มีอะไรอยู่บ้าง ต้องการอะไรจากภายนอก คนของชุมชน ต้องเป็นคนรู้ คนตระหนัก แล้วลุกขึ้นมาเพื่อที่แสวงหาสิ่งเหล่านี้ เราเป็นผู้ที่จะไปอำนวยความสะดวกให้เกิดในชุมชนขึ้นมาให้ได้ พอมันเกิดขึ้นอย่างนี้ ในวิถีของการเรียนรู้เราจะเห็นว่า คนไม่เหมือนกันในชุมชนเดียวกัน เราพูดถึงชุมชนในภาพรวมไม่ได้ เราจะเห็นว่าคนในชุมชนมันมีความหลากหลาย มันมีจริตที่ต่างกัน ถ้าผู้เฒ่าผู้แก่อาจสนใจในเรื่องอดีตของตนเอง หมู่สาวสนใจอะไร กลุ่มผู้หญิงสนใจอะไร หัวหน้าครอบครัวที่ภาระหนี้สินหนักตัวอยู่เขาสนใจอะไร เช่นสนใจอาชีพทางเลือก เขาสนใจที่จะลุกขึ้นมาปลดปล่อยหนี้สินของตัวเองมัย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เราต้องไปวิเคราะห์แยกแยะว่า ชุมชนที่เราเรียกเป็นภาพรวมๆ จริงๆ แล้วตัวละครในชุมชนมันมีจริตต่างกัน ภายใต้ชุมชนคนที่หลากหลายที่ต่างกัน และตัวแต่ละคนมีความรู้ อยู่ ไม่ว่าอยู่กับใครก็ตาม กลไกตรงนี้สามารถที่จะไปค้นหา ศักยภาพที่อาจเป็นความรู้ความสามารถที่เป็นปัจเจก ความรู้ชุมชนจริงๆ อยู่ในปัจเจก คำถามของวิทยากรคือ ไปค้นหาให้เจอว่า ตัวความรู้ที่อยู่ในปัจเจก หรือศักยภาพของปัจเจกในชุมชนมันมีอะไรอยู่บ้าง และมันมีความหลากหลายของมันอยู่ จะสามารถใช้ศักยภาพของปัจเจกให้เป็นความสามารถของกลุ่มได้อย่างไร จะใช้ศักยภาพของปัจเจกให้มีประโยชน์ต่อกระบวนการกลุ่มได้อย่างไร เพราะการจัดการเรียนรู้บางทีเราไม่จำเป็นต้องเอาจากข้างนอก แต่ใช้จากศักยภาพของปัจเจกที่อยู่ข้างในที่เรามองข้าม เอามาเป็นตัวขับเคลื่อนแล้วเขาจะเกิดความภาคภูมิใจในความรู้ของเขา ในบทบาทของเขา ตัวเขาเองถูกกลืนถูกมองผ่าน มองข้ามไป ก็กลายเป็นผู้รู้ต้องมาจากภายนอกอยู่เสมอ ทั้งที่คนภายในก็มีอยู่ แต่เขาไม่มีโอกาสที่จะบริหารใช้คำว่า “คนดี มีความสามารถ อยู่ในชุมชน แต่เขาไม่มีเวที ไม่มีโอกาส” แต่คนดีมีความสามารถเหล่านั้นมีความหลากหลายอยู่ คำถามคือ โครงการจะค้นพบศักยภาพของปัจเจกกับบุคคลที่เป็นทุนของชุมชน แล้วลุกขึ้นมาใช้ศักยภาพตรงนั้นขับเคลื่อนให้มันเนียนสอดคล้องกับเป้าหมายของการเรียนรู้ได้อย่างไร ผมคิดว่าเวลาเรามองจากภายนอกเข้าไปเรามักจะมองชุมชนในลักษณะที่ค่อนข้างเป็นหนึ่ง เหมือนกับชุมชนเป็นคนๆ เดียว มันไม่ใช่ มีคนที่หลากหลายต่างเพศ ต่างอายุ มีจริตที่ต่างกัน มีประสบการณ์ที่ต่างกัน และมีเป้าหมายที่ต่างกันด้วย พอเริ่มต้นในภาคของการปฏิบัติจะพบว่า ทุกคนเริ่มต้นจากฉันทะ ความสนใจ ศักยภาพพื้นฐานของเขาจะไปได้ดี ถ้าทำไปบนโจทย์บนความสนใจของคนอื่น เขาต้องปรับตัวเขาเยอะมาก เขาจะรู้สึกว่าเขาไปไม่ได้ เพราะว่ามันไม่ได้ไปต่อจากศักยภาพจริง ในท้ายที่สุดมันจะกลับมาสู่การเรียนรู้ที่เอาผู้เรียนเป็นตัวตั้ง ถ้าเราจะจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เอาผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เราต้องเข้าใจว่าผู้เรียนนั้นเขาอยู่ในบริบทของอะไร และเขาอยู่ในธรรมชาติและวิถีการเรียนรู้อย่างไร ผมเชื่อว่ามันคงมีความหลากหลายอยู่ บางคนก็สนใจเรื่องของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น บางคนสนใจเชิงวัฒนธรรม บางคนสนใจในเรื่องของศิลปะ บางคนสนใจในเรื่องอาชีพ มีความหลากหลายอยู่ เพียงแต่ว่าเราจะค้นเจอหรือไม่ ในกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านที่ผมเคยไปร่วมงานที่นครพนม เขาใช้การสรุปงานของเขาแทรกกิจกรรมที่หลากหลายที่มันเนียน เรื่องของการออกกำลังกายโยคะ ร้อยเข้าไปกับเรื่องของการร้องรำทำเพลง รวมทั้งการเอาวัฒนธรรมพื้นบ้านลุกขึ้นมาทำ มันมีพลังมากเลย เพราะว่ามันเป็นฐานที่อยู่ข้างในของเขา บางคนเขาอยากจะหัดเป่าแคน อยากจะร้องรำทำเพลง แต่ถ้ามีเวทีให้เขาได้ฝึกฝนในสิ่งที่เป็นทุนของเขา มีเวทีแสดงออกมันก็พัฒนาได้ ต่อไปก็ไม่จำเป็นต้องไปจ้างดนตรีข้างนอกมาจัดมหรสพ เพราะพวกเขานั้นแหละลุกขึ้นมาทำเอง แต่ก่อนเขามีความรู้รู้สึกว่าเขาจัดงานเขาจะต้องเอาเงินไปจ้างข้างนอกมา นี่คือสิ่งที่ผมคิดว่าความหลากหลายของชุมชนเขาค้นเจอหรือเปล่า วิธีการเรียนรู้ที่มันเนียนและสอดคล้อง

คล้องกับชุมชนเราค้นเจอหรือเปล่า วิธีการเรียนรู้ที่เขียนและสอดคล้องที่พี่จรินทร์ตั้งคำถาม มันเป็นโจทย์ใหญ่ของโครงการผุดด้วยที่เราเคยคุยกันว่า วิธีการเรียนรู้แบบไหน ชุดความรู้แบบไหน ที่มันจะนำให้คนเกิดการคิดใหม่ทำใหม่ เกิดการเปลี่ยนโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ของเขาได้ พบว่าเทคนิคต่างๆที่มีอยู่มันคงยังไม่พอ มันเป็นแค่กิจกรรม แต่มันยังไม่เข้าสู่ระดับไปสู่ความรู้ของเขาอย่างแท้จริง

ผมจัดเครือข่ายการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน สิ่งหนึ่งที่ผมได้เรียนรู้ ชุมชนจะเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ มันจะมีมุมมองแตกต่างจากบุคคล 2 ประเภท ประเภทหนึ่งคือคนที่มีการไปเห็นจากที่อื่นอย่างเราก่อนข้างมีการไปเห็น ไปที่ชุมชนหนึ่งเราก็เอาประสบการณ์จากชุมชนอื่นมาแลกเปลี่ยน ส่วนจะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องก็ขึ้นอยู่กับว่าเขารับหรือไม่รับ แต่อีกอันหนึ่งผมเพิ่งค้นพบและสนใจมากคือ ตัวเด็กและเยาวชนเป็นคนที่สร้างความรู้จักจินตนาการ เพราะว่ามีโรงเรียนที่อยู่ในโครงการปฏิรูป เขาเอาเด็กลงศึกษาชุมชน เด็กตั้งคำถามกับชาวบ้านว่า ทำไมชาวบ้านทำซ้ำๆ อยู่อย่างนี้ ไม่เคยเปลี่ยนอะไรเลย แล้วเด็กก็มีจินตนาการ พอกลับไปครุ่นคิดทำโครงการ เขาก็ทำเหมือนสมุนไพร คือความคิดใหม่ๆมันเกิดขึ้นได้จากเด็ก เกิดจากจินตนาการของเด็ก ศักยภาพของเด็กธรรมชาติของจินตนาการสูง ในชุมชนเองเราใช้บทบาทของโรงเรียน เอาเด็กเข้าไปสัมผัสชุมชน จะมีส่วนช่วยสร้างจินตนาการที่มีความคิดใหม่ๆ กิจกรรมใหม่ให้กับชุมชนได้ แต่ว่ากิจกรรมนั้นจะปฏิบัติได้หรือไม่ เป็นอีกเรื่องหนึ่งนะ แต่เด็กคิดเก่ง คิดได้เยอะ คิดได้แปลกแหวกแนว อันนี้พบที่เด็กชั้น ม. 3-5 เราให้เขาลงชุมชนแล้วกลับมาสร้างโครงการ เขาคิดเร็วด้วย ทำให้ผมได้ข้อสรุปว่า สิ่งใหม่ ๆ จะเกิดขึ้นได้ในสังคมมันเกิดขึ้นได้จาก 2 ส่วน ส่วนหนึ่งได้จากมุมมองปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอก อีกส่วนหนึ่งคือจินตนาการใหม่ๆ ที่จะเป็นของใหม่จริงๆ และผมค้นพบว่าเด็กและเยาวชนเป็นแหล่งหนึ่งของจินตนาการ เราผู้ใหญ่จินตนาการไม่ค่อยออก เราใช้ประสบการณ์ ฉะนั้นผมคิดว่าชุมชนต้องการนวัตกรรม ซึ่งตรงนี้เป็นเรื่องที่ผมคิดว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเอาสิ่งเหล่านี้ไปพิจารณาว่า จริงๆแล้วโครงการกำลังทำเหมือนกับโรงเรียนชุมชน เริ่มต้นเอาวิทยากรกระบวนการมาเป็นนักเรียนก่อน จะจัดกระบวนการให้เขาเรียนรู้ได้สอดคล้องกับสภาพจริงได้อย่างไร เขาเข้าใจและปฏิบัติได้ เขานั้นแหละที่จะต้องไปพาชาวบ้านเรียนรู้ โดยใช้สถานการณ์จริงในการเรียนรู้ โดยใช้สถานการณ์จริงในการเรียนรู้ ตรงนี้เป็นเรื่องที่ใช้เวลา เพราะมันต้องเรียนรู้และสังเคราะห์จากสถานการณ์จริงของพื้นที่ ถ้าทำได้มันจะเป็นการสร้างพื้นที่การศึกษาให้กับชุมชนอย่างแท้จริง โรงเรียนมีจุดอ่อนของการปฏิรูปการเรียนรู้ และการที่จะไปช่วยชุมชนอย่างแท้จริง โรงเรียนมีแต่คาดหวังให้ชุมชนลงไปช่วย แต่ว่าชุมชนเองต้องมิกซ์ของมันเองที่มีธรรมชาติของการเรียนรู้ก็อย่างหนึ่ง ผมว่าตรงนี้น่าจะเป็นหัวใจหลักของโครงการ จริงๆไม่ได้สร้าง Change Agent หรือวิทยากรกระบวนการหรอก แต่กำลังสร้างหน่อเชื้อที่เขาเข้าใจการจัดการเรียนรู้ให้กับชุมชนอย่างยั่งยืน

อ.สุจินต์ ที่เสนอมามีข้อดีๆ ขึ้นประเด็นหลายๆอย่าง โดยเฉพาะในเรื่องทักษะวิทยากรกระบวนการ ตอนนั้นที่เราทำมันมีวิทยากรอยู่ 2 ระดับ ระดับหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ อีกระดับหนึ่งเป็นชาวบ้าน และเราก็ได้เรียนรู้ว่าเครื่องมือที่เราทำไปมันใช้ไม่ได้ วิธีการใหม่ก็จะต้องเรียนรู้อีก ส่วนการขยายวิทยากรกระบวนการเราคงต้องทำไปด้วย พอทำไปเข้าสู่การขยายวิทยากรกระบวนการได้มาก น้ำหนักมันจะมาอยู่ที่กลุ่มหรือเครือข่าย กลุ่มคนเหล่านี้จะไปดึงความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ ทูตทางท้องถิ่น ตอนที่เราย่อยเรื่องแผนมันมีหลายภาคส่วนที่ต้องการมาก แต่จริงๆแล้วมันก็ได้ออกมาเป็นแค่กิจกรรม ถ้าเผื่อจะเป็นแผนใหญ่มันเป็นเรื่องยาก ตอนนั้นเราพูดถึงแผนชีวิต ตอนที่เราย่อยกันที่วัดไทรก็พูดถึงแผนชีวิต สภาพพัฒนาก็จะลงมาเรื่องแผน แต่จริงๆแล้วมันคงไปไม่ได้ จากตรงนี้จะทำให้ยั่งยืน มันจะต้องมีคนเหล่านี้ทั้งวิทยากรเก่าและที่สร้างขึ้นใหม่ ความรู้ตรงนี้ก็จะใช้ทำแผน และดำเนินการต่อไป ผมว่ารายละเอียดที่เราคุยกันมีประโยชน์มาก ทั้งในเรื่องของประวัติศาสตร์ และความคิดที่แตกต่าง รวมถึงกิจกรรมที่น่าสนใจ ที่ผมคุยกับอ้อยก่อนหน้านี้นี้ตรงกันก็คือว่า ข้อมูลของชุมชนเราได้มาระดับหนึ่ง แต่ว่าข้อมูลในพื้นที่ที่เป็นระดับอำเภอ มันอยู่ตรงไหนของอำเภอ มีประวัติศาสตร์

วัฒนธรรมอยู่บนฐานตรงนั้น เรื่องตรงนั้นผมก็ยังคงคิดอยู่เรื่องคนในคนนอกระดับสูงระดับต่ำ เรายังไม่ได้แยกแยะ ในที่สุดมันก็ต้องแยกแยะ

คุณทรงพล ผมเห็นด้วยกับอาจารย์สีลาภรณ์ หนึ่งคือถ้าเราให้ตัววิทยากรกระบวนการไปร่วมกับ กลุ่มชาวบ้านสืบค้นว่าความรู้เดิมที่มีอยู่ในตัวชุมชนหรือตัวใครก็ตาม ที่มีอยู่อย่างหลากหลายคืออะไร มีอะไร รวมทั้งความรู้เกษตร และสิ่งที่ต้องการ หรือสิ่งที่ขาดหายไปคืออะไร และถ้าเรารู้สิ่งที่ขาดไปตอนนี้คุณ พลาดาก็เข้ามาได้ หรืออย่างเรื่องของกาพัฒนาดินก็จะเข้ามาได้ ซึ่งผมคิดว่าในช่วงต่อไปเราต้อง Identify ให้ได้ว่าความรู้ที่มีอยู่และความรู้ที่ขาดหายไป ซึ่งเรื่องอาชีพก็ส่วนหนึ่ง แต่คนเรามันพัฒนามาภายใต้ความไม่สม ดุลมาโดยตลอด จริงๆคนไม่ใช่เรื่องอาชีพอย่างเดียว แต่มันมีสุนทรีย์ มีศิลปะ และประวัติศาสตร์อยู่ แต่คนมัน ถูกกระแสของการพัฒนาทำให้ขาดความสมดุล เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าชุมชนสามารถ Identify ตรงนี้มาได้ ทุนเดิมงานของฝ่าย 4 คือชุดประวัติศาสตร์ที่ได้ทำไปแล้ว มันก็อยู่ในท้องถิ่นภาคอีสาน เราก็สามารถเอามาต่อ เดิมมาคุยกับชาวบ้านได้ เป็นการใช้ความรู้งานวิจัยที่เสร็จแล้วมาเชื่อมร้อยทั้งตัวคนและความรู้ ทำให้เกิดการ แลกเปลี่ยน ยกกระดับเรื่องเดิมๆ ผมว่าจะทำให้ชุมชนมีชีวิตชีวา มีสีสันเพิ่มขึ้นได้พอสมควร

อ.สีลาภรณ์ คิดว่าช่วงต่อไปน่าจะเน้นด้วยเรื่องกระบวนการทำงานกับชาวบ้านเป็นหัวใจหลัก โดยที่บางเรื่องเหมือนกับว่า Training นักวิจัยได้ระดับหนึ่ง มีความรู้ความเข้าใจพอสมควร มีคำศัพท์สมัย ใหม่อยู่บ้าง จับประเด็นได้ ซึ่งมันก็จำเป็น ทีนี้ตอบคำถามที่อาจารย์ตั้งเองว่า มันจะเป็นข้อมูล 1 ตำบลจะอยู่ ในส่วนไหนของอำเภอ ดิฉันคิดว่าอันนี้จะต้องใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในการใช้การสาวเพื่อหาว่า ที่เราทำ ที่มหาสารคาม ทำเรื่องเครือข่ายเศรษฐกิจและวัฒนธรรมเขตนบ้านเขว ปรากฏว่ามันโยงข้ามจังหวัดมันมี เครือข่ายที่พึ่งพาแลกเปลี่ยนกันโดยที่มันไม่ใช่อยู่แค่ภายใน ในขณะที่เดียวกันมันก็ต้องเอามาเช็กกับฐาน ทรัพยากร จะเจอตัวร่วมระหว่างเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และฐานทรัพยากร เอา 3 ตัวนี้มา Overlay กัน ก็จะได้ท้องถิ่นนี้มันเป็นองค์ประกอบของผู้คนว่าสัมพันธ์กันด้วยเรื่องฐานทรัพยากร สัมพันธ์กันด้วยเรื่อง วัฒนธรรม และสัมพันธ์กันด้วยเรื่องการทำมาหากิน เศรษฐกิจ ความอยู่รอด อันนั้น จะบอกได้ว่า Start จากกลุ่มคนเล็กๆ ณ จุดหนึ่งที่เราเห็นขอบเขตจะอยู่ตรงนั้น หรือว่ากลุ่มที่น่าจะ Link เข้ามาเป็นฐาน ทรัพยากรร่วม ก็อาจบอกว่าความจริงอันนี้น่าจะแยกเป็น 2 ตัว มีตรงโน้นกับตรงนี้ มีที่ตำบลที่จะเชื่อมเข้าหากัน

เอกสารแนบ หมายเลข 6
รายงานการอบรมวิทยากรกระบวนการครั้งที่ 4

ภาคผนวก 6 สรุปกิจกรรมที่ดำเนินการ
ตุลาคม 45-มิถุนายน 46

กิจกรรมที่ดำเนินการในพื้นที่ 3 อำเภอ
(ตุลาคม 2545-มิถุนายน 2546)

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
9/10/45	ประชุมคณะทำงานภาคี	คณะทำงานภาคี	- คุณสมบัติ และการคัดเลือกวิทยากรกระบวนการ	- หน่วยงานที่ทำงานอยู่ในพื้นที่คัดเลือกคนที่มีลักษณะ (1) เป็นผู้นำในชุมชน มีความน่าเชื่อถือ (2) เป็นผู้ที่มีแนวคิดในการพึ่งตนเอง และ (3) ต้องการงานเพื่อชุมชน
21/10/45	ประชุมชี้แจงโครงการในพื้นที่ ต.บ้านเม็ง	ผู้นำในตำบล	- ชี้แจงความสำคัญของวิทยากรกระบวนการกับการทำแผนชุมชน - ระดมสมองของตำบล	- ผู้นำชุมชนให้ความสนใจเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ - ต.บ้านเม็ง มี 18 หมู่บ้าน มีน้ำเย็นไหลผ่าน ทำนา และปลูกผักเป็นส่วนมาก แต่ใช้สารเคมีมาก
22/10/45	ประชุมชี้แจงโครงการในพื้นที่ ต.ห้วยทอง	ผู้นำในตำบล	ชี้แจงความสำคัญของวิทยากรกระบวนการกับการทำแผนชุมชน	- ผู้นำชุมชนยังไม่ค่อยเข้าใจกระบวนการ/งานที่กำลังจะทำ - ต.ห้วยทอง มี 8 หมู่บ้าน ทรัพยากรที่สำคัญคือ เชื้อน น้ำบอง ป่าชุมชน มีหน่วยงานที่เข้ามาทำงานใน ตำบล เช่น แพลน อกส. กรมประมง ฯลฯ
25/10/45	ประชุมชี้แจงโครงการในพื้นที่ อ.ภูผาม่าน	ผู้นำในเครือข่ายเกษตรหมู่บ้าน	ชี้แจงความสำคัญของวิทยากรกระบวนการกับการทำแผนชุมชน	- ผู้นำชุมชนให้ความสนใจเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ - บางหมู่บ้านในเครือข่ายมีการเก็บข้อมูลของชุมชน - มีทรัพยากรที่สำคัญคือ ป่า อุทยานแห่งชาติ ลำน้ำเซิน ฯลฯ
5/11/45	ประชุมคณะทำงานภาคี	คณะทำงานภาคี	วางแผน/หลักสูตรการฝึกอบรม	- สิ่งทีวิทยากรกระบวนการควรจะได้แก่ แนวคิดเชิงระบบ แนวคิดวิทยากรกระบวนการ เทคนิค/วิธีในการระดมสมอง และโลกทัศน์ในการพัฒนาที่ยั่งยืน

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
1/11/4	ประชุมทำความเข้าใจวิทยากรกระบวนการ บทบาท หน้าที่	ผู้นำชุมชนที่ได้รับการคัดเลือก	- ความคาดหวังต่อบทบาทของวิทยากรกระบวนการ - ความต้องการพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ	- บทบาทของวิทยากรกระบวนการที่คาดหวัง: เป็นผู้นำชุมชนในการพูดคุย ทำงาน เป็นผู้รวบรวมข้อมูลชุมชน - ต้องการพัฒนาทักษะในด้าน การพูด การนำเสนอ การเขียน การคิดเชิงระบบ
12/45	อบรมเชิงปฏิบัติการการวิทยากรกระบวนการ ครั้งที่ 1	ผู้นำชุมชนที่ได้รับการคัดเลือก	- การคิดเชิงระบบ - แนวคิดวิทยากรกระบวนการ - เครื่องมือสำหรับวิทยากรกระบวนการ - การฝึกปฏิบัติ - การให้ข้อเสนอแนะ	- ผู้เข้าร่วมสามารถแยกแยะ และเชื่อมโยงประเด็นได้ดี - ผู้เข้าร่วมให้ความสนใจในการฝึกเกี่ยวกับเครื่องมือช่วยในการรวบรวมข้อมูล - การฝึกปฏิบัติไม่ได้ตามเป้าหมายเนื่องจากเป็นช่วงชาวบ้านเกี่ยวข้าว แต่ผู้เข้าร่วมสามารถปรับประยุกต์ได้อย่างเหมาะสม
1/12/4	เตรียมแผนการฝึกปฏิบัติในพื้นที่จริง	ภูผาม่าน	- เลือกหมู่บ้าน - ประเด็นที่จะนำการพูดคุย เครื่องมือที่จะต้องใช้ การจัดเวที - การแบ่งหน้าที่	- เริ่มที่ บ.เขาวง - ประเด็นที่จะพูดคุยได้แก่ ประวัติหมู่บ้าน ทรัพยากร กลุ่ม อาชีพ การท่องเที่ยว ฯลฯ - แบ่งหน้าที่ นำประเด็นพูดคุย จัดบันทึก เขียน Flipchart สังเกตการ
12/4	เตรียมแผนการฝึกปฏิบัติในพื้นที่จริง	ภูเวียง	- เลือกหมู่บ้าน - ประเด็นที่จะนำการพูดคุย เครื่องมือที่จะต้องใช้ การจัดเวที - การแบ่งหน้าที่	- เริ่มที่ บ.ห้วยบง - ประเด็นที่จะพูดคุยได้แก่ ประวัติหมู่บ้าน ทรัพยากร กลุ่ม อาชีพ การท่องเที่ยว ฯลฯ - แบ่งหน้าที่ นำประเด็นพูดคุย จัดบันทึก เขียน Flipchart สังเกตการ
12/4	เตรียมแผนการฝึกปฏิบัติในพื้นที่จริง	หนองเรือ	- เลือกหมู่บ้าน - ประเด็นที่จะนำการพูดคุย เครื่องมือที่จะต้องใช้ การจัดเวที - การแบ่งหน้าที่	- เริ่มที่ บ.หนองโน - ประเด็นที่จะพูดคุยได้แก่ ประวัติหมู่บ้าน ทรัพยากร กลุ่ม อาชีพ การท่องเที่ยว ฯลฯ - แบ่งหน้าที่ นำประเด็นพูดคุย จัดบันทึก เขียน Flipchart สังเกตการ

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
22/12/45	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.ห้วยบง	– ชี้แจงวัตถุประสงค์ – เปิดโลกทัศน์ – วิทยาการกระบวนการนำการพูดคุย – สรุป	– วัตถุประสงค์เพื่อฝึกปฏิบัติการเป็นวิทยาการกระบวนการ และรวบรวมข้อมูล รวบรวมคนในการทำแผนชุมชน – เปิดโลกทัศน์แนวทางในการพึ่งตนเอง โดยเริ่มจากการรู้จักตัวเอง – ได้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบ้านห้วยบง
23/12/45	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.เขาวง	– ชี้แจงวัตถุประสงค์ – เปิดโลกทัศน์ – วิทยาการกระบวนการนำการพูดคุย – สรุป	– วัตถุประสงค์เพื่อฝึกปฏิบัติการเป็นวิทยาการกระบวนการ และรวบรวมข้อมูล รวบรวมคนในการทำแผนชุมชน – เปิดโลกทัศน์แนวทางในการพึ่งตนเอง โดยเริ่มจากการรู้จักตัวเอง – ได้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบ้านเขาวง ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกิน เพราะขายให้นายทุนปลูกป่า – แนวทางแก้ไขปัญหายังมองที่ปัจจัยภายนอก
24/12/45	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.หนองโน	– ชี้แจงวัตถุประสงค์ – เปิดโลกทัศน์ – วิทยาการกระบวนการนำการพูดคุย – สรุป	– วัตถุประสงค์เพื่อฝึกปฏิบัติการเป็นวิทยาการกระบวนการ และรวบรวมข้อมูล รวบรวมคนในการทำแผนชุมชน – เปิดโลกทัศน์แนวทางในการพึ่งตนเอง โดยเริ่มจากการรู้จักตัวเอง – ได้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบ้านหนองโน – แนวทางแก้ไขปัญหายังมองไปที่ปัจจัยภายนอก

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
26/12/45	แนวทางการทำงานร่วมกับภาคีในพื้นที่	ด.บ้านเม็ง	ชี้แจงแนวทางการทำงานของ ธกส. หนองเรือ กศน. หนองเรือ Node วิจัยท้องถิ่นหนองเรือ และ โครงการพัฒนากลไกการจัดการความรู้	- แนวทางการทำงานคือ ธกส. มีเวลาจำกัดในการทำแผน จึงต้องการใช้แบบสอบถามในการรวบรวมข้อมูล - โครงการพัฒนากลไกการจัดการความรู้มีเป้าหมายเพื่อให้วิทยากรกระบวนการที่เป็นชาวบ้านมีทักษะในการพูดคุย รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และจัดทำแผน ซึ่งจะช้า ธกส. ไม่สามารถรอได้
2/1/46	ทบทวนวิทยากรกระบวนการ/เตรียมแผน	ด.หัวทอง	เปิดเทปการนำพูดคุยครั้งที่ผ่าน มาเพื่อสังเกตการตั้งคำถาม การเชื่อมโยงประเด็น เทคนิค/วิธีที่ใช้	- มีปัญหาในการใช้เครื่องมือ เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นผู้นำชาวบ้าน - การชวนพูดคุยยังขาดความเชื่อมโยงประเด็น การถามนำ - ข้อดี คือ มีมุขตลก เป็นกันเอง มีการทวนคำตอบ - ฝึกตั้งคำถาม และเชื่อมโยงประเด็น - การลงพื้นที่ครั้งต่อไปที่ บ.พระบาท
10/1/46	ทบทวนวิทยากรกระบวนการ/เตรียมแผน	ด.บ้านเม็ง	เปิดเทปการนำพูดคุยครั้งที่ผ่าน มาเพื่อสังเกตการตั้งคำถาม การเชื่อมโยงประเด็น เทคนิค/วิธีที่ใช้	- มีปัญหาในการใช้เครื่องมือที่มากเกินไป และไม่เชื่อมโยงกับผู้เข้าร่วม - การชวนพูดคุยยังขาดความเชื่อมโยงประเด็น การถามนำ ใช้คำถามที่เป็นทางการ - ฝึกตั้งคำถาม และเชื่อมโยงประเด็น - การลงพื้นที่ครั้งต่อไปที่ บ.หนองกุงใหญ่

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
13/1/46	ทบทวนวิทยากร กระบวนการ/ เตรียมแผน	เครือข่าย ผาม่าน	— เปิดเทปการนำพุดคุยครั้งที่ผ่าน มาเพื่อสังเกตการตั้งคำถาม การ เชื่อมโยงประเด็น เทคนิค/วิธีที่ ใช้	— มีปัญหาในการใช้เครื่องมือ — การชวนพุดคุยยังขาดความเชื่อมโยง ประเด็น การถามนำ — ฝึกตั้งคำถาม และเชื่อมโยง ประเด็น — การลงพื้นที่ครั้งต่อไปที่ บ.น่าน้ำ ชำ
14/1/46	ประชุมเตรียมลง พื้นที่	ต.หัวทอง	— เตรียมประเด็น — เครื่องมือ/เทคนิคที่ใช้	— ประเด็นที่จะพุดคุยได้แก่ ประวัติ หมู่บ้าน ทรัพยากร กลุ่ม อาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี การศึกษา — ฝึกตั้งคำถาม และเชื่อมโยง ประเด็น — แบ่งหน้าที่ นำประเด็นพุดคุย จด บันทึก เขียน Flipchart สังเกต การ
15/1/46	ฝึกปฏิบัติจริงใน พื้นที่	บ.พระบาท	— ประเด็นการพุดคุย: ประวัติหมู่บ้าน ทรัพยากรต่าง ๆ	— วัดดูประสงค์เพื่อฝึกปฏิบัติการ เป็นวิทยากรกระบวนการ และ รวบรวมข้อมูล รวบรวมคนใน การทำแผนชุมชน — เปิดโลกทัศน์แนวทางในการพึ่ง ตนเอง โดยเริ่มจากการรู้จักตัว เอง — ได้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบ้าน พระบาท ชุมชนที่เคยอุดม สมบูรณ์ อาศัยลำน้ำ และป่าชุมชน มีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำ มาหากิน
16/1/46	ฝึกปฏิบัติจริงใน พื้นที่	บ.โคกกลาง	— ประเด็นการพุดคุย: ประวัติหมู่บ้าน ทรัพยากรต่าง ๆ	— วัดดูประสงค์เพื่อฝึกปฏิบัติการ เป็นวิทยากรกระบวนการ และ รวบรวมข้อมูล รวบรวมคนใน การทำแผนชุมชน — เปิดโลกทัศน์แนวทางในการพึ่ง ตนเอง โดยเริ่มจากการรู้จักตัว เอง — ได้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบ้าน โคกกลาง ชุมชนที่เคยอุดม สมบูรณ์ อาศัยลำน้ำ

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
25-26/1/46	อบรมเชิงปฏิบัติการวิทยากรกระบวนการครั้งที่ 2	อุทยานแห่งชาติน้ำพอง	- สรุปบทเรียน ปัญหา อุปสรรค แนวทางแก้ไข - ฝึกปฏิบัติโดยการแสดงบทบาทสมมติ - ให้ข้อเสนอแนะกลับ	- ปัญหาเกี่ยวกับทักษะการนำพูดคุย และการใช้เครื่องมือของวิทยากรกระบวนการ
27/1/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.น่าน้ำชา	- ประเด็นในการพูดคุย: ประวัติหมู่บ้าน บุญประเพณี การอยู่ร่วมกับป่า กลุ่ม กองทุนต่างๆ อาชีพ	- วัตถุประสงค์เพื่อฝึกปฏิบัติการเป็นวิทยากรกระบวนการ และรวบรวมข้อมูล รวบรวมคนในการทำความเข้าใจชุมชน - เปิดโลกทัศน์แนวทางในการพึ่งตนเอง โดยเริ่มจากการรู้จักตัวเอง - ได้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบ้านน่าน้ำชา ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เคยอุดมสมบูรณ์ หากินกับป่า มีประเพณีตรุษไทยที่สนุกสนาน มีกลุ่มกองทุนที่ยังหมุนเวียนอยู่ 3 กลุ่ม
29/1/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.หนองกุงใหญ่	- หนี้สิน อาชีพ แนวทางแก้ไข	- ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำมาหากิน รายรับ รายจ่าย - การดำเนินการโดย ธกส. ทั้งหมด ทำให้ชุมชนเข้าใจว่าเป็นงานของ ธกส.
2/2/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.ห้วยบง	- พูดคุยเรื่องเศรษฐกิจชุมชน - วิเคราะห์ค่าใช้จ่ายในการทำนา รับจ้างตัดอ้อย ไปทำงานต่างประเทศ - ฝากการบ้านให้ทำบันทึกค่าใช้จ่าย	- ได้ข้อมูลเกี่ยวกับรายรับรายจ่าย และได้ทดลองวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายบางรายการ ทำให้ชาวบ้านอยากทดลองบันทึกค่าใช้จ่ายของตัวเอง มีผู้สนใจจะกลับไปบันทึกค่าใช้จ่ายของตัวเอง จำนวน 20 คน
6/2/46	ประชุมคณะทำงาน	มช.	- สรุปงานในพื้นที่ - แผนการทำงาน	- รายงานความก้าวหน้าของการทำงานในพื้นที่ คือ วิทยากรกระบวนการส่วนใหญ่เห็นความสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน แต่บางคนยังขาดแนวคิดในการพึ่งตนเอง - การประชุมครั้งต่อไปควรให้มีการแลกเปลี่ยนกับปราชญ์ชาวบ้านเพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิด

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
8/2/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.โคกกกลาง	– พุดคุยเรื่องเศรษฐกิจชุมชน – วิเคราะห์ค่าใช้จ่าย	– มีจำนวนผู้เข้าร่วมน้อยมาก เนื่องจากเป็นช่วงที่ชาวบ้านหาปลาได้มาก และเริ่มทำนาปรัง – ทราบรายรับ-รายจ่ายของตนเอง – ประชุมครั้งต่อไปควรใช้เวลา กลางคืน และเชิญเฉพาะกลุ่ม ก่อน
9/2/46	ประชุมเครือข่าย	อ.ภูผาม่าน	– ระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับทิศทาง แนวทางการทำแผนชุมชน	– วิทยากรกระบวนการเริ่มมองเห็นเป้าหมายของกระบวนการ – วิทยากรกระบวนการบางคนเริ่มมองเห็นว่าไม่ใช่แนวทางที่ตัวเองต้องการ
13/2/46	ประชุมคณะทำงานภาคี	มช.	– สรุปสถานการณ์ – แนวทางการทำงานร่วมกัน – เวลา	– รายงานความก้าวหน้าของการทำงานในพื้นที่ คือ วิทยากรกระบวนการส่วนใหญ่เห็นความสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน แต่บางคนยังขาดแนวคิดในการพึ่งตนเอง – จำนวนวิทยากรกระบวนการลดลงจากเดิม 40 คน เหลือ 20 คน เนื่องจากบางคนมีข้อจำกัดเรื่องเวลา และบางคนค้นพบว่าไม่ตรงกับแนวทางที่ต้องการ
14/2/46	ประชุมเตรียมพื้นที่	ต.ห้วยทอง	– สรุปข้อมูลครั้งที่ผ่านมา – ประเด็นที่จะพุดคุยในครั้งต่อไป	– สรุปประเด็นเด่นของแต่ละหมู่บ้าน: บ.ห้วยบง ความสนใจของชาวบ้านน่าจะเป็น “วิสาหกิจชุมชน” บ.โคกกกลาง น่าจะเป็น “การพึ่งตนเองด้านการเลี้ยงหมู และการจัดการแบบครบวงจร” บ.พระบาท น่าจะเป็นกลุ่มทอดผ้า และเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน – การลงพื้นที่ครั้งต่อไปที่ บ.ห้วยบง

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
15/2/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.ห้วยบง	- สรุปค่าใช้จ่าย แยกตามประเภท - หาแนวทางลดค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย ได้แก่ บุหรี่ และเหล้า	- ทราบค่าใช้จ่ายแยกตามประเภท ในช่วง 15 วันที่ผ่านมา - วางแผนการลด บุหรี่ และเหล้า - ครั้งต่อไปจะทำผงบัว และปุ๋ยหมักชีวภาพ ทดแทนปุ๋ยเคมี - ชาวบ้านแบ่งหน้าที่กันหาวัสดุ (พืชต่างๆ) เพื่อทำผงบัว
18/2/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.เขาวง	- ระดมสมองเกี่ยวกับแนวทางในการจัดทำฝ่ายของหมู่บ้าน	- ชาวบ้านจะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบทั้งด้านบวก และด้านลบจากการทำฝ่าย
19/2/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.พระบาท	- เศรษฐกิจชุมชน - พฤติกรรมการบริโภค - กลุ่มทอผ้า - วิเคราะห์ค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหาร - ฝากการบ้านทำบันทึกค่าใช้จ่าย	- ได้ข้อมูลเกี่ยวกับรายรับรายจ่าย และได้ทดลองวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายบางรายการ ทำให้ชาวบ้านอยากทดลองบันทึกค่าใช้จ่ายของตัวเอง มีผู้สนใจจะกลับไปบันทึกค่าใช้จ่ายของตัวเองจำนวน 12 คน
20/2/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.ห้วยบง (เตรียมวัสดุทำปุ๋ยหมักชีวภาพ)	- วิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับปุ๋ยหมักชีวภาพ - จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการทำปุ๋ย	- ชาวบ้านได้แนวคิด และแนวทางในการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ - ชาวบ้านแบ่งหน้าที่กันในการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ
24/2/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.ห้วยบง (เตรียมวัสดุทำปุ๋ยหมักชีวภาพ)	- วิทยากรสอนและนำปฏิบัติ การเผาแกลบ เพื่อให้เป็นแกลบดำ	- ชาวบ้านสามารถทำอุปกรณ์สำหรับเผา และสามารถเผาแกลบดำเองได้ - ชาวบ้านเห็นความสำคัญของวัสดุเหลือใช้
25/2/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่ (ทำผงบัว+ทำปุ๋ยหมักชีวภาพ)	บ.ห้วยบง	- ทำผงบัวทดแทนผงบูรอส - ทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ทดแทนปุ๋ยเคมี - สรุปผล	- ชาวบ้านสามารถทำผงบัวทดแทนผงบูรอสได้ - ทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ทดแทนปุ๋ยเคมี - ชาวบ้านมีแนวคิดในการพึ่งตนเองมากขึ้น

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
3/3/46	ประชุมสรุปบทเรียน/เตรียมฝึกปฏิบัติ	บ.หนองกุงใหญ่	- พูดคุยถึงปัญหา และอุปสรรคในการทำงานที่ผ่านมา - วางแผนการทำงานครั้งต่อไป	ปัญหาและอุปสรรคจากการที่มีเจ้าหน้าที่ของ ธกส. ร่วมด้วย ทำให้ชาวบ้านรู้สึกไม่อิสระในการคิด และทำ ต้องการให้ภาคีมีความชัดเจนในบทบาทของตัวเอง และทำให้ชาวบ้านไม่เข้าใจคิดว่าเป็นงานของ ธกส.
4/3/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.พระบาท	- สรุปค่าใช้จ่าย - ภูมิปัญญาชาวบ้าน/เครื่องมือในการทำมหากิน	- มีผู้บันทึกมาหลายคน แต่ใช้แบบฟอร์มของโครงการพักชำระหนี้ ธกส. แต่ไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับค่าใช้จ่าย จึงสรุปไม่ได้ - ข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการทำมหากิน ทั้งเป็นเครื่องมือในน้ำ บนบก และบนอากาศ นอกจากนี้ยังมีผู้รู้ แต่หลายคนอายุมากแล้ว ชาวบ้านอยากทำเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน เพื่อเป็นการรวมคน และเป็นแหล่งเรียนรู้
7/3/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.หนองกุงใหญ่	- วิเคราะห์ค่าใช้จ่ายในการทำนา - หาแนวทางลดค่าใช้จ่าย - กลุ่มผ้าฝ้ายทอมือ	ชาวบ้านเห็นรายละเอียดของค่าใช้จ่ายในการทำนา และขาดทุน จึงคิดจะลดต้นทุน โดยการทำนาเอาแรง ทำไม่ต้องมากแต่ดินดี
8/3/46	ประชุมเครือข่ายภูผาม่าน	อ.ภูผาม่าน	- การทำงานของเครือข่าย - วางแผนการทำงานครั้งต่อไป	- กิจกรรมออมทรัพย์ของเครือข่าย - การเก็บข้อมูลด้านเศรษฐกิจ และสังคม เพื่อนำมาตัดสินใจในการทำโรสซุ่มชน และทำผลิตภัณฑ์ของเครือข่าย
10/3/46	ประชุมเชิงปฏิบัติการวิทยากรกระบวนการ ครั้งที่ 3	บ.หนองลุมพุก	- แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำข้อมูลชุมชนของเครือข่ายอินแปง - วิสัยทัศน์เครือข่ายวิทยากรกระบวนการ	- วิทยากรกระบวนการได้เห็นเป้าหมายของข้อมูลที่ทำอยู่ว่าจะนำไปสู่แผนได้อย่างไร - วิสัยทัศน์ของเครือข่ายคือ การพัฒนาที่ยั่งยืน
11/3/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.พระบาท (เตรียมวัสดุปุ๋ย)	- วิทยากรให้ความรู้เรื่องปุ๋ยหมักชีวภาพ - แบ่งหน้าที่เตรียมวัสดุ อุปกรณ์สถานที่	- ชาวบ้านได้ทราบหลักการ และวัสดุที่ต้องเตรียมเพื่อทำปุ๋ยหมักชีวภาพ - เนื่องจากช่วงนี้ชาวบ้านมีงานมาก จึงขอเลื่อนเวลาในการทำปุ๋ยหมักชีวภาพออกไปก่อน

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
13/3/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่ (ทำผงนัว)	บ.ห้วยบง	- ทำผงนัว - พูดคุยความสัมพันธ์ของผงนัวกับป่าชุมชน - ยาสมุนไพรกับป่าชุมชน - การศึกษาป่าชุมชน	- การทำผงนัวครั้งนี้ชาวบ้านเริ่มปรุงรสเองตามที่ตัวเองคิดว่าอร่อย - ชาวบ้านเห็นความสำคัญของป่าชุมชนกับการทำผงนัว และยาสมุนไพร ได้มีแนวความคิดที่จะรักษาป่าที่มีอยู่ รวมทั้งการปลูกเสริม - มีแผนในการศึกษาป่าชุมชน
16/3/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.พระบาท	- ทำผงนัว - เตรียมการสาธิตภูมิปัญญาชาวบ้าน - ทิศทางพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน	- ชาวบ้านเข้าใจหลักการ และสามารถทำผงนัวเองได้ - ครั้งต่อไปชาวบ้านจะเตรียมวัสดุอุปกรณ์เพื่อสาธิตการทำเครื่องมือในการทำมาหากินเบื้องต้น - พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านในอนาคตจะเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของชุมชนและโรงเรียน ต.ห้วยทอง รวมถึงเป็นแหล่งท่องเที่ยว สร้างอาชีพและความภาคภูมิใจให้กับชุมชน
18/3/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.โคกกกลาง	- เปิดประเด็นการพึ่งตนเองในด้านการผลิต - กลุ่มผู้เลี้ยงหมู	- ชาวบ้านเห็นแนวทางในการเลี้ยงหมูแบบพึ่งตนเอง ทั้งในด้านการผลิตอาหาร ด้านการจัดการไม่ว่าจะเป็นการตลาด การแปรรูป และของเสีย
19/3/46	ฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่	บ.หนองกุงใหญ่	- กลุ่มเกษตรยั่งยืน	- ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มในการทำเกษตร - ชาวบ้านเห็นแนวทางในการทำปุ๋ยใช้เอง - ชาวบ้านเห็นแนวทางในการลดค่าใช้จ่ายแรงงาน - ชาวบ้านเห็นแนวทางในการปลูกต้นไม้เพื่อเป็นมรดกต่อไป

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
25/3/46	สาธิตภูมิปัญญาชาวบ้านในการทำเครื่องมือหาปลา	บ.พระบาท	- ชาวบ้านที่สามารถทำเครื่องมือหาปลาชนิดต่าง ๆ จัดหาอุปกรณ์และสาธิตให้ดู และนำของเก่าที่มีอยู่มาสาธิตการใช้ - ถ่ายทำวิดีโอ	- ชาวบ้านเห็นความสำคัญของเครื่องมือในการหาปลาในอดีต ที่สามารถทำเองได้ - ทำให้ทราบว่าใครเก่งในเรื่องอะไร - เกิดกลุ่มคนที่สนใจแนวทางการพึ่งตนเอง - เห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่เคยมีมากในท้องถิ่น แล้วลดน้อยลงมากได้แก่ ต้นคร้าซึ่งเคยมีมากในลำน้ำห้วยบง และนำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ เช่น จักสาน ดังนั้นชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงได้เริ่มหาทางอนุรักษ์ และปลูกต้นคร้าเพิ่ม
26/3/46	ประชุมกลุ่มผู้เลี้ยงหมู	บ.โคกกกลาง	- จัดเวทีพูดคุยเกี่ยวกับแนวทางการแก้ปัญหา อาหารหมูหายาก ราคาแพง และราคาหมูตกต่ำ กำหนดราคาหมูไม่ได้ - วิทยากรกระบวนการร่วมแลกเปลี่ยนแนวทางการเลี้ยงหมูแบบพึ่งตนเอง ทั้งในด้านอาหาร การดูแลรักษา และตลาด ตามที่เคยได้ไปศึกษามา	- ชาวบ้านบางส่วนไม่เชื่อว่าจะสามารถเลี้ยงหมูด้วยอาหารจากธรรมชาติได้ - ชาวบ้านเชื่อว่าการทำเลี้ยงหมูเองในชุมชน จะได้กำไรมากกว่าขายให้กับพ่อค้าคนกลาง แต่ไม่เชื่อว่าตัวเองจะทำได้ - ชาวบ้านต้องการศึกษาดูงานกลุ่มที่สามารถเลี้ยงหมูด้วยอาหารจากธรรมชาติ และการตลาดในชุมชน
28/3/46	พูดคุยแนวทางการทำผงบัวเชื่อมโยงกับป่าชุมชน และสมุนไพรรักษาโรค	ชาวบ้านห้วยบง	- ทำผงบัวตามที่ชาวบ้านเตรียมวัสดุมา - พูดคุยแนวทางการทำผงบัว และการฟื้นฟูป่าชุมชน รวมถึงการใช้ประโยชน์จากป่า - พูดคุยแนวทางการจัดทำร้านค้าชุมชน	- ชาวบ้านเห็นปัญหาในการหาวัสดุที่จะทำผงบัว บางอย่างหายาก - การฟื้นฟูป่าชุมชนได้ทำมานานแล้ว แต่จะสำรวจป่าว่าแต่ละจุดมีพืชชนิดไหนอยู่มาก - ต้องการศึกษาดูงานร้านค้าชุมชนที่บริหารจัดการได้ดี
1/4/46	ประชุมสรุปข้อมูลอ.หนองเรือ	ทีมวิทยากรกระบวนการ	ให้วิทยากรกระบวนการทบทวนข้อมูลตั้งแต่เริ่มจัดเวที	วิทยากรกระบวนการสามารถสรุปข้อมูลชุมชนได้ของตัวเองได้ แต่บางคนสรุปตามความต้องการของตัวเอง

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
5/4/46	ประชุมเครือข่ายเกษตรกรหมู่เฮา	กรรมการเครือข่ายเกษตรกรหมู่เฮา อ.ภูผาม่าน	- ร่วมสังเกตการณ์การพูดคุยของกรรมการเครือข่าย (ส่วนใหญ่เป็นวิทยากรกระบวนการ) - สรุปข้อมูลชุมชน ตั้งแต่เริ่มกระบวนการ	- การพูดคุยของกรรมการเครือข่ายจะพูดคุยเกี่ยวกับเงินออม การกู้ยืม ยังไม่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องอื่นๆ เช่น การทำมาหากิน - วิทยากรกระบวนการยังไม่สามารถสรุปข้อมูลของตัวเองได้ จะต้องมีการซักถาม จึงจะนึกได้ว่ามีข้อมูลอะไรบ้าง
8/4/46	ทดลองทำผงบัว	ครู ชาวบ้านบ้านน่าน้ำชา และกรรมการเครือข่ายเกษตรกรหมู่เฮา อ.ภูผาม่าน	- ทดลองทำผงบัว - นำผงบัวปรุงอาหารกลางวัน - สรุปผล	- ชาวบ้านส่วนใหญ่พอใจกับรสชาติของอาหารปรุงด้วยผงบัว - ชาวบ้านจะนำไปทำกินเองที่บ้าน
9/4/46	ทำผงบัว และสรุปผลการศึกษาดูงานร้านค้าชุมชน	ชาวบ้านห้วยบง	- ทำผงบัวรวมกัน และแบ่งกันไปกินที่บ้าน - สรุปผลการดูงานร้านค้าชุมชน	- ผงบัวในระยะแรกจะทำเพื่อกินในครอบครัวก่อน - การดูงานร้านค้าชุมชนที่หมู่บ้านใกล้เคียง 2 ร้าน สรุปผลข้อดี ข้อเสียของทั้ง 2 ร้าน - จัดทำกฎระเบียบ และโครงสร้างกรรมการ เพื่อเตรียมนำเสนอกับชุมชน
11/4/46	เดินป่าชุมชนบ้านพระบาท	ชาวบ้านพระบาท	- สำรวจต้นคร้าในบริเวณป่าชุมชนพระบาทห้วยบง - พูดคุยเพื่อหาแนวทางการทำงานต่อ	- ต้นคร้าส่วนใหญ่ยังเป็นต้นเล็ก ที่นำไปใช้งานยังไม่ได้ ซึ่งแต่ก่อนมีมาก สาเหตุของการลดลงคือการนำไปใช้ประโยชน์มาก และการขุดลอกลำห้วย - ชาวบ้านต้องการฟื้นฟูต้นคร้าที่มีอยู่เดิม และปลูกเพิ่มในบริเวณเดิม และสาธารณะ - ต้องการทดลองนำส่วนต่างๆ ของต้นคร้ามารปลูก และทดลองปลูกในลักษณะดินที่แตกต่างกัน

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
19/4/46	ประชุมเพื่อพัฒนาแผน บ.สองคอน	กลุ่มผู้เลี้ยงหมู บ.สองคอน	– พุดคุยสภาพการเลี้ยงหมูในปัจจุบัน – แนวทางในอนาคต	– กลุ่มเลี้ยงหมูบ้านสองคอน มีผู้นำกลุ่มที่สนใจหาความรู้ และมีแนวคิดในการพึ่งตนเอง – มีการจัดบันทึก และทดลองอาหารหมูในหลายๆรูปแบบ – ปัญหาของกลุ่มคือ อาหารจากธรรมชาติหายากมากขึ้น เพราะมีผู้หันมาเลี้ยงแบบนี้มากขึ้น – แผนการดำเนินงานในระยะแรก คือ แบ่งเนื้อที่บางส่วนไว้เพื่อให้พืชธรรมชาติเกิด เช่น ผักหมเขียว ตดหมา เป็นต้น
20/4/46	ประชุมกลุ่มผู้เลี้ยงหมู	บ้านโคกกลาง	– พุดคุยหาทางออกปัญหาอาหารหมู และราคาหมูต่ำ	– ชาวบ้านบางส่วนใหญ่ยังสนใจที่จะเลี้ยงหมู เพราะสามารถขายได้เร็วกว่าการเลี้ยงวัว – ชาวบ้านบางส่วนต้องการเลี้ยงหมูแบบพึ่งตนเอง ซึ่งมี 2 รูปแบบ คือ หาอาหารจากธรรมชาติ และทำโรงงานผลิตอาหารหมู แต่ยังคงขาดความเชื่อมั่นในการทำ – ชาวบ้านต้องการเปิดเชิงหมูเอง แต่ยังคงขาดความเชื่อมั่นในการทำ ต้องการศึกษาดูงาน
21/4/46	ประชุมวิเคราะห์ค่าใช้จ่าย	ชาวบ้านห้วยบง	– นำเสนอรายได้-รายจ่ายของบ้านห้วยบง ที่เยาวชนในหมู่บ้านเก็บรวบรวมมา	– ชาวบ้านเห็นตัวเลขค่าใช้จ่ายแล้ว บางคนต้องการลด แต่บางคนยังเห็นว่ามันมีความจำเป็นที่จะต้องจ่าย ไม่สามารถที่จะลดได้ – ต้องการลดค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับของใช้ในครัวเรือน
23/4/46	ประชุมกลุ่มผู้เลี้ยงหมูบ้านน่าน้ำชำ	กลุ่มผู้เลี้ยงหมูบ้านน่าน้ำชำ	– พุดคุยสภาพการเลี้ยงหมูในปัจจุบัน – หาแนวทางในอนาคต	– การเลี้ยงหมูในบ้านน่าน้ำชำ พบปัญหาด้านทุนการเลี้ยงสูง แต่ขายได้ราคาต่ำ – ต้องการศึกษาดูงานเพื่อลดต้นทุน และได้หมูที่ปลอดภัยบริโภคในชุมชน

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
25/4/46	ประชุมกลุ่มผู้เลี้ยงหมูบ้านน้ำชำ	กลุ่มผู้เลี้ยงหมูบ้านน้ำชำ	- พูดคุยสรุปผลการศึกษาดูงาน - แผนการดำเนินงาน	- ชาวบ้านเห็นแนวทางที่จะเลี้ยงหมูไม่ขาดทุน - มีผู้บริจาคพื้นที่ให้เลี้ยงหมูรวมกันเพื่อให้่ายในการกำจัดของเสีย - รวบรวมเงินเพื่อซ่อมแซมคอกหมู
26/4/46	กลุ่มเลี้ยงหมูบ้านโคกกลาง ศึกษาดูงานกลุ่มเลี้ยงหมูบ้านสองคอน	กลุ่มเลี้ยงหมูบ้านโคกกลาง	- ศึกษาดูงาน พูดคุยซักถาม	- เห็นแนวทางการเลี้ยงหมูแบบพึ่งตนเอง - ได้ความรู้เกี่ยวกับอาหารหมู การดูแลรักษา และการจัดการการตลาด - ได้แนวทางในการทำแกสชีวภาพ
28/4/46	ทดลองเพาะชำต้นคร้า	ชาวบ้านพระบาท	- นำส่วนต่างๆของต้นคร้ามาเพาะชำ ได้แก่ รากเหง้า ตาของต้นคร้าที่งอกในดิน และยอดของต้นคร้า เพาะในถุงดำ ใช้ดิน 4 รูปแบบ คือ ดินเดิมที่ต้นคร้าเกิด ดินจากขอบสระน้ำสาธารณะ ดินจอมปลวก และดินบริเวณห้องน้ำของแต่ละครอบครัว	- ชาวบ้านให้ความสนใจ เพราะเห็นประโยชน์ของต้นคร้าหลายอย่าง - ถ้าเพาะชำด้วยยอดได้ผล จะขยายได้รวดเร็วมาก
29/4/46	ประชุมสรุปารับ-รายจ่ายบ้านพระบาท	ชาวบ้านพระบาท	- วิทยากรกระบวนการนำเสนอตัวเลขรายรับ-รายจ่ายที่ให้เยาวชนในหมู่บ้านเป็นผู้รวบรวมข้อมูล	- ชาวบ้านเห็นตัวเลขค่าใช้จ่ายแล้วบางคนต้องการลด แต่บางคนยังเห็นว่ามันมีความจำเป็นที่จะต้องจ่าย ไม่สามารถที่จะลดได้ - ต้องการลดค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับของใช้ในครัวเรือน
2/5/46	ประชุมบ้านห้วยบง เพื่อหาผู้สนใจร่วมค้นหาแนวทางลดค่าใช้จ่าย	ชาวบ้านห้วยบง	- วิทยากรกระบวนการชวนพูดคุยเพื่อหาทางออก	- ชาวบ้านต้องการศึกษาดูงาน เพื่อให้เห็นแนวทางในการลดค่าใช้จ่าย - วันที่ 2-3 มิ.ย. จะไปดูงานเครือข่ายอินแปง
16/5/46	ประชุมกลุ่มเลี้ยงหมูบ้านโคกกลาง	ชาวบ้านโคกกลาง	- วิทยากรกระบวนการชวนพูดคุยเพื่อหาแนวทางลดต้นทุนการเลี้ยง และควบคุมราคาได้	- การเลี้ยงหมูด้วยอาหารที่มีในท้องถิ่น จะเริ่มเฉพาะบุคคลที่สนใจ จะไม่ทำเป็นกลุ่ม - จะเปิดเลี้ยงหมูของกลุ่ม รับหมูสมาชิกมาชำแหละขาย

วันที่	ชื่อกิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	Input	Output
17- 18/5/46	ประชุมสรุปบทเรียนของวิทยากรกระบวนการ	3 อำเภอ จำนวน 15 คน	— ปรากฏชาวบ้านให้แนวคิดว่าพึงตนเอง — วิทยากรกระบวนการทบทวนตัวเอง และวางแผนสำหรับตัวเอง และชุมชน — สมาชิกภาคีฯ ให้ข้อคิดเห็น ร่วมแลกเปลี่ยนกับวิทยากรกระบวนการ	— วิทยากรกระบวนการได้แนวทางในการปรับเปลี่ยนแนวคิดและพฤติกรรมเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง — วิทยากรกระบวนการได้นำความรู้เทคนิคต่างๆไปใช้ในรูปแบบที่แตกต่างกันตามความถนัด — ภาคีฯ เห็นการเปลี่ยนแปลงของวิทยากรกระบวนการไปในทางที่ดีกว่าครั้งแรกมาก
19/5/46	ประชุมกลุ่มเกษตรกรขังยืนบ้านข้าวทองใต้	ชาวบ้านข้าวทองใต้ 10 คน	— ชาวบ้านได้รับสำเนาเพื่อการเกษตรจากองค์การแพลนฯ — พูดคุยเพื่อวางแผนการทำเกษตรผสมผสานในพื้นที่ของตัวเอง — นำเสนอประโยชน์ของการหาข้อมูล การรวบรวมข้อมูล ของการทำเกษตร	— ชาวบ้านจะกลับไปออกแบบแปลงเกษตรของตัวเอง และจะนำมาพูดคุยในวันที่ 12 มิ.ย. 46